

ВЕРХОВНОГО Вісник Суду України

Європейський суд з прав людини
та українське судочинство:
питання взаємодії

У Президії Верховного Суду України
та у Раді суддів України

Про застосування судами
законодавства про відповідальність
за втягнення неповнолітніх
у злочинну чи іншу антигромадську
діяльність

Судимість осіб та призначення мір
кримінального покарання у 2003 р.

У Європейському суді з прав людини

2004

№ 4 (44)

Офіційне науково-практичне видання

Офіційне науково-практичне видання.
Виходить дванадцять разів на рік.
Засноване 22 липня 1994 р.
Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Журнал включено до переліку
наукових фахових видань
постановою Президії ВАК України
від 9 лютого 2000 р. № 2-02/2

Голова редакційної ради — **П.І. Шевчук**

Редакційна рада:

О.Ф. Волков,

Ю.М. Кармазін,

С.В. Ківалов (д.ю.н.),

Л.М. Козаченко (відп. секретар),

Н.С. Кузнецова (д.ю.н.),

Г.Г. Куц,

Н.П. Лукашова,

В.Р. Мойсик,

Є.І. Овчинников,

П.П. Пилипчук,

В.П. Потапенко,

З.В. Ромовська (д.ю.н.),

М.П. Селіванов (заступник голови

редакційної ради),

В.Я. Тацій (д.ю.н.),

В.І. Шакур (д.ю.н.),

М.Й. Штефан (д.ю.н.),

А.Г. Ярема

Редакція не завжди поділяє думку
авторів дискусійних статей.

За точність наведених у цих статтях даних,
посилань на нормативні акти
й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів
здійснюється за письмовим дозволом
голови редакційної ради
з обов'язковим посиланням на джерело

Анотована інформація про черговий номер
журналу ще до виходу його у світ подається на
web-сайті Верховного Суду України
<http://www.scourt.gov.ua>

© Верховний Суд України, 2004

2

- 2 **Буткевич В.Г., Маляренко В.Т.** Європейський суд з прав людини та українське судочинство: питання взаємодії

Butkevych V.H., Maliarenko V.T. European Court of Human Rights and Ukrainian legal proceeding: issues of interaction

9

- У Президії Верховного Суду України та у Раді суггів України

At the Presidium of the Supreme Court of Ukraine and Judicial Council of Ukraine

- 9 **Інформація про спільне розширене засідання Президії Верховного Суду України та Ради суддів України 19 лютого 2004 р.**

Information on enlarged joint meeting of the Presidium of the Supreme Court of Ukraine and Judicial Council of Ukraine of February 19, 2004

- 15 **Про стан здійснення судочинства у 2003 р. і завдання на 2004 р.**

Постанова спільного засідання Президії Верховного Суду України та президії Ради суддів України від 20 лютого 2004 р. № 5

On the state of justice delivering in 2003 and tasks for 2004

Resolution of joint meeting of the Presidium of the Supreme Court of Ukraine and Presidium of Judicial Council of Ukraine of February 20, 2004, No. 5

16

- У Пленумі Верховного Суду України
At the Plenum of the Supreme Court of Ukraine

- 16 **Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність**

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2004 р. № 2

On courts application of legislation on liability for involvement of minors into criminal or other antisocial activity

Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of February 20, 2004, No. 2

20 Судова практика Judicial Practice

- 20 **Рішення у цивільних справах**
Decisions in civil cases
- 23 **Рішення у господарських справах**
Decisions in commercial cases
- 24 **Рішення у кримінальних справах**
Decisions in criminal cases

28 Судова статистика Judicial Statistics

- 28 **Судимість осіб та призначення мір кримінального покарання у 2003 р.**
Persons' conviction and infliction of criminal punishment measures in 2003

34 У Верховному Суді України At the Supreme Court of Ukraine

36 У Європейському суді з прав людини At the European Court of Human Rights

- 36 **Рішення у справах «Купер проти Сполученого Королівства» та «Гривс проти Сполученого Королівства»**
Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини
Judgments in the cases of Cooper v. the United Kingdom and Grieves v. the United Kingdom
Press release of the Registrar of the European Court of Human Rights

38 Точка зору An Opinion

- 38 **Баклан М.Г., Гаврилова Л.В.** Деякі проблеми розгляду цивільних позовів та порядок застосування інших стягнень у кримінальному судочинстві
Baklan M.H., Havrylova L.V. Some issues of consideration of civil claims and application procedure of other penalties in criminal proceeding
- 43 **Процюк О.В.** Контрабанда: кримінально-правовий аналіз предмета злочину
Protsiuk O.V. Smuggling: criminal-legal analysis of the target of crime

48 Міжнародні зв'язки International Cooperation

Адреса редакції:
01024 Київ 24, вул. П. Орлика, 4^а,
кімн. 516, 517, 519.

Телефони:
голова редакційної ради (044) 253-8772,
відповідальний секретар (044) 253-4258,
редактори (044) 253-7081,
група технічного забезпечення
(044) 253-0687, 253-1683.

E-mail: editor@scourt.gov.ua

Редактори
А.В. Гончарук,
Р.В. Парубець,
Н.М. Федоровська,
Л.М. Атаманчук

Літературний редактор
А.І. Смолкіна

Комп'ютерний набір
М.О. Назаренко

Верстка
С.І. Самкової,
В.М. Горобченка

Репрографія
В.М. Горобченка

Фото
В.С. Негребецького

Оформлення обкладинки
В.С. Жиборовського

Переклад англійською
О.В. Гунько

Видавець:
Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре»
04107 Київ 107, вул. Багговутівська, 17-21.
Телефон: (044) 537-5100,
тел./факс: (044) 537-5140, 537-5118, 537-5120.
E-mail: concern_InYure@e-post.com.ua

Віддруковано:
Друкарня Концерну «Видавничий Дім «Ін Юре»
04107 Київ 107, вул. Багговутівська, 17-21.
Підписано до друку 19.04.2004. Формат 60x84/8.
Друк офсетний. Наклад 7000 прим. Ціна договірна.

Європейський суд з прав людини та українське судочинство: питання взаємодії

В.Г. Буткевич,

*суддя Європейського суду з прав людини,
доктор юридичних наук,
заслужений юрист України*

В.Т. Маляренко,

*Голова Верховного Суду України,
кандидат юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України*

У 1950 р. була прийнята Конвенція про захист прав і основних свобод людини (далі — Конвенція). В її статтях визначено основні права та свободи людини і громадянина, зокрема право на життя, право не бути підданим катуванню, не триматися в рабстві або в підневільному стані, не бути присилуваним до примусової праці, право на свободу та особисту недоторканність, на справедливий судовий розгляд, право не бути покараним без закону, право на повагу до особистого і сімейного життя, право на одруження, на свободу думки, совісті і віросповідання, свободу вираження поглядів, свободу мирних зборів та об'єднання, право на ефективний засіб судового захисту; здійснення зазначених прав і свобод гарантується без будь-якої дискримінації. Отже, Конвенція є інструментом міжнародного захисту політичних та громадянських прав людини і громадянина.

Держави—члени Ради Європи підписали також протоколи до Конвенції: Перший протокол (підписаний 20 березня 1952 р.) передбачає право мирно володіти своїм майном, право на освіту, на вільні вибори; Протокол № 2 (підписаний 6 травня 1963 р.) надав Європейському суду з прав людини (далі — Суд) повноважень робити консультативні висновки; Протокол № 4 (підписаний 16 вересня 1963 р.) гарантував право на вільне пересування і свободу вибору місця проживання, заборону ув'язнення за борг, заборону вислання своїх громадян і колективного вислання іноземців; Протокол № 6 (підписаний 28 квітня 1983 р.) про скасування смертної кари; Протокол № 7 (підписаний 22 листопада 1984 р.) гарантував право на оскарження вироку у кримінальних справах, на відшкодування за судову помилку, право не бути притягнутим до відповідальності або покараним двічі, рівноправність чоловіка та жінки, що перебувають у шлюбі; Протокол № 11 (підписаний 11 травня 1994 р.) передбачав перебудову контрольного механізму, створеного Конвенцією, і заміну Європейської комісії з прав людини (далі — Комісія) та Суду новим постійним Судом.

Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію, Перший протокол та протоколи № 2, 4, 7, 11 до неї 17 липня 1997 р., а протокол № 6 — 22 лютого 2000 р., і відповідно до ст. 9 Конституції України Конвенція та протоколи стали частиною нашого національного законодавства.

На підставі Конвенції спочатку були створені такі контрольні органи Ради Європи, як Комісія і Суд, які

діяли періодично. У зв'язку з тим, що кількість держав—членів Ради Європи і кількість індивідуальних заяв збільшувалася, позови про порушення прав людини ускладнювалися, а процедура прийняття заяв була складною, Комісія і Суд, функції яких дублювалися, не могли забезпечити дотримання «розумних строків» розгляду заяв. Тому виникла необхідність реформувати контрольні органи. У зв'язку з цим і був підписаний Протокол № 11, відповідно до якого був заснований постійний єдиний Суд і надано право будь-якій особі, а також неурядовим організаціям і групам осіб надсилати заяви безпосередньо до Суду, держави-учасниці зобов'язувалися не перешкоджати здійсненню цього права і виконувати остаточне рішення Суду в будь-якій справі, в якій вони є сторонами. До кінця 1998 р. Комісія припинила своє існування.

Як визначено у ст. 19 Конвенції (в редакції Протоколу № 11), Суд створено «для забезпечення виконання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї».

Україна (далі — Держава) визнала юрисдикцію Суду, який став унікальним міжнаціональним органом правосуддя.

Суд розглядає індивідуальні заяви та міждержавні справи, які подаються безпосередньо до Суду. Юрисдикція Суду поширюється на всі питання, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції і протоколів до неї. У випадку виникнення спору щодо юрисдикції Суду спір вирішується Судом. На прохання Комітету міністрів Ради Європи Суд може надавати консультативні висновки з правових питань щодо тлумачення Конвенції та протоколів до неї.

Подані до Суду справи розглядаються в комітетах із трьох суддів, палатах із семи суддів та Великій палаті із 17 суддів. Розгляд справ відбувається у відкритому засіданні, якщо у виняткових випадках Суд не ухвалить іншого рішення. Сторони у справі зобов'язуються виконувати остаточне рішення Суду в будь-якій справі.

Як видно з інформаційно-статистичного повідомлення Суду, опублікованого в журналі «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі» (2003. — № 1. — С. 227—232), на розгляд Суду надійшло у 2002 р. із 44 країн Європи всього 30 828 заяв, з них із України — 2549. Даних за 2003 р. поки що не опубліковано.

Суд може прийняти питання до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби

правового захисту, відповідно до загальнозовизнаних норм міжнародного права. Це означає, що особа перед тим, як подати офіційну скаргу до Суду, повинна використати всі доступні засоби захисту своїх прав (як адміністративні, так і судові), передбачені національним законодавством. До того ж справа може бути прийнята Судом до розгляду лише впродовж шести місяців від дати прийняття остаточного рішення.

Суд розглядає справу разом із представниками сторін. Отже, у розгляді справи беруть участь три учасники: заявник, Держава і Суд.

Після ратифікації Конвенції Верховною Радою України заявник найшвидше з усіх учасників розгляду пристосувався до нових умов діяльності Суду. Незважаючи на те, що Конвенція і протоколи до неї були ратифіковані в Україні лише 17 липня 1997 р., й усупереч песимістичним прогнозам засобів масової інформації з приводу віддаленості Суду, необізнаності та непоінформованості нашого співвітчизника щодо компетенції Суду, а також того, що громадяни України мали лише загальне уявлення про вимоги, які висувуються до скарг, що надсилаються до Суду, громадяни України швидко, так би мовити, «знайшли до нього дорогу». Допомогу у вчиненні дій, направлених на захист прав та свобод, викладених у Конвенції, надається громадянам шляхом опублікування відповідної інформації про роботу Суду і розгляд конкретних справ, зокрема Пояснювальної нотатки (пам'ятки) для осіб, які мають намір звернутися до Суду, в журналах «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі», «Вісник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», «Вісник Верховного Суду України», «Право України» та інших виданнях, а також перекладу й опублікування конкретних справ, розглянутих Судом.

Вивчення і застосування практики Суду суддями України набуває дедалі ширших масштабів. Останніми роками активізувався процес застосування Конвенції при розгляді справ у судах України.

Серед основних категорій заяв, які надійшли від громадян України і були визнані Судом як потенційно прийнятні до розгляду, є заяви про надмірну тривалість провадження у суді, застосування до обвинувачених незаконних методів ведення слідства, порушення прав під час затримання та взяття під варту, неможливість виконання рішень судів, неефективність розслідування прокуратурою скарг на катування.

Справ, у яких встановлено принаймні одне порушення Україною Конвенції, виявлено у 2002 р. одну (у 2001 р. таких справ не було, а за 2003 р. повних даних ще немає, але вже опубліковано шість справ у журналі «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі» (2003. — № 2, 3). У деяких заявах проглядається незнання або неправильне тлумачення заявником положень Конвенції щодо кола питань, з яких він може звертатися до Суду, а також строку подання заяви та її змісту. Іноді заявники не вдаються за допомогою до юриста за наявності необхідності в цьому.

Трохи повільніше, але ґрунтовно до нових умов пристосувався Суд. Незважаючи на відсутність необхідного національного законодавства і його перекладів, Суд досить швидко налагодив власну процедуру

В Україні відбулася міжнародна конференція на тему «Конвенція про захист прав і основних свобод людини в національній судовій практиці», організована Радою Європи, Європейською Комісією, Верховним Судом України, Міністерством юстиції нашої країни та Міжнародним фондом «Центр суддівських студій». Проведення цього форуму пов'язане з реалізацією проекту «Підготовка суддів з європейської Конвенції з прав людини», яким (відповідно до Спільної програми співробітництва між названими міжнародними організаціями і Центром зі сприяння та зміцнення демократичної стабільності й запобігання конфлікту в Україні) передбачено проведення 100 семінарів для 5 тис. суддів нашої країни.

У роботі конференції взяли участь: Голова Верховного Суду України В.Т. Маляренко, Міністр юстиції України О.В. Лавринович, судді Європейського суду з прав людини В.Г. Буткевич та Матті Пеллонпее, програмний радник Ради Європи Тетяна Термачич, Уповноважений у справах дотримання Конвенції З.П. Бортновська, судді Верховного, Конституційного судів та судів загальної юрисдикції з різних регіонів нашої країни, інші особи, діяльність яких пов'язана із захистом прав людини, журналісти.

В.Т. Маляренко зазначив, що в нашій країні названу Конвенцію розглядають як правовий акт прямої дії. Вона стала частиною національного законодавства (відповідно до ст. 9 Конституції України). Проте, за словами Голови Верховного Суду, йому як члену Вищої ради юстиції відомо, що претенденти на посаду судді ще недостатньо знають Конвенцію. Раді Європи, Європейській Комісії була висловлена подяка за допомогу суддям України у професійному вивченні цього міжнародно-правового документа, який судді Європейського суду та правники інших держав, що ратифікували Конвенцію, називають «живою системою права».

В.Г. Буткевич констатував, що Україна стала членом Ради Європи й ратифікувала Конвенцію про захист прав і основних свобод людини з низкою проблем. По-перше, Конвенція — це живий інструмент, тобто для її застосування правникові необхідно мати зовсім інше сприйняття норм законодавчих актів, ніж при позитивістському погляді на право, який існував за часів СРСР. По-друге, робота Європейського суду відчутно ускладнювалася судовою реформою в Україні, адже його судді приймали рішення відповідно до того законодавства, яке було чинним у нашій країні в той чи інший період. По-третє, постала проблема нестачі законодавчих актів, часто бажане Україною видавалося за дійсне. Проте, за словами В.Г. Буткевича, дякуючи суддям і працівникам Верховного Суду України та посадовим особам Міністерства юстиції, Європейський суд з прав людини на сьогодні здолав труднощі, які виникли у зв'язку з першими двома чинниками. Щодо третьої проблеми, то Україна — на шляху до її розв'язання.

отримання й накопичення законодавчої бази, неупередженого перекладу правових актів. Зважаючи на відсутність офіційного перекладу Конвенції українською мовою Суд зробив власний, неофіційний переклад. У зв'язку з різким збільшенням кількості заяв, що надходять з України, введено механізм щоквартального, а коли немає гостроти — щопіврічного контролю за підготовкою і проходженням заяв у Суді.

Значно складніше відбувався процес адаптації Держави до нових умов, який з окремих аспектів її взаємодії із Судом триває ще й зараз. Причин цього можна назвати декілька — як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру:

1. Перш за все позначилося специфічне розуміння в Державі прав та свобод людини. Декларативне ставлення до прав людини, яке пропагувалося десятиліттями, і відсутність ефективного механізму їх захисту (не будь-якого, а саме такого, який передбачений Конвенцією і рішеннями Суду) відчулися вже з перших днів нашого членства в Раді Європи;

2. Цьому сприяли також окремі тасміні інструкції, які практикувалися різними державними установами саме у сфері прав людини;

3. Існуюча раніше недооцінка Державою ролі національного суду, що часто унеможлиблювало здійснення ним ефективного захисту прав людини;

4. Переоцінка значення процесів державотворення для суспільства, нерідко з ігноруванням прав людини тощо.

Історія взаємин Суду і правосуддя України (її системи судочинства), процес адаптації Держави до європейської системи захисту прав людини починаються з 5 грудня 1991 р., коли Верховна Рада України у зверненні «До парламентів і народів світу» заявила про свою готовність приєднатися до європейських інституцій з прав людини, в тому числі до Конвенції, але у дійсності Держава ще не була до цього готова. На сьогодні можна констатувати, що дистанція болісного пристосування подолана і Держава підійшла до розуміння, що права людини — це не ідеологічна, не кон'юнктурна засада, а невід'ємна умова утвердження і зміцнення сучасної держави та громадянського суспільства.

Але навіть за такий короткий період (трохи більше 10 років) відбулося стільки змін, а їх наслідки настільки глибоко вкоренилися в механізм функціонування судової системи України, що вже можна провадити наукове дослідження цієї проблеми, оскільки з часом дедалі важче встановлювати, що ж було причиною певних правових ситуацій, які склалися у зв'язку із зобов'язаннями Держави за Конвенцією: чи виникли ці ситуації внаслідок порушення положень Конвенції? чи їх ігнорування? чи їх не так реалізували?

Саме тому пропонується розділити історію взаємин Суду та судочинства України на певні періоди. Вважаємо, що кожний з таких періодів має свої особливості, привніс як позитивне, так і негативне в загальну картину співробітництва зазначених судових інституцій.

Перш ніж перейти до їх характеристики, маємо зробити попередні застереження, які полягають у тому, що висловлені міркування не повинні сприйматись як вислови оціночного характеру ні щодо діяльності Суду, ні щодо функціонування національної

судової системи. Крім того, висловлені міркування не є позицією Суду щодо Держави. Наші висновки, узагальнення, пропозиції ґрунтуються на дослідженні природи прав людини, практики Суду, а також судів України.

Перейдемо ж конкретно до аналізу історії взаємин Суду і судочинства України. Вважаємо, що її можна поділити на кілька самостійних періодів, при цьому перші три з них припадають на той відрізок історії, коли ще не було безпосередніх відносин національних судових інституцій із Судом, але коли закладалися статистика і динаміка їх сучасних взаємин, а також ті негативні наслідки, які на сьогодні існують і які змушені вирішувати як Держава, так і Суд.

Перший період можна назвати підготовчим. За радянського періоду історію будь-якого соціального явища було прийнято розпочинати з Великої Жовтневої соціалістичної революції, а нині початок будь-якого значимого для Держави явища відліковується з часу прийняття Декларації про державний суверенітет України, проголошеної 16 липня 1990 р. На нашу думку, у сфері співробітництва із Судом ця подія якщо і мала характер причини, то лише опосередкованої. Для визначення, чи це було саме так, давайте проаналізуємо факти. Підготовчий період умовно можна визначити як такий, що тривав із середини 1992 р. (14 липня 1992 р. Україна подала заяву на вступ до Ради Європи) до вересня—листопада 1995 р. (коли Україну прийняли до Ради Європи).

Характерним для цього періоду було лише бажання України стати членом важливих (авторитетних) міжнародних організацій. Стосовно ж прав людини, починаючи з вищих ешелонів влади і до пересічної людини, у ставленні до цієї проблеми нічого не змінилося. У передмові до опублікованого в кінці першої половини 1992 р. збірника «Права людини» тодішній Президент України Л.М. Кравчук зазначав: «Довгий час існувала парадоксальна ситуація: офіційні представники нашої Республіки брали активну участь у розробці та прийнятті міжнародних документів, в яких світове співтовариство формулювало найбільш цивілізовані норми забезпечення прав і свобод людини, а широкі верстви населення України були позбавлені реальної можливості навіть ознайомитися з ними. Переконаний, що такі часи безповоротно минули».

Аналіз наведеного дає підстави думати, що в слова «часи безповоротно минули» Л.М. Кравчук вкладав більше надію на заходи, які здійсняться в майбутньому, ніж на ті зміни, які відбулися. Хоча тодішній Президент України робить свій висновок на основі подій, що мають непересічне значення для прав та свобод людини і громадянина (референдум, який відбувся 1 грудня 1991 р., коли народ України вільним волевиявленням підтвердив Акт проголошення незалежності України, Декларація про державний суверенітет України, прийнята Верховною Радою 16 липня 1990 р., і визнання за нашими співвітчизниками права звертатися до Комітету з прав людини), але кожна з них була лише стимулюючим фактором, а не гарантією розбудови таких прав. Та й сам тодішній Глава держави відносив рішення цього питання швидше на майбутні часи. І як на той час, він його навіть не формулював як головне завдання українського народу. Будемо відверті:

на той період не лише вищі ешелони державної влади, а й широкі прошарки українського суспільства не розуміли і не надавали правам та свободам людини того значення, яке воно мало для західного світу. Для того періоду мислилося центральним завданням в Україні державотворення, а права і свободи згадувались, як правило, для годиться. Ми не могли тоді, та й у багатьох випадках і сьогодні не можемо знайти відповідь: що є головним у співвідношенні «держава і права людини», а що — залежним, де причина, а де — наслідок. Варто проаналізувати офіційну й неофіційну масову пресу України того періоду, щоб зрозуміти, що ми сотні, тисячі разів щоденно вживали вислів «права і свободи людини», але для нас це було якщо не фактом, то, швидше, ідеологічним, політичним фактором, який є необхідним і яким при розбудові нової держави не можна зловживати.

Парадокс ситуації, але є незаперечним той факт, що навіть більшість осіб, репресованих у радянський період за їх боротьбу за права людини, на той час «переклучились на хвилю» державотворення й готові були відкласти задля цієї мети питання захисту прав людини на майбутні часи. Що це саме так, можна впевнитися, варто лише проаналізувати ставлення до смертної кари. Ми були за право людини на життя, але розуміли його по-старому, по-радянському. Ми готові були визнати будь-яке право людини, проте лише в нашому розумінні його значення, з нашим баченням його обмежень, з нашим визначенням часу й умов його дотримання.

Йдеться не про те, що ми повинні були відмовитись від своєї самобутності, національних звичаїв чи власного віковичного досвіду, а лише про те, чи варто було у процесі державотворення «наступати на ті ж самі граблі», що й американські політики до того часу, коли в грудні 1791 р. змушені були ратифікувати запропоновані Д. Медісоном 10 поправок про права людини. Прийнята 4 липня 1776 р. Декларація незалежності 13 штатів США також націлювала в основному на державотворення, аж доки така практика державотворення ледь не поставила під загрозу ратифікацію федеральної Конституції. Як відомо, Конституція США набрала чинності 4 березня 1789 р.; серед інших було проголошено її головну мету: забезпечення, як сказано у преамбулі, «нам і нашим нащадкам благ свободи». І саме тому до того часу палкий прихильник американського державотворення Д. Медісон вже через два місяці після набрання чинності Конституцією США вносить на розгляд конгресу 10 поправок про права людини. Їх прийняття внесло злагоду в суспільство, що сприяло і зміцненню держави.

Варто згадати, що громадянські війни і революції в Англії в XVII та XVIII ст., непримирима боротьба між королем і парламентом були закінчені завдяки прийняттю серії актів, якими утверджувалися права та свободи людини, і серед них такі, як Петиція про права 1628 р., так званий Habeas Corpus Amendment Act 1679 (Акт про краще забезпечення свободи підданого і про упередження ув'язнення за морями, Біль про права 1689 р. та інші акти з питань прав людини). Досвід Франції також свідчить про те, що нові революції можна упередити, а держава зміцніє, коли права і свободи людини не завершаться лише декларативним проголо-

шенням. Прикладів таких можна навести достатню кількість, але повернімося до нашої історії.

Як уже зазначалося, в основу завершення періоду нехтування правами людини в Україні тодішній Президент поклав три події: 1) проведення всеукраїнського референдуму; 2) проголошення Декларації про державний суверенітет України; 3) визнання за громадянами України права звертатися до Комітету з прав людини (далі — Комітет), створеного відповідно до положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, чого радянська держава не бажала визнавати.

Проте якщо розглянути кожний із цих факторів окремо, то можна дійти висновків, що чогось реально громадянам України в розвитку й захисті їхніх прав і свобод не пропонувалося. В Постанові Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 р. № 1427-XII про проголошення України незалежною демократичною державою, а також в Акті проголошення незалежності України йшлося лише про державу, її територію, Конституцію та закони України і зовсім не згадувалися права і свободи людини. Звичайно, тут можна послатися на Конституцію та закони України, але вони на той час були фактично копією радянської Конституції і законів СРСР у галузі прав людини.

Декларація про державний суверенітет України практично також була присвячена питанням і завданням державотворення. В преамбулі, зокрема, йшлося про «потреби всебічного забезпечення прав і свобод людини», а в розділі IV «Громадянство Української РСР» розкривалося, які мають бути на увазі права і свободи громадян України: «...які передбачені Конституцією Української РСР і нормами міжнародного права, визнаними Українською РСР». Тобто ті, що Л.М. Кравчук охарактеризував як такі, що не діяли в радянському суспільстві.

Що стосується третього фактора: визнання за громадянами України права звернення до Комітету, створеного відповідно до положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, то такі заяви, дійсно, почали надходити до нього, але, по-перше, Комітет не приймає юридично обов'язкового рішення, а по-друге, на практиці жодна заява громадян України не отримала належної відповіді з боку Держави. Що ж стосується прав наших громадян, які були порушені іншою державою, то вони взагалі нашою Державою не розглядалися. Наведемо лише один приклад: у зазначений період двоє громадян України звернулися в правоохоронні органи Держави з проханням допомогти їм захистити свої права. Вони, зокрема, були затримані поліцією в м. Будапешті, де їх побили й відібрали в них гроші, а потім вислали в Україну. Їх звернення в правоохоронні органи Угорщини нічого не дало. Там їм лише обіцяли розібратися. Тоді вони звернулися в правоохоронні органи України, де їм відповіли: звертайтеся до відповідних інстанцій України, ми цієї справою займатися не будемо.

Слід визнати, що на той час в Україні не було ні належних інституцій захисту прав людини, ні розуміння цих прав так, як вони були сформульовані в міжнародних актах, ні вміння займатися цією справою на державному рівні. І коли 5 грудня 1991 р. Верховна Рада України проголосила у зверненні «До парламентів і

народів світу», що Україна готова приєднатися до європейських інституцій з прав людини, в тому числі до Конвенції, це не відповідало дійсності, а можливо, — це наші ілюзії, помилки, наше нерозуміння того, до чого готова була приєднатися Держава, а ми розуміли під Україною лише ешелони державної влади. Оскільки, наприклад, на той час Україна ратифікувала Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.) та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.), і Законом від 10 грудня 1991 р. «Про дію міжнародних договорів на території України» вони були визнані «невід'ємною частиною національного законодавства України» і такими, що «застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства». Але виникають питання: чи на той час або за весь цей період хтось застосував в Україні на практиці вказані пакти? Чи отримали, наприклад, судді офіційні тексти цих пактів? До чого призводить відсутність таких текстів і як бути суддям, коли міжнародні пакти суперечать у десятках випадків Конвенції (чи, скажімо, навпаки — Конвенція — пактам), будемо говорити далі.

Мабуть, не варто ображатись на те, що вступ України в ту чи іншу організацію потребує тривалого часу. В більшості випадків від держави вимагається виконання тих зобов'язань, які вона добровільно взяла на себе, а також приведення національного законодавства у відповідність з актами цієї організації. Що трапляється, коли держава цього не виконує, видно з практики вступу України до Ради Європи.

14 липня 1992 р. Україна подала заяву на вступ до Ради Європи. 23 вересня 1992 р. Комітет міністрів доручив Парламентській Асамблеї підготувати висновок із цього приводу. 16 вересня 1992 р. парламенту України надано статус «спеціального гостя». На національному рівні, як уже зазначалося, основні законодавчі зусилля були націлені на забезпечення суверенності і незалежності держави. У сфері прав людини особливого законодавчого прориву не відбулося. Поправки, внесені до Конституції 1978 р., практично не торкнулися прав людини.

Однак треба відзначити, що на період підготовки України до вступу до Ради Європи в 11 статей (із 31) гл. 6 «Основні права, свободи і обов'язки громадян України» Конституції 1978 р. було внесено зміни й одну статтю виключено. Але що це були за зміни, які права і свободи та в який спосіб їх закріплено названо главою?

У Конституції було змінено назву держави — «Українська РСР» на «Україна», вилучено посилання на «СРСР» і термін «радянський», а також посилання на «цілі комуністичного будівництва», «соціалістичний лад» і «соціалістичну власність». Статтею 64 Конституції громадян України зобов'язано дітей «ростити гідними членами соціалістичного суспільства», але ж не можна рости дітей, позбавлених відповідної власності і суспільного ладу.

Отже, на той період перелік змін істотно не зачепив права і свободи громадян. В основному — за переліком, обсягом та й за обмеженнями — все залишилося так, як було і за радянських часів. Громадянам України лише замість «вести» дозволили «висловлювати» релігійні або атеїстичні погляди. Із нових прав доз-

волено «об'єднуватись у політичні партії» і «брати участь у рухах», водночас введено обмеження на це право, «які передбачаються законом і є необхідними для інтересів державної чи суспільної безпеки, громадського порядку або захисту прав та свобод громадян». Заодно ці ж обмеження були поширені й на право громадян об'єднуватись в громадські організації, яке раніше закріплювалося за ними без будь-яких обмежень. Додано також, що об'єднуватись у громадські організації можна лише задля задоволення «законних», а не «різноманітних інтересів», як було раніше.

Це ті нововведення, які були внесені в Конституцію щодо прав і свобод людини на період підготовки до вступу України до Ради Європи і підписання Конвенції.

Наскільки положення Конституції України на той час відповідали положенням Конвенції, тут не йдеться, оскільки висновок був би вкрай невтішним. Якщо ж ці положення не відповідали Конвенції, то, порівнявши зазначені основоположні правові акти, можна встановити, чи давала ця невідповідність підстави для оптимістичного висновку, зробленого на прохання ПАРЄ.

Не вдаючись у детальне співставлення цих документів, можна дійти висновку, що йдеться про два юридичних акти, які абсолютно відрізнялись один від одного, закріплювали зовсім різні стандарти прав і свобод та їхніх гарантій і обмежень, а також зобов'язання осіб. Так, безпосередньо в Конвенції закріплювалося 13 прав і свобод громадян, у протоколах — вісім прав і свобод, додатково в протоколах — п'ять прав процедурного характеру і три обмеження в Конвенції, у цілому ж — 29 стандартів.

У гл. 6 Конституції «Основні права, свободи і обов'язки громадян України» сформульовано 20 прав і свобод громадян та 17 їх зобов'язань, а всього 37. Якщо зіставити 29 стандартів Конвенції із 37 тими, які сформульовані в Конституції, то лише в двох випадках можна вважати, що вони в основному збігаються (маються на увазі право на шлюб і сім'ю та рівноправність подружжя). В інших випадках сформульовано різні стандарти прав і свобод (один із них стосовно гарантій процедурного характеру і один — стосовно обмежень). У Конвенції закріплено 16 таких стандартів щодо прав, свобод і гарантій процедурного характеру, яких немає в Конституції України. В свою чергу, 10 прав і свобод громадян і 17 зобов'язань закріплено в Конституції, — таких, які відсутні в Конвенції. Ця невідповідність зберігалася практично до прийняття нової Конституції.

Правда, в тій частині, де зачіпалися інтереси іноземних держав, правові прогалини заповнювалися порівняно вчасно і на законодавчому рівні. У 1994 р. прийнято Закон «Про правовий статус іноземців», у 1993 р. — Закон «Про біженців». Можна ще додати Закон «Про національні меншини в Україні» 1992 р., щоб вичерпати чи не весь наробок у сфері прав людини на підготовчому періоді.

Чи не тому в 1994 р. авторитетні юристи, експерти в галузі прав людини, які аналізували на прохання ПАРЄ законодавство України, зробили висновок, що наявний прогрес у законодавстві України має загальний характер, у галузі прав людини необхідні більш глибокі реформи, але вони можуть бути здійснені після вступу до Ради Європи.

Нам повірили, а ми пообіцяли виправитися. Саме тому пропонується назвати другий період входження України до європейської судової системи прав людини періодом обіцянь. Його можна відраховувати з листопада 1995 р. (з часу прийняття України до Ради Європи) до вересня 1997 р. (вважається, що з 11 вересня 1997 р. набула чинності для України Конвенція, і як результат — Україна безпосередньо вийшла на Суд).

Нині вже багато які з наших обіцянь забулися, але їх невиконання чи невчасне виконання стало причиною тих проблем, які не можна зняти для України з порядку денного й на сьогодні.

Якби Україна виконала зобов'язання, її входження до системи європейського судового захисту прав людини було б більш гармонійним і відповідним стандартам Ради Європи.

Фактично Україна визнала юрисдикцію Суду без проведення попередніх підготовчих заходів. Як результат, з перших же днів Держава зіткнулася з проблемами в Суді, яких (якщо не всіх, то принаймні багатьох) можна було б позбутися під час підготовчого періоду. Тисячі заяв, які надійшли до Суду від громадян України вже в перші роки, дали змогу виявити, що:

1) багато законодавчих актів країни не лише не узгоджені з Конвенцією, а й суперечать їй або закріплюють статус людини, протилежний Конвенції;

2) в різних державних установах функціонують таємні інструкції, які мають силу, на порядок вищу, ніж закон;

3) захист прав людини завершується судовим рішенням, за виконання якого ніхто не відповідає;

4) незалежність судді коригується періодичністю виплати заробітної плати та її розмірами, його побутовими умовами тощо і в країні існує система заходів, які нівелюють незалежність і неупередженість судді;

5) Конвенція фактично не стала обов'язковою до виконання в країні, а судді недостатньо знають її положення, мало розуміють і не завжди прагнуть їх застосовувати. Дуже багато заявників стверджують, що їх посилення на Конвенцію викликають у суддів репліку, що їм краще знати, що застосовувати;

6) тривалість розгляду справи, умови отримання показань, перебування під вартою розцінюються як деталі, що не мають відношення до прав людини;

7) в країні починає складатися подвійний стандарт прав людини: один — для себе, який був десятки років раніше; другий — для Європи.

Цей перелік негараздів можна було б продовжувати, але, мабуть, і вони дають відповідь на питання, чому перші взаємини заявників і Держави із Судом позначились певною розгубленістю і невпевненістю. Слід зазначити, що прояви розгубленості були з боку як Держави, так і співробітників Суду.

Саме тому вважаємо, що третій період входження України в європейську судову систему і перший етап безпосереднього спілкування заявників і Держави із Судом можна назвати періодом розгубленості.

Швидше за розгубленість, ніж за вперте небажання «вростати» в європейську систему захисту прав людини, сприймається той фактор, що в цей період суди України практично не застосовували положень Конвенції (в усякому випадку цей висновок стовідсот-

ково підтверджується матеріалами справ, які надійшли до Суду). Можна сказати, що судді не мали досвіду такого застосування, не знали досконало положень Конвенції, їм не були знайомі рішення Суду, оскільки вони не перекладались на національну (державну) мову країни. Але цей досвід набувається у спілкуванні, співробітництві, врешті-решт у бажанні отримати потрібну інформацію.

Нарешті до розгубленості з боку посадових осіб України належало б віднести і спробу двояко ставитися до прав людини: з одного боку, так, як це необхідно для Суду (формально визнавались його вимоги і рішення), а з іншого, як для себе, де робилася спроба залишити все як було, як прийнято на національному рівні. Але оскільки Суд такого підходу не визнавав, то останній підхід найменше практикувався у взаєминах Суду з національними установами.

Водночас, як уже зазначалося, період розгубленості зачепив співробітників не лише національних установ, а й Суду. Часті зміни в Україні осіб, відповідальних за співробітництво із Судом, ставили його в непевне становище: не встигли з одним уповноваженим обговорити існуючі проблеми, як уже призначено нового, і все потрібно було розпочинати знову.

Значно складніше було передбачити всі нюанси, пов'язані із заявами стосовно порушення в Україні прав людини. І не тому, що їх кількість за досить короткий період вийшла на тисячні рубежі. Кожна країна має, як правило, свої специфічні справи, можливо, не характерні чи мало характерні для інших. Надходили такі справи і від заявників з України, які необхідно було детально й всебічно вивчити. Для України на той період було характерним: порівняно високий відсоток заяв від колишніх депутатів, політичних діячів; спроба заявників «втиснути» в цивільні справи право на житло (зокрема, отримати від держави квартиру), питання щодо пільг за службу в державних органах, інфляційні втрати, звільнення з державної служби тощо. Навіть такі звичні на сьогодні справи, як ті, що стосуються зарплати, пенсії, тоді вимагали детального вивчення на відповідність положенням Конвенції.

Слід визнати, що досить багато заяв, що надійшли від громадян України, свідчили не тільки про незнання заявниками положень Конвенції, а й взагалі про їх елементарну правову неосвіченість. Незважаючи на те, що в Конвенції чітко записано, що вона набирає чинності з дня здачі на зберігання ратифікаційної грамоти Держави, тобто для України — з 11 вересня 1997 р., дуже багато заявників взагалі не брали цієї умови до уваги. Інші чомусь вважали, що Конвенція набрала чинності з моменту її підписання (тобто 9 листопада 1995 р.) чи з моменту її ратифікації (17 липня 1997 р.). Багато заявників вимагали захистити права, не передбачені в Конвенції, чи покарати третю особу тощо.

Але про що б не йшлося в заяві, її автор звернувся до Суду, і Суд, а не чиновник, повинен прийняти щодо неї рішення. Саме тому вже в перший рік надходження заяв з України в Суді було заведено регулярно збиратися всім, хто мав відношення до українських справ, задля аналізу ефективності й оперативності їх вирішення. Цей порядок існує і сьогодні. Він багато в чому сприяв завершенню періоду невизначеності щодо українських справ. Для цього

Суду потрібно було кілька місяців. На національному рівні він тривав, мабуть, до кінця 1999—початку 2000 р., коли ситуація змусила Державу вжити конструктивних заходів до впорядкування цієї справи.

Таким чином, настав новий етап взаємодії Суду з українською системою правосуддя. Триває він і по сьогодні, хоч дуже хотілося, щоб ми перейшли на якісно новий рівень співробітництва, — і ось чому. Не можна не помічати істотного прогресу у ставленні Держави до захисту прав людини. Можна констатувати, що останніми роками Україна перестала відбиватись від своїх заявників, бачити в них ворогів державних інтересів і державного авторитету. Вона почала разом із Судом працювати над захистом прав людини. Це зразу ж позначилось на якості інформації, що надходить від Держави на запити Суду. Хоч вона надходить здебільшого невчасно, але з достатньо глибоким і всебічним аналізом правових ситуацій, на які вказали заявники. Заслуговує схвалення бажання Держави за власною ініціативою чи за порадою Суду йти на дружнє врегулювання справ.

Цей перелік позитивних зрушень можна було б продовжувати, але, на жаль, ними не вичерпується основний зміст взаємин Суду із правосуддям України. Якщо говорити про зміст у цілому, то слід зазначити, що і сьогодні в ньому негативне переважає над позитивним. Щоб у цьому переконатися, давайте подивимося, на що скаржаться українські заявники.

Ми посилаємося лише на зміст заяв, розуміючи, що коли у 95 % вони визнавалися неприйнятними, то така інформація, м'яко кажучи, не може визнаватись за серйозну чи обгрунтовану, оскільки тут слід мати на увазі такі фактори. По-перше, більшість заяв визнавалися неприйнятними не тому, що правопорушення не було, а через те, що заявник: не дотримався правила шести місяців; послався на порушення прав, які не передбачені Конвенцією; не звернув уваги на те, коли саме Конвенція набрала чинності для України; констатував порушення прав з боку третіх осіб і вимагав їх покарати; сприймав Суд за четверту інстанцію тощо.

По-друге, практика показує, що більшість правопорушень не висується заявниками, і з часом вони прямо чи опосередковано підтверджуються змістом заяв інших громадян чи посадових осіб. Наприклад, заявники скаржилися на те, що місцеві органи влади чинять тиск на них, не дозволяючи писати заяви до Суду, а згодом зросла кількість звернень від громадян України, які вони відправляли з території інших країн, пояснюючи це тим, що вони бояться, що в Україні листи будуть перехоплені.

Для України не є винятком факт, коли справа вилучається зі списку, а згодом Суд знову повертається до її розгляду, оскільки, як з'ясовувалося, заявник не міг відповісти на запити Суду, тому що не отримав їх.

Найбільш поширені в Україні правопорушення, на які посилаються заявники, звертаючись до Суду: вбивства, зникнення громадян чи їх смерть у період затримання з різних причин (відмова в лікуванні чи його неправильність, тортури тощо); застосування чи погроза застосування щодо затриманих, арештованих та ув'язнених катувань, електрошоку, побиття, сексуального приниження тощо; неефективне розслідування скарг

на катування; застосування примусової праці поза межами громадянських обов'язків чи військової служби; позбавлення свободи та особистої недоторканності; позбавлення гарантій захисту; затримання, арешт, ув'язнення понад терміни, передбачені законом чи судовим рішенням; бездоказове чи спровоковане затримання осіб як психічно хворих, алкоголіків, наркоманів тощо; невиконання судових рішень.

Нам би хотілося, щоб правосуддя України було бездоганим. Але, як уже не раз говорилося, цьому, крім іншого, не сприяють недостатнє фінансове, матеріально-технічне та інформаційне забезпечення судів і суддів, невирішеність соціальних та багатьох інших проблем, у тому числі проблем, пов'язаних із підготовкою та відбором кадрів. На якості й оперативності правосуддя позначаються аналогічні проблеми органів дізнання і досудового слідства, прокуратури та адвокатури. Величезне значення для нормальної ефективної діяльності суду має застосовуваний закон, зокрема його чіткість та ясність, логічна послідовність та узгодженість з іншими нормативними актами. На жаль, багато законів ще не відповідають цим вимогам. Більшість суддів мають неглибокі знання положень Конвенції та рішень Суду. Тому нині так важливо врегулювати і привести наше законодавство і нашу судову систему у відповідність із міжнародними нормами й стандартами; підняти інформаційне забезпечення суддів, щоб кожний суддя своєчасно одержував нові законодавчі та інші нормативно-правові акти України, інформацію про внесення змін до чинних законодавчих актів, а також «Вісник Верховного Суду України», «Рішення Верховного Суду України», постанови Пленуму Верховного Суду України, рішення Суду; активізувати роботу Академії суддів України. Це необхідно ще й для того, щоб уникнути негативних рішень Суду.

Важливо також, щоб усі судді, як і представники законодавчої та судової влади, усвідомили, що Конвенція — це міжнародний документ прямої дії і будь-який громадянин може звернутися до суду з позовом про порушення його прав, передбачених Конвенцією; що державні органи і посадові особи зобов'язані застосовувати положення Конвенції та протоколів до неї і що Держава несе відповідальність за порушення прав та свобод людини і громадянина.

Наші суди зобов'язані застосовувати у своїй діяльності Конвенцію, а судді — знати її так само добре, як і Конституцію України та інші закони Держави, орієнтуватися на рішення Суду і враховувати ці рішення з того чи іншого питання під час розгляду певної категорії справ.

З наведеного можна зробити висновок, що Україна як складова світової системи і член Ради Європи, яка ратифікувала, приєдналася чи підписала приблизно чверть від існуючої кількості багатосторонніх міжнародних договорів, укладених у межах Європи, і зокрема ратифікувала Конвенцію та протоколи до неї, які стали частиною нашого національного законодавства, й визнала юрисдикцію Суду, повинна вирішити велику кількість проблем, з тим щоб викоринити зазначені вище правопорушення, вивести судову систему Держави на рівень європейських стандартів і щоб наше правосуддя стало таким, яке б не давало підстав громадянам України звертатися до Суду за захистом своїх прав.

У Президії Верховного Суду України та у Раді суддів України

ВЕРХОВНОГО
СУДУ
України
Вісник

20 лютого 2004 р. в Палаці мистецтв «Український дім» відбулося розширене спільне засідання Президії Верховного Суду України, Ради суддів України та Державної судової адміністрації України. На ньому розглядалися питання про стан здійснення судочинства у 2003 р. і завдання на 2004 р. та про підсумки роботи Державної судової адміністрації України в 2003 р. і пріоритетні напрями організаційного забезпечення діяльності судів у поточному році.

За результатами цього засідання було прийнято дві постанови із зазначених питань*.

Заступник Глави Адміністрації Президента України **В.В. Коваленко** зазначив, що забезпечення конституційного принципу верховенства права та утвердження прав і свобод

людини є сьогодні головним обов'язком держави. Тому завершення судової реформи визначено Президентом України як один із пріоритетних напрямів діяльності всіх гілок влади. Отже, необхідно з'ясувати, що вже реально зроблено для виконання Закону «Про судючий корпус України» та відповідних указів Президента і що необхідно зробити. Глава держави наголосив на необхідності проведення розширеної наради з цих питань за участю Вер-

ховного Суду України, Державної судової адміністрації України, голів апеляційних судів, керівників правоохоронних органів, центральних і місцевих органів виконавчої влади. Така нарада стане важливою подією для всієї правоохоронної системи країни.

Звертаючись до суддів, заступник Глави Адміністрації Президента підкреслив: «Ви, як ніхто інший, розумієте необхідність прискорення реалізації судової реформи у нашій державі. Тому надання суддями з регіонів конкретних пропозицій та слушних зауважень істотно вплине на якість та ефективність рішень цієї наради».

В.В. Коваленко назвав як позитивні, так і негативні явища у судочинстві України. У виступі, зокрема, зазначалося, що в 2003 р. кількість скарг на суддів збільшилася порівняно з 2002 р. Він також зачитав Указ Президента про відзначення працівників суду державними нагородами «Заслужений юрист України».

Заступник Голови Верховного Суду України **П.П. Пилипчук** запропонував увазі аудиторії доповідь «Про стан кримінального судочинства у 2003 р.» В ній зазначалося, що минулого року тривала докорінна пере-

будова судочинства відповідно до положень Конституції України та оновленого матеріального і процесуального законодавства. Суди в цілому забезпечують правильний і

своєчасний розгляд кримінальних справ, спрямовуючи свою діяльність на захист прав та свобод людини й зміцнення законності в державі. Однак вони працюють у надзвичайно складних умовах. Адже судова реформа протягом тривалого часу так і не одержала логічного завершення.

Окреслена доповідачем ситуація у кримінальному судочинстві, звичайно, зумовлена певними причинами, що призводять до складних і неоднозначних наслідків. Тому для реального її висвітлення наводимо витяги із доповіді.

«Апеляційний суд України, який мав би розглядати в апеляційному порядку кримінальні справи про тяжкі злочини, розглянуті по першій інстанції судами обласного рівня, так і не створено. Щорічно понад 2 тис. засуджених у таких справах (2003 р. — 2025 засуджених) фактично позбавлені права на апеляційне оскарження постановлених щодо них вироків.

Касаційний суд України, який так і не приступив до роботи, визнано неконституційним. Єдиним касаційним судом у державі залишається Верховний Суд України, який у 2003 р. розглянув у касаційному порядку понад 5 тис. кримінальних справ за 20 тис. касаційних скарг.

Внаслідок такого перенавантаження судді Верховного Суду вимушені спрямовувати свої зусилля переважно на розгляд справ і не мають можливості ефективніше виконувати й інші не менш важливі функції — вивчення стану організації здійснення правосуддя в місцевих та апеляційних судах, надання їм методичної допомоги, навчання суддів, прийняття постанов Пленуму з найактуальніших проблем кримінального судочинства, забезпечення однакового й правильного застосування судами законодавства.

Оскільки новий Кримінально-процесуальний кодекс України так і не прийнято, суди вимушені застосовувати застаріле й недосконале процесуальне законодавство, яке містить безліч суперечностей і колізій.

До нині не створено систему органів досудового слідства, хоча це було продекларовано в положеннях Конституції України ще в 1996 р.

Усі зазначені й інші фактори породили ряд складних проблем.

Перш за все треба відзначити, що суди України, особливо місцеві та Верховний Суд, працюють з дуже великим навантаженням. Із року в рік стрімко збільшується кількість справ, які надходять на розгляд судів по першій інстанції. Якщо в 2000 р. їх надійшло 1,5 млн., у 2001 р. — 2,5 млн., у 2002 р. — по-

* Текст постанови «Про підсумки роботи Державної судової адміністрації України в 2003 р. та пріоритетні напрями організаційного забезпечення діяльності судів у поточному році» буде опубліковано у № 5/2004 журналу «Вісник Верховного Суду України». Див. також с.15.

У ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ ТА У РАДІ СУДДІВ УКРАЇНИ

над 4,5 млн., то в 2003 р. — понад 5 млн. 380 тис. справ.

Істотне збільшення кількості справ і матеріалів, що розглядаються в порядку кримінального судочинства, й інші названі фактори негативно впливають насамперед на строки розгляду цих справ і матеріалів. Переважна більшість справ розглядається у встановлені законом строки — три чверті кримінальних справ суди розглядають протягом місяця. Водночас не можна не відзначити, що порушення строків розгляду кримінальних справ в останні роки стало поширеним явищем.

Особливо нагальною проблема оперативності правосуддя є у справах щодо осіб, які тримаються під вартою у слідчих ізоляторах: вони місяцями, а то й роками не можуть діждатися суду.

У багатьох випадках тяганина зумовлена причинами, не пов'язаними з діяльністю судів. Перш за все на строки розгляду кримінальних справ впливає низька якість досудового слідства. У зв'язку з неякісним досудовим слідством на додаткове розслідування, а також прокурору повертається майже кожна десята справа.

У кожній третій справі про тяжкі та особливо тяжкі злочини обвинувачені скаржаться на порушення їхніх законних прав, зокрема права на захист, застосування до них незаконних методів слідства. Часто такі скарги є обгрунтованими або такими, що їх неможливо спростувати. Це призводить до необхідності замість дослідження доказів щодо обставин справи досліджувати обгрунтованість цих скарг. Проте якби органи дізнання і слідчі на початкових стадіях процесу не так часто ігнорували право підозрюваного на захист, допускаючи до участі у справі захисників, таких скарг було б значно менше.

Незважаючи на те, що з 2001 р. закон істотно обмежив повноваження судів щодо забезпечення повноти розслідування обставин справи, вони нерідко вимушено і всупереч закону перебирають на себе функцію обвинувачення, оскільки прокурори не завжди спроможні якісно зробити це самотужки.

При розгляді справ суди встановлюють факти фальсифікації слідчими процесуальних документів, внаслідок чого справи направляються на додаткове розслідування. Крім того, такі порушення закону ставлять під сумнів достовірність доказів, зібраних під час розслідування справи, що істотно збільшує строки їх судового розгляду. Непоодинокими стали випадки відкладення розгляду справ у зв'язку з неявкою прокурора в процес».

П.П. Пилипчук вважає, що є резерви для виправлення такого становища: «Перш за все судді, які розглядають справи, мають відповідальніше ставитися до строків призначення і розгляду кримінальних справ. Крім того, вони не повинні потурати чиновникам тих органів, які зобов'язані забезпечити нормальне функціонування суду і які цього не роблять, посилаючись на підзаконні інструкції, зайнятість, інші причини. У кожному такому випадку суддя повинен відповідно реагувати, а ці особи — відповідати за умисне порушення закону. Відповідати має і той суддя, який відклав розгляд справи у зв'язку з недоставкою підсудного або неявкою про-

курора чи адвоката, але не порушив питання про відповідальність того, хто зірвав судовий процес.

Резервом боротьби з тяганиною є систематичний і дієвий контроль за оперативністю правосуддя з боку апеляційних судів, і насамперед з боку їх голів. Кожна справа, яка тривалий час не розглядається, має бути на контролі. Але вивчення цього питання на місцях і ознайомлення з планами роботи апеляційних судів показує, що такого дієвого контролю в окремих апеляційних судах немає. Треба ще раз переглянути свої плани, запланувати та здійснити перевірки насамперед у тих судах, на діяльність яких надходить найбільше скарг, в необхідних випадках порушити питання про дисциплінарну відповідальність суддів, для яких тяганина стала нормою.

Дуже багато проблем і з якістю правосуддя. Із 4664 суддів місцевих судів 2858 мали скасовані судові рішення у кримінальних справах, у тому числі вироки — 1779 суддів.

Судді при вивченні справ і розгляді їх по першій інстанції допускають неухважність, поверховість. Нерідко порушуються вимоги закону щодо повідомлення сторін про час і місце судового розгляду справи, у судовому засіданні не перевіряються пояснення сторін стосовно обставин, які мають значення для справи, допускаються й інші порушення закону, які тягнуть скасування вироку. Можна також констатувати, що не всі судді до кінця засвоїли суть змін у законодавстві. Проте в більшості випадків судові помилки допускаються не у зв'язку зі складністю чи колізійністю правових питань, що розглядаються судом, а через поверхове вивчення як справ, так і закону, неухважність, недбалість.

Апеляційні суди, замість виконання свого прямого обов'язку — забезпечувати високий рівень кваліфікації суддів місцевих судів, самі подекуди демонструють незнання закону чи невміння його застосовувати. Якість їх роботи не завжди відповідає належному рівню. Все частіше трапляються факти, коли вони у судових рішеннях припускаються елементарні помилки, поверхово викладають та аналізують доводи апелянтів, не спростовують їх, обходять увагою.

Апеляційні суди більшості областей не виконують свої повноваження, передбачені ст. 362 КПК при перегляді вироків, судове слідство в необхідних випадках не провадять, доказів, у тому числі нових, не досліджують. Достатньо сказати, що ці можливості апеляційного суду були використані ними тільки в 104 кримінальних справах, тобто вони так і залишаються касаційними судами.

Верховному й апеляційним судам необхідно спрямовувати зусилля суддівського корпусу насамперед на кваліфіковане здійснення правосуддя, зокрема в кримінальних справах і справах про адміністративні правопорушення, шляхом якісної перевірки законності й обгрунтованості рішень, оперативного виправлення допущених судових помилок, формування правильної й стійкої практики шляхом її узагальнення та надання судам роз'яснень; на забезпечення реального впровадження в життя конституційних засад судочинства, однакового застосування криміналь-

ного і кримінально-процесуального законодавства місцевими та апеляційними судами.

Необхідно активізувати навчання суддів, зосередившись у першу чергу на вивченні нового законодавства та судової практики. Судді Верховного та апеляційних судів зобов'язані ділитися досвідом із суддями місцевих судів, брати участь у семінарах, конференціях і нарадах суддів, у заходах, що стосуються навчання суддів.

Треба зміцнювати зв'язки із суддями нижчих рівнів, надавати їм методичну допомогу з виїздом на місця у застосуванні законодавства, обговорювати причини судових помилок, підтримувати і розвивати практику виступів та публікацій суддів у засобах масової інформації.

Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України постійно здійснює заходи такого характеру. Підготовлено 35 узагальнень і аналізів, зокрема у справах про перевищення влади або службових повноважень, про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність, незаконне перетинання державного кордону, ухилення від сплати аліментів, злочини у сфері господарської діяльності, порушення митних правил, незаконне споживання електричної енергії, незаконну торгівлю людьми, практику застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві, практику вирішення питань, пов'язаних із закриттям кримінальних справ з нереабілітуючих підстав, застосування примусових заходів медичного характеру, практику судового розгляду справ в апеляційному порядку та в порядку виключного провадження тощо.

Особливу увагу Судова палата звертає на нові напрями у правосудді. Зокрема, за нашою участю здійснено і планується здійснити ряд заходів, спрямованих на запровадження в судах спеціалізації з розгляду окремих категорій кримінальних справ, на становлення в Україні ювенальної юстиції та відновлювального правосуддя. Це перспективні напрями, і ми очікуємо від їх розвитку вагомих результатів, перш за все у забезпеченні надійного захисту прав та інтересів осіб, що потрапили у сферу кримінального судочинства.

З огляду на те, що суддівський корпус України складається з освічених, небайдужих, мудрих людей, та враховуючи позитивні зміни в суспільстві, є надія, що правосуддя в Україні буде на високому рівні».

Заступник Голови Верховного Суду України **А.Г. Ярема** у доповіді «Стан здійснення судочинства у цивільних справах судами України у 2003 р.» детально про-

аналізував ситуацію, що склалася. Він навіть низку прикладів, які свідчать, що становлення громадянського суспільства в нашій країні відбувається з багатьма суперечностями. І це, безумовно, відображається на діяльності судів.

«Сьогодні ми переживаємо складний період, — зазначив А.Г. Ярема. — Період неузгодженості в новому законодавстві, багатьох протиріч і незрозумілостей. Тому є першочергова й нагальна потреба у його вивченні та освоєнні, у підвищенні професійного рівня кожного судді».

Точне й неухильне додержання судами норм процесуального та матеріального законодавства, як було підкреслено в доповіді, є неодмінною умовою виконання завдань цивільного судочинства, спрямованого на захист гарантованих Конституцією та законами України прав, свобод і законних інтересів громадян та юридичних осіб.

«Аналіз статистичних даних, — констатував А.Г. Ярема, — свідчить про те, що кількість цивільних справ, які надходять до судів, з кожним днем невпинно зростає. І це є свідченням того, що громадяни України все більше довіряють судам у вирішенні своїх проблем, особливо щодо захисту трудових і житлових прав, права власності, прав та інтересів у справах, що виникають з адміністративно-правових відносин».

У 2003 р. у провадженні місцевих судів України перебували 1 774 274 цивільні справи (у 2002 р. — 1 628 742). Із них закінчено провадженням 86,7%, або 1 538 684 справи.

Найбільша кількість справ розглянута судами Донецької області — 219 481, Харківської — 108 759, Дніпропетровської — 103 000 та Львівської — 88 348. Середньомісячне статистичне навантаження на одного суддю становить 31,6 цивільної справи, хоча в окремих областях ця цифра перевищує 50, наприклад у Харківській та Львівській. Найменше навантаження в судах Волинської і Миколаївської областей — по 20,7 справи, Черкаської — 22,0, Тернопільської та Рівненської — по 23,0.

Із наявних у Верховному Суді України матеріалів можна зробити висновок, що, як і в попередні роки, однією з очевидних та найбільш поширених помилок є розгляд судами справ за неявки осіб, які беруть участь у справі, за відсутності відомостей про вручення їм повісток; неухильність і поверховість при вивченні справ та розгляді їх по суті. Це призводить до неправильного застосування норм матеріального права. Але з'являються й інші помилки, які викликають занепокоєння.

Ви пам'ятаєте, що 29 січня 2004 р. у виступі Президента України Л.Д. Кучми на Всеукраїнській нараді з проблем боротьби з організованою злочинністю і корупцією та захисту прав людини була висловлена серйозна критика на адресу судів, зокрема щодо порушення Бориспільським районним судом підсудності у справі за участю ЗАТ «Львівський центральний універмаг».

Під час проведення Верховним Судом перевірки встановлено, що 23 січня 2004 р. до Бориспільського районного суду надійшла позовна заява Бавдиса Б.В. до Ка-

вельського Ю.Г. та названого ЗАТ про спонування до вчинення дій.

Ухвалою судді цього суду Луценка М.О. від 22 січня 2004 р. (така дата зазначена в ухвалі) було заборонено ЗАТ та будь-яким іншим особам, установам, організаціям ухилитися від виконання рішень, прийнятих 22 січня 2004 р. загальними зборами акціонерів ЗАТ, видавати будь-яким особам, крім обраного генерального директора ЗАТ, оригінали установчих документів, свідоцтва про державну реєстрацію, а також їх дублікати, оригінали інших фінансово-господарських документів ЗАТ, печатки, штампи, ключі від службових приміщень. Заборонено будь-яким особам, крім генерального директора ЗАТ або уповноважених ним осіб, здійснювати дії з управління ЗАТ, користуватися згаданими документами та печатками товариства, в тому числі, виступати від імені ЗАТ, укладати угоди з охоронними організаціями або установлювати охорону на ЗАТ, тобто зазначеною ухвалою роботу товариства було паралізовано. Причому допущено її до негайного виконання. І це при тому, що ніяких правових підстав для прийняття заяви до провадження (позивач в м. Борисполі не проживає) та для постановлення такої ухвали не було.

Практика свідчить, що такий випадок не поодинокий.

Що ж до строків розгляду місцевими судами цивільних справ, то це питання, мабуть, у кожного з нас певною мірою викликає оскомину. Однак її потрібно лікувати. Незважаючи на те, що в проєкті нового Цивільного процесуального кодексу України конкретних строків розгляду справ, як це врегульовано і в багатьох європейських країнах, не передбачено, а вжито такий термін, як розумні строки, проте строки, які ми маємо на сьогоднішній день, розумними не назвеш. Адже теж саме п'ята справа розглядається з порушенням передбачених чинним законодавством строків. Мають місце й не поодинокі випадки, коли справи не розглядаються роками. Станом на 1 січня 2004 р. у строк понад два роки й більше не розглянуті справи як у місцевих, так і в апеляційних судах: в Автономній Республіці Крим — 1171, Дніпропетровській області — 708, Харківській — 625, Полтавській — 510. А от у Тернопільській та Чернігівській областях таких справ немає. Висновок який? Якщо ми хочемо законодавчого закріплення такого поняття, як «розумні строки», то відповідно й повинні працювати над цим усі, і для цього, як свідчить досвід, такі можливості є.

Середньомісячне навантаження на одного суддю з розгляду цивільних справ у апеляційних судах становить 4,1 справи або матеріалу, а по першій інстанції — 0,1. Здавалося б, що перешкоджає судам цієї ланки повною мірою виконувати покладені на неї обов'язки? Погодьтеся, мабуть, важко щось придумати для виправдання. Проте і на сьогоднішній день судді цього рівня не усвідомили своїх завдань та повноважень як суддів апеляційної інстанції, а саме того, що їх основним завданням є виправлення правових помилок, допущених судами першої

інстанції. Мабуть, немає потреби перераховувати, що входить до повноважень цих судів, але є необхідність ще раз нагадати про те, що апеляційний суд має направити справу на новий судовий розгляд лише в тому випадку, коли були допущені такі порушення процесу, які унеможливають розгляд справи в апеляційному порядку. Незважаючи на це, суди апеляційної інстанції безпідставно скасовують рішення судів першої інстанції і направляють справи на новий розгляд. Найбільшою мірою це стосується судів: Хмельницької області — 9 % від числа скасованих, Луганської — 11,4, Вінницької — 11,7, Дніпропетровської — 13,3 %.

І знову статистичні дані: середнє навантаження на суддю в цивільних справах у місцевих судах становить 31 справу, в апеляційних — 4,1 на місяць, а у Верховному Суді суддя розглядає по 3,5 справи на день. Мабуть, це неприпустимий дисбаланс. Зрозуміло, що він є наслідком невдало проведеної «малої судової реформи», коли до Верховного Суду були «відкриті двері» для оскарження всіх судових рішень без обмеження строку їх ухвалення та запровадження лише одного судового органу з вирішення справ у касаційному порядку в особі Верховного Суду України. До речі, на сьогоднішній день у Верховному Суді накопичилось майже 14 000 справ. Йдеться не про те, що в такому становищі мають бути всі. Навпаки. Маючи потенційні можливості та невисоке навантаження, апеляційні суди мають підвищити й оперативність у вирішенні справ, і якості здійснення правосуддя. Адже тепер, як ніколи, читають наші рішення і в Україні, і поза її межами. Кожне з них може бути об'єктом уваги Європейського суду з прав людини.

Отже, хотілося б, щоб кожне наше рішення було законним, справедливим і вваженим. Бо це, образно кажучи, обличчя нашої судової системи і держави в цілому».

Вельми актуальною була доповідь голови Судової палати у господарських справах Верховного Суду **І.Б. Шицького** «Про під-

сумки роботи господарських судів та проблеми господарського судочинства». Адже діяльність цих судових органів відбувається на фоні зростання економічного потенціалу України. Водночас розгляд спорів, що виникають між господарюючими суб'єктами, є досить складним. Наводимо витяги із цієї доповіді.

«Судовий захист прав та охоронюваних законом інтересів учасників господарських правовідносин залишається одним із найважливіших факторів становлення і розвитку ринкової економіки. Минулого року голов-

ним завданням господарських судів залишалося підвищення якості роботи, спрямованої на всебічний, повний та об'єктивний розгляд справ, що виникають зі спорів між учасниками господарських правовідносин.

У структурі вирішених спорів, як і раніше, переважають майнові спори — 117 тис. справ, або 54 % від їх загальної кількості, однак відбулося їх зменшення на 4 % порівняно з 2002 р. Господарські суди у 2003 р. вирішили майже 33 тис. спорів, прямо чи опосередковано пов'язаних із наповненням державного бюджету та позабюджетних цільових фондів. За відповідними вимогами стягнуто понад 4 млрд. грн., що втричі перевищує аналогічний показник 2002 р.

Зростання кількості справ, пов'язаних із захистом права на об'єкти інтелектуальної власності, свідчить про те, що суб'єкти підприємницької діяльності почали усвідомлювати важливість інтелектуальної власності як джерела прибутку, вживаючи заходів до її захисту. Тому є всі підстави сподіватися, що збільшиться не тільки кількість таких справ у господарських судах, а й стане більш вивіреною та чіткою позиція сторін у спорах і зросте рівень юридичного забезпечення цієї сфери захисту прав.

Не менш складною категорією справ залишаються справи про банкрутство. Починаючи з 2002 р. (7,4 тис.) їх кількість постійно зростає, і в 2003 р. було порушено провадження у понад 8 тис. таких справ; більшість із них — за заявами органів державної податкової служби, що пояснюється, по-перше, накопиченням заборгованості суб'єктів підприємства зі сплати податків і зборів, по-друге, внесенням змін до Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», згідно з якими повноваження ліквідатора можуть покладатися на ініціуючого кредитора.

За статистичними даними, кількість закінчених справ про визнання банкрутом протягом 2003 р. збільшилася на 39 % і становить 7,9 тис. (проти 5,7 тис. у 2002 р.). Практично всі справи про банкрутство, що доводяться до стадії ліквідаційної процедури, ініціюються щодо підприємств, які не мають перспектив фінансового оздоровлення й стосовно яких встановлюється лише факт припинення їхньої діяльності.

Законодавство певною мірою сприяє збереженню підприємства, його майна, робочих місць, надає можливість відновити виробництво. Про це свідчить зростання на 21 % кількості мирових угод, укладених між боржниками і кредиторами.

На жаль, процедура санації боржника застосовується вкрай рідко: лише 20 справ у звітному періоді закінчено із затвердженням умов санації. Потенційні інвестори та санатори віддають перевагу купівлі майна підприємств-банкрутів на аукціоні під час процедури їх ліквідації.

У 2003 р. більш як удвічі зросла кількість скарг (подань) на судові рішення Вищого господарського суду України. Якщо в 2002 р. до Верховного Суду України в порядку повторної касації було надіслано 1727 справ, то у 2003 р. — 3790, в тому числі у зв'язку з

оскарженням постанов Вищого господарського суду України — 2088 справ, ухвал про повернення касаційних скарг — 1702 справи; переглянуто 406 судових рішень цього суду, в тому числі 230 постанов (з них скасовано 203) та 176 ухвал (скасовано 173). Тобто Верховний Суд України в порядку повторної касації скасував 2,6 % від загальної кількості постанов, прийнятих Вищим господарським судом України у 2003 р. (7769 постанов), або 5,4 % постанов від кількості оскаржених. Порівняно з 2002 р. показник якості постанов Вищого господарського суду підвищився на 1,4 % і становить у звітному періоді 97,4 %. Це при тому, що Верховний Суд, здійснюючи, по суті, виключне провадження, ніколи не ставив перед собою завдання суцільної ревізії справ.

Ми виходимо з того, що головна функція Верховного Суду України полягає у забезпеченні однакового застосування законодавства всіма судами загальної юрисдикції. Основним інструментом тут є розгляд справи і винесення постанови, яка повинна бути орієнтиром для всіх судів при вирішенні аналогічних справ.

Судова палата у господарських справах Верховного Суду позитивно оцінює зусилля президії Вищого господарського суду, спрямовані на оперативне інформування суддів про результати перегляду постанов у порядку повторної касації як через комп'ютерну систему «Діловодство суду», так і через «банк судових рішень». Ми бачимо перспективу в цьому напрямі. Лише спільними зусиллями та конкретними діями, спрямованими на усунення недоліків у роботі та підвищення її якості, можна забезпечити належний рівень правосуддя, зокрема захисту інтересів суб'єктів господарювання.

Результати судово-правової реформи неоднозначні. Ми втратили у багатьох напрямках роками напрацьований позитив, не спрогнозували негативних явищ, знизили рівень захисту судом прав та основних свобод людини.

Хотілося б знайти підтримку в ініційованні перед Урядом прийняття негайних заходів до виправлення допущених помилок, пам'ятаючи, що питання функціонування суду — це питання захисту прав людини як невідмінної умови існування держави».

Голова Ради суддів України **В.В. Кривенко** у доповіді «Суддівське самоврядування — найважливіша гарантія незалежності судів і суддів» зосередив увагу на дотриманні фундаментальних принципів судової влади у демократичній державі.

«Забезпечення кожному громадянину права на справедливий та неупереджений суд, — підкреслив В.В. Кривенко, — настільки важливе, що це положення Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про громадянські і політичні права, Конвенцією про захист прав і основних свобод людини, іншими міжнародними актами визнане однією з основних ознак демократичної держави.

Справедливий і неупереджений суд можливий лише тоді, коли необхідність незалежності суддів усвідомлюється суспільством, декларується та реально забезпечується державою.

Практика неналежного фінансування судів призвела до того, що протягом останніх років судді зверталися за захистом своїх прав у суди й на їх користь ухвалювалися судові рішення, які, на жаль, не виконувалися, що спричинило подання позовів окремими суддями до держави у Європейський суд.

Зважаючи на те, що сам по собі судовий спір між суддею та державою завдає шкоди авторитету судді, підірває довіру громадян до суду, державі необхідно відшукати можливість невідкладного погашення фінансової заборгованості перед суддями.

З'їзд суддів України звернув увагу на необхідність прийняття спеціального Закону України «Про оплату праці суддів». З підготовкою та прийняттям такого закону ми неவி-правдано запізнюємося.

Зважаючи на те, що відповідно до ст. 126 Конституції вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється, лише органи суддівського самоврядування вправі здійснювати контроль за організацією роботи суду й судді, не втручаючись при цьому в їх процесуальну діяльність. Дбаючи про авторитет правосуддя, Рада суддів України разом з Верховним Судом України здійснила планові перевірки організації роботи судів ряду областей. Виявлені під час перевірок упущення в організації роботи судів були предметом детальних обговорень на спільних засіданнях президій Ради суддів України та Верховного Суду України.

Поряд з плановими та цільовими перевітками організації роботи судів органи суддівського самоврядування розглядають звернення громадян. У 2003 р. їх надійшло майже 20 тис. Переважна більшість цих звернень стосується процесуальної діяльності суддів і не може бути предметом перевірки у порядку контролю за організацією діяльності судів. Громадянам у таких випадках роз'яснювався порядок оскарження судових рішень. Однак значна кількість скарг стосується порушення встановлених законом строків розгляду справ у судах, несвоечасної видачі процесуальних документів, створення штучних перешкод для направлення справи до апеляційного чи касаційного суду, неетичної поведінки та недбалості суддів у роботі.

Із загальної кількості звернень 85 % фактів, про які в них зазначалося, не підтвердилися. Стосовно 143 суддів ініційовані дисциплінарні провадження, а щодо восьми — порушено питання про звільнення з роботи.

Президія Ради суддів України в одному з рішень зазначила, що суддя у зв'язку зі своєю професійною діяльністю має особливий соціальний статус, який зобов'язаний поважати всі державні установи, а правоохоронні органи — обережати його від будь-яких посягань з метою формування впевненості суспільства в неупередженості та справедливості суду.

Ми не повинні приховувати недосконалості та суперечливості організації судової системи та процесуального законодавства, але не вправі, керуючись принципом самозбереження, припинити реформи та повернутися до неприйнятних у громадянському суспільстві засад організації судової системи.

Суд повинен самостійно вживати дієві заходи щодо недопущення втручання в судову діяльність, у тому числі мати право порушувати кримінальні справи.

Рада суддів України, виконуючи вимоги Закону «Про судоустрій України», погодила Типовий регламент роботи кваліфікаційних комісій, створила кваліфікаційні округи. Проте законодавче регулювання організації кваліфікаційних комісій неправильне. По суті, робота цих важливих для судової системи установ паралізована, тому необхідно невідкладно здійснити коригування у цій частині Закону.

Більшість суддів України чесно і добросовісно виконують свої службові обов'язки, у зв'язку з чим Рада суддів України відшукувала можливість для їх заохочення за успіхи в роботі».

Фінансування судів минулого року та передбачене асигнування на поточний детально висвітлив у своїй доповіді голова Державної судової адміністрації України **В.Я. Карабань**. Наводимо тези з його виступу.

«У 2003 р. вперше за багато років фактичне фінансування судів загальної юрисдикції здійснено у стовідсотковому обсязі від запланованих асигнувань.

Законом про Державний бюджет на 2003 р. було передбачено бюджетні асигнування на здійснення правосуддя судами загальної юрисдикції в розмірі 344 млн. 885 тис. грн. Протягом року розмір фінансування було збільшено ще на 61 млн. грн. Крім того, для розміщення судів їм передано приміщення загальною вартістю 90 млн. 706 тис. грн.

Окремо необхідно зазначити, що завдяки допомозі благодійних фондів та інших громадських організацій суди торік отримали технічну допомогу на загальну суму 5 млн. 658 тис. грн. Залучення додаткових коштів, а також поточний перерозподіл бюджетних асигнувань сприяли поліпшенню матеріально-технічного забезпечення діяльності судів у 2003 р.

Стижка тенденція до підвищення рівня фінансування судів збереглась і в 2004 р. Бюджетні запити цього року вперше розраховувались на базі Єдиних нормативів фінансового забезпечення судів загальної юрисдикції, розроблених Державною судовою адміністрацією України та затверджених Радою суддів України. Зібрано й опрацьовано проекти кошторисів кожного суду окремо. Детальне обґрунтування потреб та активна позиція керівництва Верховного Суду України, Ради суддів України і Державної судової адміністрації України забезпечили збільшення обсягів фінансування на цей рік порівняно з 2003 р. на 36 %. Це, звичайно, не задовольняє всіх потреб судів; бюджетні запити задоволені лише на 50 %. Але досягнуто значних зрушень у розумінні потреб судів Міністерством фінансів і насамперед — народними депутатами України.

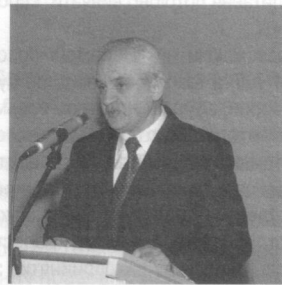
Минув перший рік функціонування Державної судової адміністрації, на яку Законом «Про судоустрій України» покладено здійснення заходів організаційного забезпечення діяльності судів. Новостворена структура покликана вирішувати одне з основних завдань судової реформи — створення умов для незалежного і неупередженого судочинства, зміцнення незалежності судів».

Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України **В.В. Земляной** у своїй доповіді поінформував, що на сьогодні функціонує дев'ять кваліфікаційних комісій суддів загальних судів — Дніпропетровського, Донецького, Житомирського, Запорізького, Київського, Львівського, Одеського, Севастопольського та Харківського апеляційних округів. У системі судоустрою України діють кваліфікаційні комісії суддів загальних судів, військових судів, відповідних спеціалізованих судів і Вища кваліфікаційна комісія суддів України.

«Практика свідчить, — зауважив В.В. Земляной, — що в значній кількості кандидатів на посаду судді, а також у суддів, включаючи й тих, що вже мають досвід роботи, рівень професійних знань не повною мірою відповідає вимогам до здійснення судочинства. Зокрема, узагальнення практики засідань Вищої кваліфікаційної комісії суддів України за 2003 р. показує, що майже кожен десятий кандидат на обрання на посаду судді безстроково не зміг дати правильних відповідей на запитання, що стосуються знання і застосування норм матеріального та процесуального права. На засіданні Комітету Верховної Ради України з питань правової політики народні депутати неодноразово звертали увагу на те, що деякі судді

виявили недостатні знання державної мови, хоча відповідно до ст. 59 Закону «Про судоустрій України» для претендента на посаду професійного судді досконале володіння державною мовою є обов'язковою умовою».

Висновки про стан судочинства в нашій державі зробив у своєму виступі Голова Верховного Суду України **В.Т. Маляренко**. Він також окреслив конкретні шляхи до розв'язання нагальних проблем, що назріли. Подаємо витяги з цієї доповіді.

«В Україні на сьогодні функціонують 832 судові установи. В них працюють 6193 судді. Вакантних посад 1332. За минулий рік по першій інстанції розглянуто 5 млн. 800 тис. справ, що на 18 % більше, ніж у 2002 р., тобто тенденція до збільшення навантаження на суддю зберігається. Збільшується кількість кримінальних, цивільних справ і справ про адміністративні правопорушення. Кількість господарських справ зменшилася на 4 %. Збільшення відбувається в основному за рахунок справ про адміністративні правопорушення: їх за рік розглянуто майже 3,5 млн., що на 28 % більше, ніж у 2002 р. Збільшується й кількість справ, розглянутих в апеляційній інстанції: у 2003 р. їх розглянуто 123 300, що на 22 % більше порівняно з 2002 р.

Вал справ у Верховному Суді зростає: на розгляд надійшло 32 620 справ усіх категорій, що на 14 % більше порівняно з 2002 р. Держава поки що мовчки споглядає цю неймовірно небезпечну тенденцію. Рішучих кроків для виправлення ситуації поки що мало.

В основному треба розвантажувати районні суди від автодорожніх справ і Верховний Суд — від надмірної касаційної функції. На жаль, поки що підготовлених законопроектів щодо цього немає. Законодавець чекає, поки на дорогах станеться щось неймовірне, а для вирішення проблеми тривалого розгляду справ у Верховному Суді втрутиться Європейський суд.

На розгляд апеляційних судів на кожного суддю щомісяця надходить у середньому 6 справ, а на кожного суддю Верховного Суду — 45. При цьому Верховний Суд має багато інших функцій, які поширюються на всю судову систему, зокрема кадрових, методичних, інформаційних тощо. З огляду на величезну кількість справ виконання суддями Верховного Суду всіх інших функцій майже неможливе. На жаль, це результат великомудрої реформи, під час якої було ліквідовано наглядну, а фактично — касаційну інстанцію в судах обласної ланки і сконцентровано її функції у Верховному Суді. Зрозуміло, що без

надання певних касаційних функцій іншому суду (чи судам) Верховний Суд не впроваджується з наростаючим валом касаційних справ. Упевнений, що за умови збереження сьогоднішньої тенденції через п'ять років касаційних справ буде вдвічі більше. Тому щодо цього питання потрібно вивчати європейські тенденції.

Незважаючи на «Перехідні положення» Конституції, а також обіцянки, що були дані Раді Європи, в Україні протягом восьми років не прийнято жодного процесуального кодексу. Натомість відбувається будівництво «повітряних замків» на шталт створення великого судового кодексу, нового закону про судоустрій, альтернативних процесуальних кодексів, перегляду вже прийнятих законів: про статус суддів, про Вищу раду юстиції, тобто не напрацьовано ще належної судової практики, а вже порушується питання про щось нове й невідоме. Отже, відбувається непродуктивна трата часу та енергії.

Але не все так безнадійно. Я сподіваюся, що найближчим часом процесуальні кодекси будуть прийняті, а ряд проблем — знято. Будуть запроваджені й суди, які візьмуть на себе касаційну функцію. Минулий рік приніс і багато позитивного. Фактично серйозно зрушені з місця проблеми фінансові, матеріально-технічні та інформаційні.

Активна позиція Верховного Суду, Державної судової адміністрації, голів вищих та апеляційних судів дали поштовх до того, що владні структури все з більшим розумінням ставляться до проблем суду.

Збільшуються асигнування на судову діяльність, вирішуються питання з розміщенням судів у більш пристойних приміщеннях, зростає заробітна плата, здійснюється технічне оснащення судів, запрацювала система їх інформаційного забезпечення, а також Академія суддів.

Завдяки заходам Верховного Суду й апеляційних судів з вивчення стану організації здійснення судочинства та принциповій оцінці результатів цього вивчення підвищується дисципліна праці в судах.

Суди стали більш відкритими для суспільства, публікуються судові рішення, коментарі до них тощо. В засобах масової інформації рідше бачимо критику судової діяльності. Ми також відстояли безстроковості обрання суддів на посади.

Активно відбувається наповнення судів відповідними кадрами. Вживаються заходи до підвищення якості та оперативності правосуддя. Водночас недоліків та невирішених проблем, які накопичувалися десятиліттями, в судах безліч.

Слід звернути увагу на те, що в тому суді, де голова суду не «царює, лежачи на боку», де він ініціативний і комунікабельний, всі необхідні питання вирішуються швидко та якісно.

Порівняйте такі регіони, як Луганщина і Донецщина. На Луганщині майже всі суди мають добротні приміщення, звідти майже немає скарг на проблеми з асигнуваннями, із заробітною платою, немає таких обурливих явищ зі строками розгляду справ. Чому так? А тому, що голова апеляційного суду не замикається в кабінеті й не ізолюється.

Про рівень правосуддя в деяких регіонах красномовно свідчить такий факт. Якщо на судову тяганину, грубість, порушення присяги, недодержання суддями етичних норм з Луганщини надіслано у владні структури 68 скарг, то з Донецчини — 1520 скарг, тобто в 20 разів більше. Але ж, погодьтеся, Донецщина не в 20, а лише вдвічі більша за Луганщину.

Аналогічне співвідношення скарг, що надійшли з Донецчини, а також із Криму та ряду інших не менш складних регіонів. Слід сказати, що в цьому плані нас також турбують Запорізька та Харківська області, де незрівняно з іншими областями високий рівень непроцесуальних скарг на всілякі недобрі вчинки суддів.

Треба звернути особливу увагу на поширеність заяв про хабарництво в судах. Як відомо, диму без вогню не буває. Про хабарництво в судах свідчать конкретні кримінальні справи, які нині розслідуються і розглядаються.

Ради суддів, голови судів повинні вживати рішучі заходи до запровадження в судах атмосфери чесного служіння закону. Крім того, повинні запроваджувати такі організаційні заходи, які б не давали можливості суддям брати хабарі. Покарання судді-хабарнику має відповідати, крім інших вимог закону, і профілактичним цілям. Треба очищати суди від суддів із сумнівною поведінкою.

Варто зупинитись ось на якій проблемі. Відсутність можливості для перегляду судових рішень у порядку нагляду без скарги чи протесту призводить до масових спрощень як розгляду справ, так і змісту судових рішень. Особливо це стосується суддів апеляційних судів. Необхідно регулярно аналізувати апеляційну практику і давати принципову оцінку таким явищам. Хвилює й те, що апеляційні суди поки що не сприймають себе за апеляційні. Скасовуючи судові рішення суду першої інстанції, вони не утруднюють себе тим, щоб розглянути справу по суті, як того вимагає закон, а «гонять» справу назад, у суд першої інстанції або на додаткове розслідування, якщо це справа кримінальна.

Зокрема, із 3845 скасованих за 2003 р. років 2060 справ апеляційні інстанції відправили на новий судовий розгляд, 949 — на додаткове розслідування, тобто в 78 % кримінальних справ апеляційні суди «умили руки», скинули із себе тягар і праці, і відповідальності, поклавши його на плечі та голови й так перевантажених районних суддів.

Фактично судді апеляційних судів працюють у режимі касації. Все це, зрозуміло, є наслідком відсутності відповідних механізмів у законодавстві для стримування апеляційного судді від таких дій, зокрема неможливість скасування його рішення без наявності скарги чи подання з цього приводу. Законодавець розраховував на порядність судді. А виходить, що біля кожного порядного треба ставити ще поряднішого, але вже з дрючком у руках.

Підміна апеляційного розгляду касаційним призвела до того, що в багатьох апеляційних судах практично немає чого робити. Не так давно один суддя-сумчанин мені зізнався, що за рік розглянув одну спра-

ву по першій інстанції і декілька — в апеляційній (читай — касаційній) інстанції.

Шановні судді! Якщо ви не поставите перепону на шляху до такого правосуддя, то ми вимушені будемо крім дисциплінарних заходів вживати і організаційних, тобто порушувати питання про ліквідацію вакансій в апеляційних судах, про зменшення кількості суддів тощо.

Усе більше скарг ми отримуємо на те, що судді судів першої інстанції з формальних підстав не приймають апеляційні скарги. Це є порушенням права людини на доступне правосуддя, яке може призвести до прийняття відповідних рішень Європейським судом. Необхідно вивчити ці явища і вжити заходів до того, щоб до вимог закону про зміст апеляційних та касаційних скарг суддя підходив розумно і виважено.

З усієї кількості справ рішення оскаржуються у 2 % випадків. Рішення у кримінальних справах оскаржуються в 5 % випадків, у цивільних — в 4 %, в господарських — у 13 % випадків. Тобто в цілому по кожній категорії справ рівень тих рішень, з якими погоджуються сторони і прокурори, начебто високий. Але кількість скасованих судових рішень, особливо в цивільних справах, та їх зміст настільки велика, що говорити про високу якість розгляду справ не можна. Необхідно вживати всі можливі заходи до підвищення якості правосуддя.

Однією з найболючіших є проблема розгляду справ у розумні строки, що залежить насамперед від організації роботи суду, від добросовісності судді та принциповості голови суду.

І тому я вимушений заявити, що ми й надалі будемо суворо підходити до неорганізованих та недобросовісних суддів і голів судів. Ви знаєте, що за результатами вивчення стану організації здійснення судочинства саме з цих причин порушено питання про звільнення ряду суддів з адміністративних посад і з посад взагалі.

Усі голови апеляційних судів, а особливо Кримського, Дніпропетровського, Донецького, Запорізького, Одеського, Полтавського та Харківського, мають організувати вивчення причин затримки розгляду справ на термін понад шість місяців, вживати заходи до їх термінового розгляду і повідомити про це у Верховний Суд до 1 травня цього року.

Бентежить рівень знань суддів. Зрозуміло, що це загальна проблема держави, але й від нас із вами багато що залежить. Декілька днів тому я вів співбесіду з кандидатами на посади голів районних судів, яких ви рекомендували. Із 34 лише двоє знають, що таке допустимий і недопустимий доказ. І це за умови, що вони цю проблему мають досліджувати в кожній справі, кожний день. Багато з них не мають елементарних знань з питань судоустрою тощо.

Шановні голови судів, шановні судді! Ми повинні й самі вчитись, і вчити суддів, інакше буде біда.

Однією з найболючіших проблем є перевантаженість одних судів і недовантаженість інших. Нами підготовлені вже майже всі необхідні документи на те, щоб із двох судів, зокрема районного і міського, котрі, як пра-

вило, перебувають в одному приміщенні, створити один — міськрайонний. Таким чином, із 146 судів передбачається створити 73. Буде збалансоване навантаження. Там, де навантаження надзвичайно велике, не-

обхідно активніше вести пошук кандидатів у судді для заповнення вакансій.

Я вас закликаю до вжиття всіх можливих заходів до підняття авторитету кожного суду та судової системи в цілому, до поряднос-

ті і добросовісності при виконанні службових обов'язків.

Зі свого боку я запевняю, що вимагати і від себе, і від вас чесного служіння закону».

Про стан здійснення судочинства у 2003 р. і завдання на 2004 р.

*Постанова спільного засідання Президії Верховного Суду України та президії Ради суддів України
від 20 лютого 2004 р. № 5*

Обговоривши стан здійснення судочинства у 2003 р., Президія Верховного Суду України та президія Ради суддів України зазначають, що минулого року було проведено ряд заходів, спрямованих на забезпечення належного захисту та відновлення прав і свобод громадян, інтересів держави, на подальше зміцнення судової влади.

У 2003 р. суди загальної юрисдикції по першій інстанції розглянули 5 800 000 справ та матеріалів, що на 18 % більше, ніж у 2002 р. З них: 1 538 964 цивільних, 212 335 кримінальних, 218 164 господарських, 3 339 920 адміністративних справ. В основному збільшення відбувається за рахунок справ про адміністративні правопорушення, яких у 2003 р. було розглянуто на 28 % більше, ніж у 2002 р. На 22 % збільшилася кількість справ, розглянутих в апеляційній інстанції; у 2003 р. вона складала 123 330 справ. Кількість господарських справ зменшилася на 4 %. Абсолютну їх більшість суди вирішили з дотриманням норм матеріального і процесуального законодавства.

Водночас були допущені суттєві помилки, які призвели до скасування і зміни вироків місцевих судів в апеляційному порядку щодо понад 8000 осіб, а також більше 23 000 рішень у цивільних справах (відповідно 4,0 % та 1,9 % від числа постановлених судами першої інстанції).

Поширеними залишаються порушення судами строків розгляду справ і факти тяганини під час їх вирішення.

Існує істотна нерівномірність у розподілі навантаження у військових судах.

Апеляційний суд Автономної Республіки Крим, апеляційні суди областей, міст Києва та Севастополя, військові апеляційні суди регіонів та Військово-Морських Сил України не завжди своєчасно виправляли помилки судів нижчих ланок, а в ряді справ і самі допускали постановлення помилкових судових рішень, які скасовувалися або змінювалися Верховним Судом України.

Верховний Суд України у 2003 р. здійснював свою діяльність в умовах надмірного навантаження: у провадженні Судової палати у кримінальних справах перебувало 6396 справ, Судової палати у цивільних справах — 24 235, Судової палати у господарських справах — 3435, Військової судової колегії — 1689.

Не можна вважати достатнім фінансове, матеріальне, кадрове та організаційне забезпечення діяльності судів. У багатьох судах відсутня необхідна кількість оргтехніки, а також кошти на відрядження, папір, конвер-

ти, канцелярське приладдя, оплату участі свідків та потерпілих у розгляді справ. Значна кількість судів розміщена у приміщеннях, що не відповідають вимогам щодо умов здійснення правосуддя.

Державною судовою адміністрацією України не створено структурного підрозділу з організаційного забезпечення військових судів.

У зв'язку із прийняттям нового Закону України «Про судоустрій України» питання, пов'язані з добром кадрів, ще більше загострилися. Станом на 1 січня 2004 р. в судах усіх інстанцій 1322 суддівські посади залишилися вакантними.

Усе це стримує реалізацію положень законів України, спрямованих на подальше втілення в життя судової реформи, і вкрай негативно впливає на стан правосуддя.

Непоодинокі випадки публікацій у засобах масової інформації статей щодо осіб, яких ще не визнано винними у вчиненні злочинів за вироком суду, чим грубо порушуються положення ст. 62 Конституції України. Мали місце публікації заяв, зроблених з метою вплинути на прийняття судом рішення на користь певних осіб.

У зв'язку з наведеним Президія Верховного Суду України та президія Ради суддів України **постановляють:**

1. Звернути увагу судів загальної юрисдикції України на те, що конституційні гарантії судового захисту та відновлення прав і свобод громадян, інтересів держави зобов'язують їх здійснювати правосуддя виключно на засадах судочинства, визначених Конституцією.

2. Головам судів усіх рівнів за результатами підведених підсумків роботи судів у 2003 р. вжити заходів до підвищення якості та оперативності правосуддя, виправлення інших існуючих недоліків. Забезпечити контроль за дотриманням судами строків розгляду цивільних, господарських і кримінальних справ та справ про адміністративні правопорушення, спрямувати зусилля на викорінення фактів тяганини. Особливу увагу постійно приділяти своєчасному розгляду кримінальних справ щодо підсудних, які тримаються під вартою. У разі виявлення умисного порушення суддею вимог законодавства, недбалості в роботі, процесуального спрощення чи тяганини в розгляді справ, які істотно обмежили права фізичних або юридичних осіб, порушувати питання про відповідальність суддів, винних у цьому.

3. Головам апеляційних судів забезпечити повне та своєчасне виконання завдань, визначених планами роботи судів, складе-

ними з урахуванням недоліків, які мали місце в роботі судів у 2003 р. Вдосконалювати роботу з надання судам нижчого рівня методичної допомоги в підвищенні якості розгляду судових справ, звернувши особливу увагу на забезпечення правильного й однакового застосування законодавства, викорінення фактів необґрунтованого засудження громадян та виправдання злочинців, безпідставної відмови у прийнятті до судового розгляду заяв і скарг фізичних та юридичних осіб. Забезпечити виконання заходів, спрямованих на підвищення кваліфікації суддів. З цією метою організувати оперативне інформування суддів щодо правових позицій при розгляді судових справ, систематичне вивчення суддями змін у чинному законодавстві, роз'яснень Пленуму Верховного Суду України та матеріалів судової практики.

4. Раді суддів України та радам суддів загальних судів постійно створювати найсприятливіші умови для забезпечення діяльності судів: вживати в межах наданих їм повноважень заходів до удосконалення підготовки кадрів, підвищення кваліфікації суддів, надання їм методичної допомоги, не залишати без реагування спроби обмеження незалежності судів, здійснювати надійний захист суддів від втручання в їх судову діяльність.

5. Рекомендувати Державній судовій адміністрації України прискорити утворення структурного підрозділу з організаційного забезпечення військових судів.

6. Рекомендувати Державній судовій адміністрації України, за погодженням з Верховним Судом України, протягом I півріччя 2004 р. у порядку, визначеному чинним законодавством, внести пропозиції щодо штатної чисельності військових судів.

7. Рекомендувати кваліфікаційним комісіям суддів підвищити вимогливість до ділових і моральних якостей кандидатів на посади суддів. З метою підвищення авторитету судової влади вживати відповідних заходів стосовно суддів, які грубо порушують закон, допускають тяганину або своєю поведінкою компрометують звання судді.

8. Апеляційним судам та радам суддів областей у I кварталі 2004 р. подати до Державної судової адміністрації свої пропозиції щодо розміру фінансового забезпечення судової діяльності для врахування їх при складенні проекту Державного бюджету України на 2005 р.

9. Копії постанови направити до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та апеляційних судів, яким необхідно довести її до відома всіх місцевих судів загальної юрисдикції.

У Пленумі Верховного Суду України

Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність

Постанова
Пленуму Верховного Суду України
віг 27 лютого 2004 р. № 2

Втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність посягає на основи суспільної моралі у сфері розвитку і виховання молодого покоління, згубно впливає на молодих людей, створює для них спотворені орієнтири, прищеплює асоціальні ідеї, аморальні погляди й навички, істотно впливає на рівень злочинності неповнолітніх. Особливо небезпечними є дії, спрямовані на втягнення осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку, у злочинні групи, у вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, а також тих, які поєднані з незаконним обігом наркотичних засобів або зброї, із застосуванням насильства посягають на статеву свободу та статеву недоторканність особи.

У зв'язку з наведеним правильне застосування законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність, своєчасний та якісний судовий розгляд справ такої категорії є важливим засобом запобігання злочинності. Суди України в основному додержують вимог зазначеного законодавства, проте при вирішенні таких справ трапляються й випадки порушення як матеріального, так і процесуального закону.

З метою забезпечення правильного й однакового застосування цього законодавства при здійсненні судочинства Пленум Верховного Суду України **п о с т а н о в л я є:**

1. Звернути увагу судів на те, що відповідно до пунктів 5 і 6 ч. 1 ст. 433 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК) при розгляді справ про злочини неповнолітніх, у тому числі вчинені ними спільно з дорослими, поряд з іншими мають встановлюватись і обставини, що негативно впливали на виховання підсудних, та наявність дорослих підмовників й інших осіб, які втягнули їх у злочинну діяльність.

Суди також повинні з'ясувати, чи не призвело до вчинення неповнолітнім конкретного злочину те, що дорослі втягували його в антигромадську діяльність.

Встановивши під час судового розгляду справи, що неповнолітній вчинив злочин внаслідок втягнення

його в таке діяння дорослим, особу якого органами досудового слідства не встановлено або якого не було притягнуто за це до кримінальної відповідальності, а також факти втягнення неповнолітнього в антигромадську діяльність, суд залежно від конкретних обставин справи своєю постановою (ухвалою) повідомляє прокурора про вчинення цих злочинів (ст. 278 КПК), або повертає справу на додаткове розслідування (ст. 281 КПК), або відповідно до ст. 23² КПК виносить окрему постанову (ухвалу).

За допомогою таких же процесуальних документів суд повинен реагувати на невиконання органами досудового слідства покладеного на них ст. 433 КПК обов'язку повно й усебічно з'ясувати обставини, що негативно впливали на виховання неповнолітнього, який вчинив злочин, виявляти дорослих осіб, котрі втягнули його в злочинну чи іншу антигромадську діяльність, притягувати останніх до передбаченої законом відповідальності.

2. У справах про втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність суди мають перевіряти, чи зазначено чітко й конкретно у постанові про притягнення як обвинуваченого та в обвинувальних висновках, у чому саме полягало втягнення, його форми та способи, а якщо дорослий вчинив злочин у групі з неповнолітнім, — роль кожного з них. Встановивши, що зазначені вимоги закону органами досудового слідства чи прокурорами належним чином не виконані, суд при попередньому розгляді справи вправі повернути її прокурору або на додаткове розслідування з дотриманням умов, визначених у статтях 249¹ чи 246 КПК.

Звернути увагу судів на те, що при розгляді справ про злочини, вчинені неповнолітніми у групі з дорослими особами, має бути реально забезпечено право неповнолітніх на захист і дотримано всіх вимог закону щодо особливостей розгляду справ цієї категорії. Зокрема, є неприпустимим здійснення захисту неповнолітнього і дорослого співучасників злочину одним і тим же захисником.

Судам необхідно з'ясувати, які форми та способи втягнення неповнолітнього у вчинення протиправ-

них дій застосовувалися дорослою особою, характер фізичного або психічного примусу, а також — чи не зловживала ця особа службовою, матеріальною або іншою залежністю від неї неповнолітнього. З метою повного з'ясування зазначених обставин справи суд відповідно до ст. 261 КПК має забезпечити сторонам рівні можливості для подання доказів, а за необхідності — дослідити їх за власною ініціативою.

Засуджуючи дорослих осіб за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність, суди повинні приділяти належну увагу формулюванню обвинувачення, визнаного судом доведеним, розкриваючи як суб'єктивну, так і об'єктивну сторони діянь із зазначенням конкретних форм і способів втягнення та ролі дорослих у вчиненні злочинів у групі з неповнолітніми, а також із обґрунтуванням юридичної кваліфікації дій підсудних.

3. Судам треба мати на увазі, що відповідальність дорослих осіб за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність встановлена не тільки ст. 304 Кримінального кодексу України (далі — КК), а й іншими статтями цього Кодексу (ч. 3 ст. 300, ч. 3 ст. 301, ч. 3 ст. 302, ч. 3 ст. 303, ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 309, ч. 2 ст. 315, ч. 2 ст. 317, статтями 323 і 324), котрі є щодо неї спеціальними нормами. У разі вчинення злочину, передбаченого спеціальною нормою, кваліфікувати дії винної особи ще й за ст. 304 КК не потрібно.

4. Кримінальній відповідальності за втягнення неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність можуть бути піддані особи, які на час вчинення цих дій досягли вісімнадцятирічного віку.

Зважаючи на те, що такі злочини можуть бути вчинені тільки з прямим умислом, суди повинні з'ясувати, чи усвідомлювала доросла особа, що своїми діями втягує неповнолітнього у вчинення злочину або в іншу антигромадську діяльність.

Однак необхідно враховувати, що кримінальна відповідальність за зазначені дії настає як у разі, коли доросла особа знала про неповнолітній вік втягнутого, так і тоді, коли вона за обставинами справи повинна була або могла про це знати.

5. За змістом закону під втягненням неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність треба розуміти певні дії дорослої особи, вчинені з будь-яких мотивів і пов'язані з безпосереднім впливом на неповнолітнього з метою викликати у нього рішучість взяти участь в одному чи декількох злочинах або займатись іншою антигромадською діяльністю. Втягнення завжди передбачає наявність причинного зв'язку між діями дорослої особи і виникненням у неповнолітнього бажання вчинити протиправні дії.

Зазначений наслідок може досягатися за допомогою всіх видів фізичного насильства (заподіяння тілесних ушкоджень, мордування, катування тощо) і психічного впливу (погроза застосувати насильство, завдати матеріальних збитків, зганьбити в очах однолітків та товаришів, позбавити повсякденного спілкування; переконання, залякування, обман, шан-

таж, підкуп, розпалювання почуття помсти, заздрості або інших низьких почуттів; давання порад про місце й способи вчинення злочину або приховання його слідів; обіцянка приховати сліди злочину, забезпечити грошима, подарунками, розвагами тощо).

Злочин, відповідальність за який передбачена ст. 304 КК, вважається закінченим з моменту здійснення дорослою особою дій, спрямованих на втягнення неповнолітнього у злочинну або іншу антигромадську діяльність, незалежно від того, чи вчинив неповнолітній злочин або інші антигромадські дії.

За відсутності ознак втягнення дорослі особи, які вчинили злочини в групі з неповнолітніми, несуть відповідальність за співучасть у конкретних злочинах.

Відповідальність за втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність настає в разі вчинення ним хоча б одного злочину.

6. При вирішенні питання про кваліфікацію злочину, вчиненого дорослою особою із залученням неповнолітніх осіб, які внаслідок свого віку (ст. 22 КК) чи неосудності (ст. 19 КК) не є його суб'єктами, треба мати на увазі, що таке спільне вчинення злочину не утворює співучасті. У зазначених випадках відповідно до ч. 2 ст. 27 КК доросла особа розглядається як виконавець злочину, і її дії кваліфікуються за статтями КК, якими передбачено відповідальність за цей злочин і за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність.

7. При втягненні у вчинення злочину неповнолітнього, котрий досяг віку, з якого відповідно до ст. 22 КК може наставати кримінальна відповідальність, дії дорослого учасника злочину мають кваліфікуватися за статтями КК, якими передбачено відповідальність за втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність і за вчинений разом із ним злочин.

Дії дорослого, який, не будучи співвиконавцем злочину, втягнув у нього неповнолітнього, кваліфікуються за відповідною статтею КК, якою передбачено відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, та за відповідною частиною ст. 27 КК (залежно від виду співучасті) і статтею цього Кодексу, якою передбачено відповідальність за вчинений неповнолітнім злочин.

Коли неповнолітній добровільно відмовився від вчинення злочину або не закінчив його (вчинив готування чи замах), дорослий несе відповідальність за втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність і за співучасть у незакінченому злочині.

Якщо неповнолітній взагалі не робив спроби вчинити злочин і не готувався до цього, дорослий за наявності до того підстав притягається до відповідальності за втягнення його у злочинну діяльність і за готування до злочину, у вчинення якого намагався втягнути неповнолітнього.

8. Дії опікунів і піклувальників, котрі, зловживаючи опікунськими правами з корисливою метою, втягнули неповнолітніх підопічних у антигромадську діяльність, додатково кваліфікують за ст. 167 КК.

Батьки, опікуни, піклувальники, інші особи, які були зобов'язані за рішенням суду сплачувати кошти на

утримання неповнолітніх дітей, але злісно ухилялися від цього або не виконували обов'язків по догляду за дітьми і втягували останніх у вчинення злочинів чи іншу антигромадську діяльність, за наявності до того підстав мають нести відповідальність за сукупністю злочинів — за відповідною статтею КК, якою передбачено відповідальність за втягнення неповнолітніх у таку діяльність, та за ст. 164 чи ст. 166 КК.

9. Втягнення неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність, вчинене службовою особою, яка при цьому зловживала владою чи службовим становищем або перевищила владу чи службові повноваження, за наявності до того підстав кваліфікується за статтею КК, якою передбачено відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність, і за відповідною частиною ст. 364 чи ст. 365 КК. При цьому вчинення неповнолітнім злочину, заняття іншою антигромадською діяльністю, його захворювання на алкоголізм чи наркоманію мають розглядатись як настання тяжких наслідків (ч. 2 ст. 364, ч. 3 ст. 365 КК).

10. Під втягненням у пияцтво (ст. 304 КК) слід розуміти умисне схилення неповнолітнього у будь-який спосіб до систематичного вживання спиртних напоїв, збудження у нього такого бажання (спільне вживання спиртних напоїв, умовляння їх вжити, пригощання ними, дарування, розрахунок ними за виконану неповнолітнім роботу тощо). Той факт, що неповнолітній, незважаючи на такі дії, не вживав спиртних напоїв, так само як і ступінь його сп'яніння, на кваліфікацію дій винної особи не впливають. Поодиноким випадком доведення неповнолітнього до стану сп'яніння тягне адміністративну відповідальність за ст. 180 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Втягнення у заняття жебрацтвом (ст. 304 КК) — це умисне схилення неповнолітнього у будь-який спосіб до систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб як самостійно неповнолітнім, так і спільно з дорослими особами.

Під втягненням у заняття азартними іграми (ст. 304 КК) розуміється умисне схилення неповнолітнього у будь-який спосіб до систематичної гри на гроші чи інші матеріальні цінності, при якій виграш залежить від випадковості (у карти, рулетку, «наперсток» та ін.).

Вживання спиртних напоїв, заняття жебрацтвом або азартними іграми визнаються систематичними, якщо вчинюються не менше трьох разів протягом не тривалого часу.

11. Залучення неповнолітнього у незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ч. 3 ст. 309 КК), а також залучення неповнолітнього чи малолітнього до вчинення таких дій з метою збуту чи до незаконного збуту цих речовин (частини 2, 3 ст. 307 КК) може здійснюватись у різних формах, наприклад в обіцянні матеріальної чи іншої вигоди,

використанні їх матеріальної чи службової залежності, обмані тощо.

Відповідальність дорослого за ч. 3 ст. 307 КК настає в тому разі, коли він усвідомлював, що особа, яка залучається ним до вчинення суспільно небезпечних дій, є малолітньою, чи коли він за обставинами справи міг і повинен був про це знати.

12. Схилення неповнолітнього до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів (ч. 2 ст. 315 КК) або одурманюючих засобів, які не є наркотичними, психотропними чи їх аналогами (ст. 324 КК), полягає у вчиненні умисних ненасильницьких дій (умовляння, залякування, пропонування, давання порад тощо), спрямованих на збудження у неповнолітнього бажання вжити ці засоби (речовини) хоча б один раз.

13. Спонування неповнолітніх до застосування допінгу (ст. 323 КК) — це будь-які умисні дії (умовляння, пропозиції, поради, переконування, примушування, застосування насильства, погрози, шантажу тощо), спрямовані на збудження у такої особи бажання вживати допінг чи спробувати це зробити хоча б один раз. Такі дії можуть полягати у даванні тренерями, керівниками спортивних, культуристських чи інших товариств, клубів, груп, секцій вказівок про застосування допінгу, у погрожуванні відрахуванням у разі відмови тощо.

14. Судам необхідно враховувати, що серед різноманітних способів втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність найбільш небезпечним є примушування до вчинення конкретного суспільно небезпечного діяння. У випадках, коли таке примушування супроводжувалося мордуванням, катуванням, заподіянням середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень, погрозою вбивством, умисним знищенням або пошкодженням майна тощо, відповідальність повинна наставати за сукупністю вчинених злочинів.

15. Під примушуванням неповнолітнього до участі у створенні творів, що пропагують культ насильства і жорстокості (ч. 3 ст. 300 КК), а також творів, зображень або кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру (ч. 3 ст. 301) розуміються будь-які умисні дії, поєднані із застосуванням фізичного (побої, тілесні ушкодження, катування тощо) чи психічного впливу (погрози застосувати насильство, знищити майно, розголосити певні відомості тощо) і спрямовані на те, щоб особа, яка не досягла вісімнадцятирічного віку, виступила автором (співавтором) відповідного твору або взяла участь у його створенні як актор, режисер, оператор тощо.

16. Залучення неповнолітнього до створення або утримання місць розпусти з метою наживи або без такої та до звідництва для розпусти (ч. 3 ст. 302 КК) полягає у вчиненні будь-яких дій, спрямованих на те, щоб неповнолітній взяв безпосередню участь у відкритті місць розпусти під виглядом масажних кабінетів, лазень, нічних та стриптиз-барів, у доборі персоналу чи учасників розпусних дій, у придбанні або найманні приміщень для їх утримання, у забезпе-

ченні їх функціонування, у сприянні сексуальним стосункам між незнайомими людьми тощо, а так само у самих розпусних діях.

У разі залучення до створення чи утримання місць розпусти чи до звідництва для розпусти неповнолітніх, які не досягли шістнадцятирічного віку, або вчинення щодо них у наступному розпусних дій має місце сукупність злочинів, відповідальність за які передбачена ч. 3 ст. 302 і відповідною частиною ст. 156 КК.

17. Примушування чи втягнення неповнолітнього у заняття проституцією, тобто у надання сексуальних послуг за плату (ч. 3 ст. 303 КК), здійснюється шляхом застосування насильства чи погрози його застосування, знищення чи пошкодження майна, шантажу (наприклад, у формі погрози повідомити батькам, сусідам, товаришам неповнолітнього відомості, що його компрометують) або обману (наприклад, у формі обіцяння надати роботу масажистки, артистки, офіціантки, одружитися, сприяти участі у конкурсі без наміру виконати обіцяне).

Якщо при цьому винними особами вчинюються й інші злочини, їхні дії кваліфікуються за ч. 3 ст. 303 КК та статтями, якими передбачено відповідальність за ці злочини (наприклад, статтями 121, 123, 152, 153 КК).

18. При вирішенні питання про покарання дорослих осіб, винних у втягненні неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність, суди повинні суворо додержувати вимог ст. 65 КК.

Визначаючи ступінь суспільної небезпечності такого злочину, треба враховувати форми і способи втягнення, ступінь негативного впливу на нормальний розвиток і здоров'я неповнолітніх, а також інші заподіяні злочином шкідливі наслідки.

Звернути увагу судів на те, що втягнення неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність батьками, опікунами, піклувальниками, педагогами, спортивними тренерами, керівниками практики студентів, наставниками неповнолітніх на підприємстві чи в установі, як правило, свідчить про підвищену суспільну небезпечність цих осіб.

На високий ступінь їх суспільної небезпечності може вказувати й те, що вони втягнули в зазначену діяльність неповнолітніх, які перебували в матеріальній чи іншій залежності від них, а також те, що останніх було втягнуто у злочинні групи, у вчинення тяжких, особливо тяжких злочинів, зокрема поєднаних із незаконним обігом наркотичних засобів

чи зброї або посяганням на статеву свободу та статеву недоторканність особи.

19. Суди мають зважено підходити до призначення покарання неповнолітнім, які вчинили злочини внаслідок втягнення їх у злочинну діяльність дорослими, і враховувати, що зазначена обставина, як правило, свідчить про меншу суспільну небезпечність цих неповнолітніх порівняно з тими, які вчинили такі ж злочини без впливу дорослих.

Оцінюючи ступінь суспільної небезпечності вчиненого неповнолітнім діяння, суди мають брати до уваги дані, що характеризують дорослу особу, яка втягнула його у злочин, ступінь її небезпечності, характер стосунків між ними, формальну чи неформальну залежність неповнолітнього тощо. При цьому треба виходити з того, що відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 66 КК вчинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність належить до обставин, які пом'якшують покарання.

20. При призначенні покарання за один і той же злочин суд має диференційовано підходити до особи неповнолітнього, а також дорослого, який втягнув його в цей злочин чи вчинив останній у групі з ним.

21. Судам належить у кожній справі ретельно з'ясувати причини втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність та умови, що цьому сприяли, і реагувати на них шляхом винесення окремих постанов (ухвал), які мають бути конкретними та відповідати встановленим обставинам.

22. Рекомендувати головам місцевих судів передавати справи про втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність у провадження найбільш кваліфікованим суддям, як правило, тим, які відповідно до внутрішньої спеціалізації розглядають справи про злочини неповнолітніх.

23. Апеляційним судам необхідно регулярно аналізувати судову практику у справах зазначеної категорії та своєчасно вживати заходів до усунення помилок і недоліків.

24. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 1983 р. № 6 «Про практику застосування судами України законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність» (зі змінами, внесеними постановами від 28 березня 1986 р. № 4, від 12 жовтня 1989 р. № 10, від 4 червня 1993 р. № 3 та від 3 грудня 1997 р. № 12).

Незабаром вийде друком офіційне видання Верховного Суду України

**«Постанови Пленуму Верховного Суду України
у цивільних справах»**

Систематизований збірник постанов Пленуму Верховного Суду України (зі змінами та доповненнями станом на 1 березня 2004 р.), в яких на основі узагальнення судової практики даються роз'яснення із загальних питань судової діяльності, а також з питань застосування чинного законодавства при розгляді судами цивільних справ.

Замовити видання можна за адресою: **Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре»**,
04107 Київ 107, вул. Багговутівська, 17—21. Тел./факс (044) 537-5140, 537-5118, 537-5120.
E-mail: concern_inYure@e-post.com.ua

Судова практика

Рішення у цивільних справах

Порядок компенсації втрати доходів внаслідок порушення встановлених строків їх виплати передбачено Законом України «Про компенсацію громадянам втрати частини доходів у зв'язку з порушенням строків їх виплати», відповідно до якого підприємства, установи і організації всіх форм власності та господарювання здійснюють компенсацію громадянам втрати частини доходів у випадку порушення встановлених строків їх виплати, у тому числі з вини власника або уповноваженого ним органу (особи). У ст. 6 цього Закону зазначено, що підприємства, установи і організації, що фінансуються чи дотуються з бюджету, виплачують компенсацію за рахунок коштів відповідного бюджету. Відсутність у бюджеті спеціального фінансування на виплату зазначених компенсацій не може бути підставою для відмови у їх виплаті

*Ухвала Судової палати у цивільних справах
Верховного Суду України від 1 жовтня 2003 р.
(в и т я г)*

У липні 2001 р. П. звернувся до суду з позовом до Новотроїцької гімназії № 2, третя особа — Новотроїцький районний відділ освіти, про стягнення компенсації за порушення строків виплати заробітної плати та про відшкодування моральної шкоди. Позивач послався на те, що внаслідок порушення встановлених строків виплати відповідачем заробітної плати за період 1998—2001 рр. він втратив частину доходів. Оскільки відповідач відмовився добровільно компенсувати втрату доходів, то П. просив стягнути заробітну плату у примусовому порядку й відшкодувати моральну шкоду.

Новотроїцький районний суд Херсонської області рішенням від 31 серпня 2001 р., залишеним без зміни ухвалою судової палати в цивільних справах Апеляційного суду Херсонської області від 11 грудня 2001 р., в задоволенні позову відмовив.

У касаційній скарзі П., посилаючись на неправильне застосування судом норм матеріального та процесуального права, просив скасувати зазначені судові рішення.

Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України вирішила, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Відмовляючи у задоволенні заявлених вимог, суд виходив з того, що право позивача на отримання компенсації від втрати доходів внаслідок порушення встановлених строків виплати відповідачем заробітної плати за період 1998—2001 рр. не може бути реалізоване через те, що відповідач — бюджетна установа, а кошторисом видатків на виплату зазначених компенсацій не передбачено.

Однак із таким висновком суду погодитися не можна, оскільки він не ґрунтується на законі.

Відповідно до ст. 1 Закону від 19 жовтня 2000 р. № 2050-III «Про компенсацію громадянам втрати частини доходів у зв'язку з порушенням строків їх виплати» підприємства, установи і організації всіх форм власності та господарювання здійснюють компенсацію громадянам втрати частини доходів у випадку порушення встановлених строків їх виплати, у тому числі з вини власника або уповноваженого ним органу (особи).

У ст. 6 зазначеного Закону йдеться про те, що підприємства, установи і організації, що фінансуються чи дотуються з бюджету, виплачують компенсацію за рахунок коштів відповідного бюджету.

Аналогічний порядок компенсації втрати доходів внаслідок порушення встановлених строків їх виплати було передбачено і чинним раніше Положенням про порядок компенсації працівникам втрати частини заробітної плати у зв'язку з порушенням термінів її виплати (затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20 грудня 1997 р. № 1427).

Відсутність у бюджеті спеціального фінансування на виплату зазначених компенсацій не може бути підставою для відмови в їх виплаті.

Оскільки суд неправильно застосував норми матеріального права, крім того, для вирішення спору суду необхідно з'ясувати конкретні факти порушення встановлених строків виплати відповідачем заробітної плати за період, зазначений позивачем, і щодо кожного факту дати свою правову оцінку та обґрунтування, то Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України, керуючись ст. 342 ЦПК, касаційну скаргу П. задовольнила, рішення Новотроїцького районного суду Херсонської області від 31 серпня 2001 р. та ухвалу судової палати в цивільних справах Апеляційного суду Херсонської області від 11 грудня 2001 р. скасувала, справу направила на новий розгляд до суду першої інстанції.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про відпустки» за бажанням працівника у разі його звільнення (крім звільнення за порушення трудової дисципліни) йому має бути надано невикористану відпустку з наступним звільненням. Датою звільнення в цьому разі є останній день відпустки, а не останній день роботи працівника перед відпусткою

*Ухвала Судової палати у цивільних справах
Верховного Суду України від 17 вересня 2003 р.
(в и т я г)*

У жовтні 2001 р. К. звернувся до суду з позовом до Херсонського міськвиконкому про поновлення на ро-

боті та стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу, посилаючись на те, що розпорядженням від 20 серпня 2001 р. його незаконно звільнили з посади начальника міського управління транспорту і зв'язку за ст. 38 КЗпП, оскільки він не виявляв бажання припинити дію трудового договору.

Судовий районний суд м. Херсона рішенням від 24 січня 2002 р. в задоволенні позову відмовив.

У касаційній скаргі К. порушив питання про скасування зазначеного рішення з ухваленням іншого — про задоволення позову, посилаючись на неправильне застосування судом норм матеріального та порушення норм процесуального права.

Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України визнала, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню, а рішення суду — скасування з таких підстав.

Суд встановив, що розпорядженням від 20 серпня 2001 р. позивачеві надано щорічну відпустку тривалістю 30 календарних днів з 13 серпня по 12 вересня 2001 р. включно, з наступним звільненням за власним бажанням за ст. 38 КЗпП. 10 вересня 2001 р., до закінчення терміну відпустки, позивач подав до канцелярії відвідача заяву, в якій просив вважати недійсною його заяву про звільнення і повідомив про намір продовжити роботу з 12 вересня 2001 р.

Відмовляючи у задоволенні позову, суд виходив з того, що позивач залишив роботу 13 серпня 2001 р., а тому фактично і юридично трудовий договір між ним та відповідачем перестав діяти в останній день роботи К. Перенесення дати звільнення з останнього дня роботи на день закінчення відпустки, на думку суду, не означає продовження трудового договору до закінчення відпустки.

Однак із такими висновками суду погодитися не можна, оскільки вони не ґрунтуються на законі.

Відповідно до ст. 3 Закону від 15 листопада 1996 р. № 504/96-ВР «Про відпустки» за бажанням працівника в разі його звільнення (крім звільнення за порушення трудової дисципліни) йому має бути надано невикористану відпустку з наступним звільненням. Датою звільнення в цьому випадку є останній день відпустки.

Суд помилково вважав останнім днем роботи позивача останній день його перебування на роботі перед відпусткою. Суд також помилково, внаслідок неправильного застосування норм трудового законодавства, вважав, що в цьому випадку має місце перенесення дати звільнення з останнього дня роботи на останній день відпустки. Крім того, порушивши вимоги ст. 15¹ ЦПК, суд не перевіряв належним чином доводи позивача стосовно того, що заяву про звільнення за власним бажанням він написав вимушено у вересні 2001 р., намагаючись запобігти погрози бути звільненим за самовільний вихід у відпустку.

Враховуючи, що для правильного застосування норм матеріального права необхідно додатково перевірити доводи позивача, з'ясувати питання про час вимушеного прогулу та про розмір заробітної плати, а також керуючись ст. 342 ЦПК, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України касацій-

ну скаргу К. задовольнила частково, рішення Судового районного суду м. Херсона від 24 січня 2002 р. скасувала, справу направила на новий розгляд до суду першої інстанції.

Через незаконну відмову державного нотаріуса зареєструвати заяву про прийняття спадщини особою заподіяно моральну шкоду. Обов'язок з її відшкодування суд обґрунтовано поклав на державну нотаріальну контору, оскільки відшкодування шкоди, заподіяної з вини працівників під час виконання ними своїх трудових (службових) обов'язків, має здійснювати організація, в якій вони працюють

Ухвала Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 21 серпня 2003 р. (в и т я г)

У вересні 2001 р. Т. звернулася до суду з позовом до П'ятнадцятої Київської державної нотаріальної контори (далі — Контора) про відшкодування моральної шкоди, заподіяної у зв'язку з неправомірними діями державного нотаріуса. Позивачка зазначала, що через незаконну відмову нотаріуса у реєстрації заяви про прийняття спадщини їй завдано моральну шкоду, зокрема позбавлено можливості вчасно прийняти спадщину. Внаслідок таких дій істотно погіршився стан її здоров'я, вона втратила душевну рівновагу, відчувала невпевненість, була позбавлена можливості поліпшити умови свого життя, змушена кожен день приймати заспокійливі ліки.

Ватутінський районний суд м. Києва рішенням від 18 жовтня 2001 р. позов задовольнив частково — ухвалив стягнути з Контори на користь Т. 600 грн. на відшкодування моральної шкоди.

Апеляційний суд м. Києва рішенням від 15 січня 2002 р. рішення Ватутінського районного суду м. Києва від 18 жовтня 2001 р. скасував, Т. у задоволенні позову відмовив.

У касаційній скаргі Т., посилаючись на неправильне застосування судом норм матеріального та процесуального права, просила рішення апеляційного суду скасувати, а рішення суду першої інстанції залишити в силі.

Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України визнала, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Відповідно до ст. 21 Закону від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII «Про нотаріат» (далі — Закон) шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, відшкодовується в порядку, передбаченому законодавством України. Законом не визначено, яка саме шкода має відшкодовуватись: моральна чи матеріальна. Отже, згідно із зазначеною статтею, підлягає відшкодуванню моральна шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса.

Рішенням Ватутінського районного суду м. Києва від 18 жовтня 2001 р. факт заподіяння моральної шкоди встановлено, суд апеляційної інстанції цієї обставини не спростував.

Суд першої інстанції у рішенні, зокрема, зазначив, що рішенням цього ж суду від 23 квітня 2001 р. встановлено незаконність відмови Т. у реєстрації заяви про прийняття спадщини, оскільки державний нотаріус неправильно обрахував строки подання заяви. Крім того, обгрунтовуючи суму відшкодування моральної шкоди, суд врахував характер, тривалість та обсяг заподіяних позивачці моральних страждань, істотність вимушених змін у її житті, ступінь вини відповідача. Таким чином, посилення суду апеляційної інстанції на те, що суд не застосував закон, який підлягав застосуванню, є неправомірним.

Положення ст. 21 Закону кореспондують зі ст. 440¹ ЦК 1963 р., відповідно до якої моральна (немайнова) шкода, заподіяна громадянину діяннями іншої особи, яка порушила його законні права, відшкодовується особою, яка заподіяла шкоду, якщо вона не доведе, що моральна шкода заподіяна не з її вини.

Суд обгрунтовано поклав обов'язок з відшкодування моральної шкоди на Контору, оскільки відповідно до змісту гл. 40 ЦК 1963 р. відшкодування шкоди, заподіяної з вини працівників під час виконання ними своїх трудових (службових) обов'язків, має здійснювати організація.

Зважаючи на такі обставини та керуючись ст. 334 ЦПК, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Т. задовольнила, рішення Апеляційного суду м. Києва від 15 січня 2002 р. скасувала, залишивши в силі рішення Ватутінського районного суду м. Києва від 18 жовтня 2001 р.

При розгляді позову про визнання наймача або члена його сім'ї таким, що втратив право на користування жилим приміщенням, суд, всупереч вимогам процесуального права, не зазначив строку відсутності відповідача у спірному житлі, не з'ясував причин його відсутності понад встановлені строки та не перевіряв доводи на обгрунтування цих причин. В разі поважності причин (перебування у від'їзді, або в осіб, які потребують догляду, чи внаслідок неправомірної поведінки інших членів сім'ї тощо) суд має право продовжити пропущений строк

*Ухвала Судової палати у цивільних справах
Верховного Суду України від 11 грудня 2003 р.
(в и т я г)*

У грудні 2001 р. А.Л. звернулася в суд із позовом до А.В. про визнання його таким, що втратив право на жиле приміщення. Позивачка зазначала, що з 1982 по 1995 р. перебувала з відповідачем в зареєстрованому шлюбі, від шлюбу вони мають двох неповнолітніх дітей. У 1988 р. відповідачеві для проживання його сім'ї з чотирьох осіб була надана кімната в гуртожитку для малосімейних в м. Черкасах. У 1997 р. статус будинку було змінено, і зараз він є житловим. Нині в спірній квартирі проживають позивачка та діти, а відповідач із жовтня 2000 р. в квартирі не проживає, мешкаючи у своїх батьків. Квартирну плату та за комунальні послуги, а також аліменти на дітей відповідач не сплачує. Маючи на утриманні двох

дітей і перебуваючи в скрутному матеріальному становищі, позивачка не в змозі сплачувати квартирну плату та за комунальні послуги за відповідача, який не проживає в квартирі більше року, тому просила суд визнати його таким, що втратив право на жиле приміщення.

Соснівський районний суд рішенням від 30 січня 2002 р. позов А.Л. задовольнив, визнавши А.В. таким, що втратив право на жиле приміщення на підставі ст. 71 ЖК.

Апеляційний суд Черкаської області ухвалою від 18 жовтня 2002 р. рішення суду першої інстанції залишив без зміни.

У касаційній скарзі А.В. просив скасувати постановлені у справі рішення, посилаючись на неправильне застосування судами вимог матеріального і процесуального права.

Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України визнала, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Ухвалюючи рішення, суд дійшов висновку, що А.В. втратив право на зазначене жиле приміщення, оскільки був відсутній у ньому понад шість місяців, проте такий висновок зроблено без перевірки всіх обставин справи.

Згідно зі ст. 71 ЖК при тимчасовій відсутності наймача або членів його сім'ї за ними зберігається жиле приміщення протягом шести місяців. Якщо наймач або члени його сім'ї були відсутні з поважних причин понад шість місяців, цей строк за їхньої заявою може бути продовжено наймодавцем, а в разі спору — судом.

Відповідно до п. 10 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 12 квітня 1985 р. «Про деякі питання, що виникли в практиці застосування судами Житлового кодексу України» у справах про визнання наймача або члена його сім'ї таким, що втратив право користування жилим приміщенням, необхідно з'ясувати причини відсутності відповідача понад встановлені строки. В разі їх поважності (перебування у від'їзді, у осіб, які потребують догляду, внаслідок неправомірної поведінки інших членів сім'ї тощо) суд може продовжити пропущений строк.

Суд першої інстанції ухвалив рішення всупереч вимогам процесуального права, не зазначивши строку відсутності А.В. у спірному житлі, не перевірявши доводи відповідача на обгрунтування причин, через які він не проживав у квартирі. Апеляційний суд також не перевіряв підстав відсутності відповідача у жилому приміщенні тривалий час, необгрунтовано погодившись із висновками місцевого суду.

У зв'язку з тим, що постановлені у справі рішення не відповідають вимогам ст. 71 ЖК та статей 40, 202, 203 ЦПК, і керуючись статтями 334, 343 ЦПК, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу А.В. задовольнила, рішення Соснівського районного суду від 30 січня 2002 р. та ухвалу Апеляційного суду Черкаської області від 18 жовтня 2002 р. скасувала, справу направила на новий розгляд до суду першої інстанції.

¹ Відповідно до ст. 1172 ЦК 2003 р. (набрав чинності з 1 січня 2004 р.) діють такі ж правила відшкодування юридичною чи фізичною особою шкоди, заподіяної іншій особі їхнім працівником під час виконання ним своїх службових обов'язків.

Рішення у господарських справах

Угода, укладена від імені другої особи особою, не уповноваженою на укладення угоди або з перевищенням повноважень, створює, змінює і припиняє цивільні права та обов'язки для особи, яку представляють, лише в разі подальшого схвалення угоди цією особою, що робить угоду дійсною з моменту її укладення

*Постанова Судової палати у господарських справах
Верховного Суду України від 13 січня 2004 р.
(в и т я г)*

У лютому 2003 р. товариство з обмеженою відповідальністю «Квік» звернулося до Господарського суду м. Києва з позовом до Акціонерного комерційного промислово-інвестиційного банку України (далі — Промінвестбанк) і компанії «Utilisco Trading Limited» (далі — Компанія) про визнання недійсними договору застави основних фондів від 27 липня 1995 р. (далі — договір застави), свідоцтва про право власності та договору купівлі-продажу від 18 грудня 1998 р. (далі — договір купівлі-продажу) на підставі ст. 48 ЦК*.

Позовні вимоги обґрунтовувалися тим, що спірні договори укладено з порушенням норм ст. 30 Закону від 7 лютого 1991 р. № 697-XII «Про власність», ст. 6 Закону від 2 жовтня 1992 р. № 2654-XII «Про заставу», договори підписано неуповноваженою особою, крім того, кредитну угоду від 20 липня 1995 р. № 93 (далі — кредитна угода), похідним від якої є договір застави, визнано недійсною рішенням Господарського суду м. Києва від 23 грудня 2002 р.

Відповідачі проти позову заперечили, пославшись на відповідність спірних договорів вимогам чинного законодавства.

Господарський суд м. Києва рішенням від 31 березня 2003 р. позов задовольнив частково, визнавши недійсними договір застави та договір купівлі-продажу, і постановив стягнути із закритого акціонерного товариства «Дослідний завод «Веста» (далі — ЗАТ) на користь Компанії 600 тис. грн. У задоволенні решти позовних вимог було відмовлено.

Київський апеляційний господарський суд постановою від 22 травня 2003 р. це рішення залишив без зміни.

Вищий господарський суд України постановою від 18 вересня 2003 р. названі рішення Господарського суду м. Києва та постанову Київського апеляційного господарського суду залишив без зміни.

4 грудня 2003 р. Верховний Суд України за касаційними скаргами Промінвестбанку та Компанії порушив касаційне провадження з перегляду зазначеної постанови Вищого господарського суду України. Скарги мотивувалися неправильним застосуванням норм матеріального права.

Заслухавши суддю-доповідача, представників сторін, обговоривши доводи, наведені у касаційних скаргах, та перевіrivши матеріали справи, Судова палата у господарських справах Верховного Суду Украї-

ни визнала, що зазначені скарги підлягають задоволенню з таких підстав.

Залишаючи без зміни рішення суду першої та апеляційної інстанцій, Вищий господарський суд мотивував свою постанову тим, що суди обґрунтовано визнали недійсними договори застави та купівлі-продажу і правильно застосували норми матеріального права.

Проте з такими висновками погодитись не можна.

Суди першої та апеляційної інстанцій встановили, що 20 липня 1995 р. між ЗАТ і Промінвестбанком укладено кредитну угоду, а 27 липня 1995 р. — договір застави головного корпусу (площею 2600 кв. метрів) та блоку цехів (5888 кв. метрів), розташованих у м. Києві.

Посилання на рішення Господарського суду м. Києва від 23 грудня 2003 р. про визнання недійсною кредитної угоди у справі № 24/272 як на підставу визнання недійсним договору застави є необґрунтованим, оскільки Вищий господарський суд України постановою від 18 серпня 2003 р. це рішення скасував з передачею справи на новий судовий розгляд, а Господарський суд м. Києва ухвалою від 19 листопада 2003 р. позов ЗАТ про визнання кредитної угоди недійсною залишив без розгляду.

Отже, в судовому порядку договір застави недійсним не визнано.

Необґрунтованими є висновки господарських судів про підписання кредитної угоди та договору застави неуповноваженою особою на підставі рішень Оболонського районного суду м. Києва від 8 жовтня 2002 р. і від 6 грудня 2002 р. про визнання недійсними положення про правління ЗАТ та рішення правління про надання повноважень директору товариства укласти і підписувати договори й угоди.

Згідно зі ст. 4 Закону від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII «Про господарські товариства» акціонерні товариства створюються та діють на підставі установчого договору і статуту.

Суди не витребували установчі документи та не дослідили повноваження управлінських органів товариства.

Статтею 63 ЦК передбачено, що угода, укладена від імені другої особи особою, не уповноваженою на укладення угоди або з перевищенням повноважень, створює, змінює і припиняє цивільні права та обов'язки для особи, яку представляють, лише в разі подальшого схвалення угоди цією особою, що робить угоду дійсною з моменту її укладення.

Місцевий і господарські суди не виконали вимог статей 84, 105 ГПК щодо повного, об'єктивного встановлення обставин справи та обґрунтування нормами права юридичних висновків і залишили поза увагою наявні у справі докази дійсності кредитної угоди, зокрема те, що позивач отримані кошти за цією угодою прийняв і використав, сплачував відсотки за користування кредитом та підтвердив факт укладення зазначеної угоди претензією № 430 від 30 квітня 1999 р.

* Тут і далі мається на увазі ЦК 1963 р., який втратив чинність з 1 січня 2004 р., але був чинним на час виникнення спірних правовідносин.

Вирішуючи питання визнання недійсним договору купівлі-продажу, господарські суди не врахували, що Промінвестбанк став власником майна на підставі виконання чинного виконавчого напису судовим виконавцем Мінського районного суду м. Києва, і не навели законного обґрунтування правових підстав виступу від набувача майна (статті 145, 225 ЦК).

Відповідно до ст. 48 ЦК недійсною є та угода, що не відповідає вимогам закону.

При неповному з'ясуванні обставин справи, неправильному правовому обґрунтуванні юридичних висновків у господарських судів не було правових підстав для визнання недійсними договорів застави та купівлі-продажу, а застосована судами реституція є нічим іншим

як взаємозаліком зобов'язань за названими договорами і не відповідає вимогам ч. 2 ст. 48 ЦК.

Отже, висновок касаційного суду щодо обґрунтування підстав визнання недійсними зазначених договорів та правильного застосування норм матеріального права є помилковим.

Виходячи з викладеного Судова палата у господарських справах Верховного Суду України касаційні скарги Промінвестбанку та Компанії задовольнила, постанови Вищого господарського суду від 18 вересня 2003 р. і Київського апеляційного господарського суду від 22 травня 2003 р. та рішення Господарського суду м. Києва від 31 березня 2003 р. скасувала і направила справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Рішення у кримінальних справах

При розгляді в суді справи про злочин неповнолітнього крім обставин, зазначених у ст. 64 КПК України, необхідно з'ясувати стан його здоров'я та загального розвитку, а за наявності до того підстав, — чи не вчинив він злочин у стані обмеженої осудності

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 22 січня 2004 р. (в і т я г)

Вироком Буринського районного суду Сумської області від 16 грудня 2002 р. К.В. засуджено за ч. 2 ст. 121 КК із застосуванням ст. 69 цього Кодексу на п'ять років позбавлення волі. Постановлено стягнути із законного представника К.В. — К.Т. — на користь потерпілого М.А. на відшкодування моральної шкоди 15 тис. грн.

Колегія суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Сумської області ухвалою від 18 лютого 2003 р. вирок щодо К.В. залишила без зміни.

К.В. визнано винним у тому, що він 1 жовтня 2001 р. приблизно о 12-й годині в приміщенні шкільного класу під час бійки з однокласником М.Є. умисно завдав йому удар кулаком у ліву скроню, заподіявши тяжке тілесне ушкодження, внаслідок чого той у цей же день помер.

У касаційній скарзі К.Т. просив судові рішення щодо К.В. скасувати, а справу повернути на новий судовий розгляд, посилаючись на невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи, оскільки ініціатором конфлікту був потерпілий, а також на те, що за станом здоров'я засуджений є обмежено осудним. У скарзі також зазначено, що суд не врахував обставин, що пом'якшують покарання, і не застосував до К.В. ст. 104 КК та безпідставно постановив стягнути з К.Т. непомірно велику суму на відшкодування моральної шкоди.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, думку прокурора про необхідність залишення су-

дових рішень без зміни, перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи, наведені у касаційній скарзі, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що вони підлягають задоволенню з таких підстав.

Згідно зі ст. 433 КПК при розгляді в суді справи про злочини неповнолітнього крім обставин, зазначених у ст. 64 цього Кодексу, необхідно також з'ясувати стан здоров'я та загального розвитку неповнолітнього. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з душевним захворюванням, потрібно також з'ясувати, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними.

Як убачається з матеріалів справи, на досудовому слідстві була проведена стаціонарна судово-психіатрична експертиза щодо К.В. За її висновком, К.В. як при проведенні експертизи, так і в період, коли було вчинено злочин, не страждав на хронічне душевне захворювання, недоумство, тимчасовий розлад душевної діяльності або інший хворобливий стан, але виявляв ознаки психічного розладу у формі легкої розумової відсталості і не був здатен повною мірою усвідомлювати свої дії та керувати ними.

Отже, у справі наявні обставини, які суд повинен був з'ясувати. Зі змісту ч. 2 ст. 20 КК випливає, що визнання особи обмежено осудною має враховуватися судом при призначенні покарання. Як убачається з матеріалів справи, питання щодо визнання чи невизнання К.В. обмежено осудним суд не вирішував, і це не було враховано при призначенні покарання.

За таких обставин колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала, що судове слідство першої інстанції у справі проведено неповно, оскільки не були з'ясовані з достатньою повнотою дані про особу засудженого, що згідно зі ст. 367 КПК могло бути підставою для скасування або зміни вироку, тому судові рішення щодо К.В. скасувала і направила справу на новий судовий розгляд у той же суд.

Незаконне заволодіння наркотичними засобами та наступне їх зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту чи без, а також їх незаконний збут утворюють сукупність злочинів, відповідальність за які передбачено ст. 308 і ст. 307 чи ст. 309 КК України, проте за таких обставин не утворюють ознаки повторності, передбаченої ч. 2 ст. 307 та ч. 2 ст. 309 КК

*Ухвала колегії суддів Судової палати
у кримінальних справах Верховного Суду України
від 11 грудня 2003 р.
(в и т я г)*

Вироком Носівського районного суду від 4 грудня 2002 р. П. засуджено: за ч. 1 ст. 308 КК — на три роки позбавлення волі; за ч. 2 ст. 309 цього Кодексу — на два роки позбавлення волі, а за сукупністю злочинів на підставі ст. 70 КК — до позбавлення волі строком на три роки. На підставі ст. 71 КК за сукупністю вироків йому остаточно визначено чотири роки позбавлення волі. Відповідно до ст. 96 КК засудженому П. призначено примусове лікування від наркоманії в місцях позбавлення волі. На користь НІЕКЦ при УМВС України в Чернігівській області з нього також постановлено стягнути 109 грн.

Апеляційний суд Чернігівської області ухвалою від 19 травня 2003 р. вирок щодо П. змінив, виключивши з нього застосування до засудженого ст. 96 КК, у решті вирок залишено без зміни.

П. визнано винним у тому, що він у ніч на 27 липня 2002 р. проник на присадибну ділянку Д., звідки викрав коробочки маку, які містять морфін та кодеїн і належать до наркотичних засобів, котрі зберігав без мети збуту за місцем проживання та які вилучив дільничний інспектор 30 липня 2002 р.

Заслухавши суддю-доповідача, перевіrivши матеріали справи та обговоривши доводи, наведені у касаційному поданні прокурора, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала, що подання підлягає задоволенню з таких підстав.

Згідно з вироком суд кваліфікував дії П. за ч. 2 ст. 309 КК як незаконне виробництво та зберігання наркотичного засобу без мети збуту особою, що раніше вчинила злочин, відповідальність за який передбачено ст. 308 цього Кодексу.

Проте відповідно до п. 10 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» незаконне заволодіння наркотичними засобами та наступне їх зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту чи без такої мети, а також їх незаконний збут утворюють сукупність злочинів, відповідальність за які передбачено ст. 308 і ст. 307 чи ст. 309 КК, але не утворюють ознаки повторності, передбаченої ч. 2 ст. 307 або ч. 2 ст. 309 цього Кодексу.

Оскільки в цьому випадку засуджений вчинив не окремі злочини щодо різних наркотичних засобів, а

один продовжуваний злочин, а саме: викрадення наркотичного засобу з наступним його зберіганням без мети збуту, його дії слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 309 КК.

Виходячи з наведеного колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України судові рішення змінила, перекваліфікувавши дії П. з ч. 2 ст. 309 на ч. 1 ст. 309 КК, та призначила покарання за цією статтею у виді позбавлення волі строком на один рік шість місяців, а на підставі статей 70, 71 зазначеного Кодексу остаточно визначила чотири роки позбавлення волі.

Зменшення мінімального розміру штрафу, встановленого ч. 2 ст. 53 КК України, не допускається навіть при застосуванні до засудженого ст. 69 КК

*Ухвала колегії суддів Судової палати
у кримінальних справах Верховного Суду України
від 11 грудня 2003 р.
(в и т я г)*

Вироком Глобинського районного суду Полтавської області від 7 листопада 2002 р. Д. і З. засуджено за ч. 1 ст. 249 КК до 170 грн. штрафу кожного.

В апеляційному порядку справа не розглядалась.

Д. і З. визнано винними у тому, що вони у липні 2002 р. на акваторії Кременчуцького водосховища незаконно займалися рибним добувним промислом, а саме: вилучили рибу цінних порід на суму 2 тис. 70 грн., чим заподіяли рибному господарству істотну шкоду.

У касаційному поданні прокурор, посилаючись на неправильне застосування судом кримінального закону, просить вирок скасувати, а справу направити на новий судовий розгляд.

Заслухавши доповідача, вислухавши пояснення прокурора, перевіrivши матеріали справи та доводи, наведені у поданні, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційне подання задовольнила з таких підстав.

Санкцією ч. 1 ст. 249 КК не передбачено мінімального розміру штрафу. Такий розмір встановлено ч. 2 ст. 53 КК, у якій зазначено, що розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного в межах від 30 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо статтями Особливої частини цього Кодексу не передбачено вищого розміру штрафу.

Зменшення мінімального (установленого ч. 2 ст. 53 КК) розміру штрафу не допускається навіть при застосуванні до засуджених ст. 69 КК.

Отже, визнавши Д. і З. винними у вчиненні злочину, відповідальність за який передбачено ч. 1 ст. 249 КК, та дійшовши висновку, що їм необхідно призначити покарання у виді штрафу, суд при визначенні його розміру повинен був керуватись вимогами ч. 2 ст. 53 зазначеного Кодексу. Проте, як видно з вироку, вимоги названого закону суд не врахував, оскільки призначив засудженим покарання у виді штрафу в розмірі лише десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

За таких обставин у касаційному поданні обгрунтовано зазначено, що суд допустив неправильне застосування кримінального закону, а це згідно з п. 2 ч. 1 ст. 398 КПК України є підставою для скасування вироку.

Враховуючи наведене, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційне подання прокурора задовольнила, скасувавши вирок щодо Д. і З., а справу направила на новий судовий розгляд.

Суддя має право порушити кримінальну справу лише у випадках, передбачених ч. 1 ст. 27 КПК України

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 18 листопада 2003 р. (в и т я г)

Вироком Радомишльського районного суду Житомирської області від 29 травня 2003 р. К.І. засуджено: за ч. 1 ст. 382 КК із застосуванням ст. 69 цього Кодексу — на один рік позбавлення волі; за ч. 2 ст. 364 КК — на два роки позбавлення волі, а за сукупністю злочинів призначено покарання у вигляді двох років позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК засудженого звільнено від відбуття призначеного покарання з випробуванням з іспитовим строком один рік.

К.І. визнано винним у тому, що він, працюючи директором ПСП і будучи службовою особою, 4 жовтня 2002 р. умисно перешкодив виконанню рішень суду про стягнення невиплаченої заробітної плати на користь К.В. і К.Л. та вчинив зловживання посадовим становищем, що спричинило тяжкі наслідки. Зокрема, на порушення ст. 6 Закону від 24 березня 1998 р. № 202/98-ВР «Про державну виконавчу службу» умисно відмовився виконувати законні вимоги державних виконавців про пред'явлення майна, на яке було накладено стягнення, та заставленого майна, що належало відділенню банку «Аваль», не дав доступу до місць зберігання цього майна.

Апеляційний суд Житомирської області ухвалою від 29 липня 2003 р. зазначений вирок змінив, включивши з нього рішення про засудження К.І. за ч. 2 ст. 364 КК та вказівку суду про те, що засуджений умисно не виконав рішення суду і вчинив зловживання службовим становищем. У решті вирок залишено без зміни.

У касаційній скарзі К.І. просив скасувати постановлені у справі судові рішення у зв'язку з їх необгрунтованістю, а справу закрити за відсутністю в його діях складу злочину.

Заслухавши доповідача, вислухавши міркування прокурора про необхідність скасування судових рішень у зв'язку з порушенням вимог ст. 97 КПК, перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи, наведені у касаційній скарзі, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала, що скарга підлягає частковому задо-

воленню, а судові рішення — скасуванню у зв'язку з істотним порушенням вимог кримінально-процесуального закону.

Із матеріалів справи вбачається, що кримінальна справа щодо К.І. за ознаками вчинення ним злочину, відповідальність за який передбачено ч. 1 ст. 382 КК, була порушена суддею Радомишльського районного суду Житомирської області всупереч статтям 97, 98 КПК, якими визначено, що суддя має право порушити кримінальну справу лише у випадках, передбачених ч. 1 ст. 27 КПК. У переліку, який міститься в зазначеній нормі, не передбачено право судді порушувати кримінальні справи за ч. 1 ст. 382 КК, а тому ця обставина є істотним порушенням кримінально-процесуального закону, оскільки перешкодила суду постановити законний вирок.

Порушення місцевим судом кримінально-процесуального закону не виправила й апеляційна інстанція, допустивши аналогічне недодержання закону, а тому колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України названі судові рішення скасувала, а матеріали справи направила прокурору для вирішення питання про порушення кримінальної справи щодо К.І., з урахуванням доводів, викладених ним у касаційній скарзі.

Відповідно до ст. 44 КПК України участь у справі як захисники можуть брати особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні, та інші фахівці в галузі права тільки в тому випадку, коли вони представляють документи, визначені спеціальним законом, яким дозволено таким фахівцям брати участь у кримінальному судочинстві за угодою або за дорученням юридичної особи

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 23 грудня 2003 р. (в и т я г)

Ухвалою Апеляційного суду Херсонської області від 26 вересня 2003 р. кримінальну справу за обвинуваченням В. у вчиненні злочинів, відповідальність за які передбачено ч. 1 та пунктами 9, 13 ч. 2 ст. 115, частинами 1, 3 ст. 185 КК, направлено на додаткове розслідування.

Органами досудового слідства В. пред'явлено обвинувачення в тому, що він 27 лютого 2003 р., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, на ґрунті особистих неприязних стосунків вчинив умисне вбивство потерпілої Б.Є., після чого з метою приховання цього злочину умисно вбив її чоловіка Б.А. В. також обвинувачено у вчиненні крадіжок чужого майна весною 2001 р. і в ніч на 25 березня 2002 р. з проникненням у приміщення.

Розглядаючи справу в підготовчій частині судового засідання, суд ухвалою від 26 вересня 2003 р. повернув її на додаткове розслідування, мотивуючи своє рішення тим, що органи досудового слідства допустили істотне порушення кримінально-процесуального за-

кону, оскільки захист прав та інтересів В. здійснювала особа, яка не мала на це права.

У касаційному поданні прокурор просив скасувати цю ухвалу з мотивів її необґрунтованості і направити справу на новий судовий розгляд.

Заслухавши суддю-доповідача, міркування прокурора та перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала, що подання задоволенню не підлягає. При цьому судова колегія послалась на таке.

Твердження в касаційному поданні про необґрунтованість ухвали апеляційного суду та відсутність порушень у справі і права на захист, оскільки його захист здійснював фахівець у галузі права А., який нібито мав право бути захисником, є безпідставним.

Відповідно до вимог ч. 2 ст. 44 КПК при провадженні в кримінальній справі як захисники допускаються особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні, а також інші фахівці у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

Як зазначено в ч. 3 ст. 44 КПК і роз'ясненнях, викладених у п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 8 «Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві», повноваження захисника на участь у справі повинні бути підтверджені:

а) адвоката, який є членом адвокатського об'єднання, — свідоцтвом про право на заняття адвокатською діяльністю та ордером адвокатського об'єднання про наявність угоди чи доручення на участь у справі;

б) адвоката, який не є членом адвокатського об'єднання, — свідоцтвом про право на заняття адвокатською діяльністю та угодою чи дорученням на участь у справі;

в) інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто або за дорученням юридичної особи, — документами, визначеними спеціальним законом, яким цим особам надано право брати участь у кримінальному судочинстві як захисникам, а також угодою або дорученням юридичної особи.

При вирішенні питання про наявність у фахівців у галузі права повноважень на здійснення захисту в кримінальній справі належить також з'ясувати, яким саме законом їм надано право брати участь у кримінальному судочинстві як захисникам.

Як убачається з матеріалів справи, підставою для допуску А. як захисника, участь якого відповідно до вимог п. 4 ч. 1 ст. 45 КПК при провадженні досудового слідства і в розгляді кримінальної справи в суді є обов'язковою, коли санкцією статті, за якою кваліфікується злочин, передбачено довічне ув'язнення, стало те, що він у 1988 р. закінчив Одеський державний університет і отримав кваліфікацію юриста, є суб'єктом підприємницької діяльності як приватний підприємець, що надає юридичні послуги, і між ним та В. була укладена угода про надання юридичних послуг.

Проте слідчий прокуратури Дніпровського району м. Херсона, допустивши постановою від 31 березня 2003 р. А. як захисника у справі, не з'ясував, яким саме законом А. надано право брати участь у кримінальному судочинстві як захиснику, тобто його повноваження на участь у справі як захисника належним чином не були підтверджені.

Суд першої інстанції, встановивши, що право В. на захист було порушено і що це унеможливило подальше провадження у справі, оскільки, згідно з п. 3 ч. 2 ст. 370 КПК порушення права обвинуваченого на захист тягне скасування судових рішень, обґрунтовано повернув її на додаткове розслідування.

Концерт «Видавничий Дім «Ін Юре»

Адвокатура України: правове регулювання і судова практика

Практ. посіб. для адвоката /
За ред. С. Ф. Сафулька,
О. Д. Святоцького; Упоряд.
Т. Г. Захарченко та ін.
Рік видання — 2003,
768 сторінок.

У посібнику висвітлено правові основи регулювання організації та діяльності адвокатури України, що впливають із Конституції України, Закону України «Про адвокатуру», інших нормативно-правових актів.

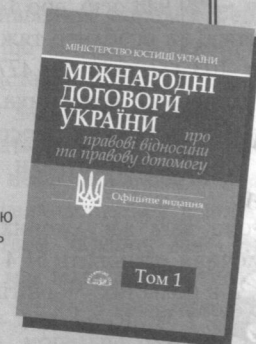
Розрахований на адвокатів, студентів, аспірантів і викладачів юридичних факультетів вищих навчальних закладів, усіх, хто цікавиться сучасними проблемами адвокатури.

Міжнародні договори України про правові відносини та правову допомогу

У двох томах. Том 1.
Рік видання — 2004,
368 сторінок.

Починаючи з 1992 року триває робота по укладенню міжнародних договорів з питань правових відносин і правової допомоги у цивільних та кримінальних справах. Схвалені Верховною Радою України, такі договори закріплюють додаткові гарантії доступу до правосуддя громадян України в інших державах, забезпечують можливість співробітництва судів, органів юстиції і правоохоронних органів нашої держави з відповідними іноземними установами.

Подані тексти договорів регламентують порядок міжнародного правового співробітництва в сфері цивільного та кримінального судочинства, а також врегульовують міжнародні приватно-правові відносини.

Судимість осіб та призначення мір кримінального покарання у 2003 р. *

Дані судової статистики відображають ті процеси, що відбуваються при здійсненні правосуддя. Використання такої статистичної інформації має важливе значення для своєчасного виявлення тенденцій, що виникають у судовій діяльності, їх аналізу та вжиття необхідних заходів для усунення недоліків у роботі, підвищення рівня здійснення судочинства. Останнім часом статистична інформація про судимість осіб та призначення їм міри кримінального покарання стала відкритою і доступною для громадськості, зокрема й у цьому виданні періодично аналізуються різні аспекти судової діяльності. Аналіз даних про засуджених осіб, вчинені ними злочини дає змогу правильно визначати напрями боротьби зі злочинністю, а також допомагає у розкритті злочинів.

У 2003 р. за вироями, що набрали законної сили, засуджено 201 081 особу [у 2002 р. — 194 212] ¹, у тому числі за злочини публічного обвинувачення — 199 125 [192 281]. Кількість засуджених осіб збільшилася на 3,5 %, що пояснюється в основному зростанням рівня злочинності. Так, минулого року органи внутрішніх справ зареєстрували 556 351 злочин, що на 23,5 % більше, ніж у 2002 р. Згідно з даними — звіт за формою № 2 — Міністерства внутрішніх справ України (далі — МВС), у 2003 р. до кримінальної відповідальності притягнуто 242 145 осіб.

У структурі судимості, як і раніше, переважають злочини проти власності та злочини у сфері обігу наркотичних засобів. За злочини проти власності засуджено 111 014 осіб, або 55,2 % [56,4 %] від усіх засуджених; за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів — 29 948 осіб, або 14,9 % [15,4 %].

За тяжкі та особливо тяжкі злочини у 2003 р. засуджено 103 327 осіб [94 477], що на 9,4 % більше від минулорічного показника. Також збільшилася на 23,2 % кількість тяжких та особливо тяжких злочинів: органи МВС зареєстрували таких злочинів 286 477 [232 495].

Питома вага засуджених за тяжкі та особливо тяжкі злочини становить 51,4 % [48,6 %] від усіх засуджених, а в областях: Чернігівській — 59,2 %, Волинській — 58,7 %, Київській — 58,2 %, Сумській — 58,3 %. Найменша питома вага засуджених за тяжкі та особливо тяжкі злочини у м. Києві — 40,1 % і в областях: Закарпатській — 41,9 %, Львівській — 46,2 %, Херсонській — 47,3 %, Харківській — 47,4 % та ін.

За статтями Кримінального кодексу України 2001 р. (далі — КК) засуджено за злочини невеликої

тяжкості 22 988 осіб, або 11,7 %; за злочини середньої тяжкості — 73 206 осіб, або 37,1 % від числа всіх засуджених за новим Кодексом.

Минулого року збільшилася кількість засуджених осіб за такі види злочинів:

спрямовані проти власності — на 1,3 %, усього 111 014 [109 593], зокрема за: грабіж — на 10,4 %, усього 11 340 [10 270]; розбій — на 4,0 %, усього 4650 [4475]; викрадення шляхом демонтажу електричних мереж — на 13,3 %, усього — 2582 [2278]; вимагання — на 5,2 %, усього 1065 [1012]; шахрайство — на 12,2 %, усього 2028 (1807);

спрямовані проти життя та здоров'я особи — на 7,6 %, усього 15 334 [14 397]; за умисне тяжке тілесне ушкодження — на 9,3 %, усього 4551 [4163];

за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини — на 89,3 %, усього 53 [28];

за незаконне позбавлення волі або викрадення людини — на 41,9 %, усього 61 [43];

за легалізацію (відмивання) грошових коштів — у 2,2 рази, усього 44 [20];

за зловживання владою або службовим становищем — на 7,2 %, усього 1186 [1106];

за перевищення влади або службових повноважень — на 22,5 %, усього 349 [285];

за порушення правил безпеки дорожнього руху — на 19,9 %, усього 3964 (3306);

за незаконне заволодіння транспортним засобом — на 19,8 %, усього 4430 [3699];

за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів — на 0,2 %, усього 423 [421];

за злочини у сфері обігу наркотичних засобів — на 0,1 %, усього 29 948 [29 907];

за злочини проти довкілля — на 0,6 %, усього 854 [850];

за військові злочини — на 10,3 %, усього 654 [593].

Водночас зменшилася кількість засуджених за такі види злочинів:

за умисне вбивство — на 0,3 %, усього 2987 [2996]; зареєстровано таких злочинів на 5,9 % менше, усього 4041 [4296];

за зґвалтування — на 4,4 %, усього 695 [727];

за крадіжку — на 0,6 %, усього 84 876 [85 414];

за бандитизм — на 62,5 %, усього 33 [88]; зареєстровано таких злочинів на 22,4 % менше, усього 52 [67];

* Статистичні дані опрацьовано начальником управління загалення судової практики та аналітичної роботи з питань застосування законодавства Верховного Суду України Ф.М. Марчуком.

¹ Тут і далі для порівняння у квадратних дужках наводиться дані за 2002 р.

за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем — на 0,5 %, усього 2627 [2640];

у сфері службової діяльності — на 23,0 %, усього 3664 [3767], зокрема: за службову недбалість — на 1,8 %, усього 928 [945]; одержання хабара — на 10,8 %, усього 381 [427].

За вчинення злочинів у групі засуджено 73 832 особи, або 36,7 % [38,4 %] від усіх засуджених. За вчинення злочинів у складі організованої групи чи злочинної організації засуджено 1071 особу, що на 2,6 % більше, ніж у попередньому році.

На час вчинення злочину не працювали і не навчалися 126 654 працездатних особи, або 63,0 % засуджених [61,4 %]. Серед них раніше судимі становлять 31,5 % [29,6 %]. До вчинення злочину перебувало на обліку в службі працевлаштування 770, або 0,4 % засуджених [0,5 %].

Засуджено 48 974 особи [43 685], які раніше вже були судимі, мають не зняту або непогашену судимість і вчинили нові злочини. Питома вага таких осіб становить 24,4 % [22,5 %], тобто кожного п'ятого було засуджено повторно. З числа цих осіб раніше було звільнено умовно-достроково 8181, або 16,7 % [15,1 %].

У стані алкогольного та наркотичного сп'яніння вчинили злочини 49 992 засуджені особи [47 827], або 24,9 % [24,6 %], тобто кожен четвертий засуджений.

За вчинення злочинів засуджено 21 111 неповнолітніх осіб [20 104], що на 5,0 % більше від показника попереднього року; їх питома вага в загальній кількості засуджених становить 10,5 %. Більше половини засуджених неповнолітніх — 53,1 % — виховувалися в неповній сім'ї або поза родиною. З розглянутих судами справ випливає, що у групі вчинили злочин 15 016 неповнолітніх осіб, або 71,1 % [71,6 %]. Майже кожен третій засуджений неповнолітній — 6532, або 30,9 % [32,3 %] — вчинив злочин у групі за участю дорослих. Частка засуджених неповнолітніх, які на момент вчинення злочину не працювали і не навчалися, становила 37,1 % [40,4 %] від числа всіх засуджених неповнолітніх.

Переважну більшість неповнолітніх осіб було засуджено за вчинення злочинів проти власності, їх питома вага становить 80,9 %. Позбавлення волі застосовано до 4632 осіб, їх частка серед усіх засуджених неповнолітніх — 21,9 %. Звільнено від покарання з випробуванням 14 976 неповнолітніх, або 70,9 %.

Засуджено 24 266 жінок, що на 0,8 % більше порівняно з 2002 р.; вони становлять 12,1 % [12,4 %] від усіх засуджених, тобто серед засуджених кожна восьма — жінка.

Минулого року суди закрили провадження у справах щодо 28 438 осіб [17 316], або на 64,2 % більше, в основному за рахунок справ, які закриті за амністією; таких справ закрито стосовно більш ніж 11 тис. осіб. Закрито справ публічного обвинувачення щодо 25 135 осіб [14 337]. За відсутністю події або складу злочину закрито справи щодо 186 осіб, із них

138 — у справах публічного обвинувачення. Звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку: зі зміною обстановки — 4058 осіб; з дійовим каяттям — 1838; із передачею на поруки — 1689; з примиренням винного з потерпілим — 3679, у тому числі 2013 осіб, або 54,7 % за справами, що були порушені не інакше як за скаргою потерпілого, а 1666 осіб, або 45,3 % тих, хто вперше вчинив злочин невеликої тяжкості.

Виправдано 524 особи, з них у справах публічного обвинувачення — 130 [172] за вироками, що набрали законної сили.

Примусові заходи медичного характеру застосовано щодо 1128 неосудних осіб [950].

У 2003 р. суди ухвалили рішення стосовно 201 081 засудженого за вчинення ними злочинів таким чином:

1) призначено позбавлення волі 60 983, або 30,3 % засудженим, у тому числі 43 435 особам — за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів;

2) застосовано альтернативні види покарань без позбавлення волі до 20 822, або 10,4 % засуджених;

3) звільнено від відбування покарання, у тому числі з випробуванням, внаслідок акту амністії та з інших підстав 119 146, або 59,3 % засуджених.

Минулого року суди більш диференційовано застосовували міри кримінального покарання. До позбавлення волі на певний строк засуджено 60 983 особи [61 013]. Намітилася тенденція до поступового зменшення частки засуджених до позбавлення волі на певний строк у загальному числі засуджених. Так, питома вага засуджених до позбавлення волі становила у: 1998 р. — 37,2 % від усіх засуджених; 1999 р. — 37,5 %; 2000 р. — 35,9 %; 2001 р. — 34,9 %; 2002 р. — 31,4 %; 2003 р. — 30,3 %.

Альтернативні види покарань без позбавлення волі на певний строк (штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт, обмеження волі та ін.) суди застосували до 20 822 осіб [21 555], або до 10,4 % [11,1 %] від кількості усіх засуджених.

У судовій практиці, як і раніше, широко застосовується покарання у вигляді реального позбавлення волі, тому що у КК з 695 санкцій у 500, або у 71,9 %, передбачено позбавлення волі як міру покарання. Крім того, громадська думка також зорієнтована на жорсткіше ставлення до злочинців².

Частіше від інших застосовували позбавлення волі на певний строк суди: м. Києва — 42,6 %; Дніпропетровської області — 37,5 %; Автономної Республіки Крим (далі — АРК) — 35,0 %; Донецької області — 34,1 %; Миколаївської — 33,0 %; Луганської — 31,2 %. Менше застосовували цю міру кримінального покарання суди областей: Закарпатської — 16,3 %; Івано-Франківської — 18,7 %; Тернопільської — 21,6 %; Рівненської — 23,0 %.

На 1 рік позбавлення волі засуджено 1843 особи, що на 34,5 % менше, ніж у попередньому році.

Від 1 року до 2 років позбавлення волі засуджено 10 791 особу [11 543], або на 6,5 % менше, ніж у попе-

² Впровадження альтернативних видів кримінальних покарань в Україні: Посібник / За ред. О.В. Беци. — К., 2003. — С. 6.

редньому році; їх питома вага серед усіх засуджених зменшилася до 5,4 % [5,9 %]. Зменшилася до 17,7 % [18,9 %] частка таких осіб і серед засуджених до позбавлення волі.

Частки засуджених до інших термінів позбавлення волі залишилися майже на рівні 2002 р. Так, засуджено до позбавлення волі на строк: від 2 до 5 років включно — 18,3 % засуджених [18,5 %]; від 5 до 10 років включно — 5,0 % [4,7 %]. Від 10 до 15 років засуджено 1457 осіб, що на 6,0 % більше. До позбавлення волі на строк понад 15 років засуджено минулого року 15 осіб [4].

Водночас необхідно відмітити, що зростає кількість засуджених до позбавлення волі на певний строк за тяжкі та особливо тяжкі злочини, так і їх частка серед засуджених до позбавлення волі на певний строк. Так, до позбавлення волі на певний строк за тяжкі та особливо тяжкі злочини засуджено 43 435 осіб [41 211], що на 5,4 % більше, ніж у 2002 р. Питома вага засуджених до позбавлення волі за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів становить 42,0 %. У числі всіх осіб, яким призначено позбавлення волі, частка засуджених до цього виду покарання за тяжкі та особливо тяжкі злочини становить більше двох третин — 71,2 %.

За окремі види злочинів до позбавлення волі на певний строк засуджено:

- за умисне вбивство — 2803 із 2987, або 93,8 % від усіх засуджених за цей злочин;
- за бандитизм — 33 особи із 33 засуджених;
- за зґвалтування — 562 особи із 695, або 80,8 %;
- за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини — 18 осіб із 53, або 34,0 %;
- за розбійний напад — 3795 осіб із 4650, або 81,6 %;
- за грабіж — 5371 особу із 11 340, або 47,4 %;
- за крадіжку чужого майна — 26 748 осіб із 84 876, або 31,5 %;
- за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів — 25 осіб із 423, або 5,9 %;
- за легалізацію (відмивання) грошових коштів — 6 осіб із 44, або 13,6 %;
- за одержання хабара — 34 особи із 381, або 8,9 %, у тому числі за ч. 3 ст. 368 КК засуджено до позбавлення волі 7 із 27 осіб, або 25,9 %.

До довічного позбавлення волі засуджено 130 осіб [155].

Минулого року суди звільнили від відбування покарання всього 59,3 % засуджених [55,8 %]. З випробуванням було звільнено від відбування покарання більше половини засуджених, тобто 55,4 %. Так, з урахуванням тяжкості вчиненого злочину, особи винного та інших обставин справи було звільнено від відбування покарання з випробуванням 111 299 засуджених [100 192], або 55,4 %. За тяжкі злочини звільнено від відбування покарання з випробуванням 52 686 засуджених [45 761], або 47,3 % [45,7 %]; за особливо тяжкі злочини — 2566, або 2,3 % осіб.

Суди частіше звільняли засуджених від відбування покарання з випробуванням у таких областях:

Закарпатській — 65,8 %; Черкаській — 62,5 %; Рівненській — 62,7 %; Київській — 59,6 %; Запорізькій — 59,4 %; Харківській — 59,3 %; Луганській — 59,2 % та в м. Севастополі — 61,3 %.

Наявна стійка тенденція до зменшення застосування судами до засуджених виправних робіт і штрафу, що пояснюється безробіттям серед значної кількості громадян, невилатою заробітної плати працюючим, а також відсутністю коштів для сплати штрафу у багатьох засуджених.

До 8915 [10 510], або на 15,2 %, зменшилася кількість осіб, до яких суди застосовували штраф як основне покарання; їх частки склали у: 1998 р. — 6,0 %; 1999 р. — 3,9 %; 2000 р. — 2,9 %; 2001 р. — 3,1 %; 2002 р. — 5,4 %; 2003 р. — 4,4 %. Поменшала кількість засуджених, до яких суди застосували штраф як основне покарання. Це відмічено в судах 20 областей, зокрема зменшилась їх кількість у: Київській — до 248, або на 34,6 % [379]; Донецькій — до 702 [1069], або на 34,3 %; Львівській — до 513 [714], або на 28,1 %; Вінницькій — до 303 [413], або на 26,6 %; Луганській — до 299 [401], або на 25,4 %; Житомирській — 176 [222], або на 20,7 %; АРК — 341 [431] або на 20,9 % та м. Києві — 368 [399], або на 7,8 % менше.

Найбільше засуджених осіб, до яких застосовано штраф як основну міру покарання, відмічено за злочини проти власності (статті 185—198 КК) — 3759 осіб, у сфері господарської діяльності (статті 199—235 КК) — 838, проти безпеки руху та експлуатації транспорту (статті 276—292 КК) — 605, проти громадського порядку та моральності (статті 293—304 КК) — 536.

В останні роки суди значно рідше призначають покарання у виді виправних робіт; частка таких засуджених щороку зменшується. Так, до виправних робіт було засуджено у: 1998 р. — 11,5 %; 1999 р. — 9,8 %; 2000 р. — 7,7 %; 2001 р. — 5,1 %; 2002 р. — 2,3 %; 2003 р. — 1,6 % від усіх засуджених осіб. Кількість засуджених до цієї міри покарання минулого року зменшилася на 25,0 % — з 4390 до 3292 осіб. Наприклад, у м. Києві до виправних робіт засуджено 23 особи (–47,7 % порівняно з 2002 р.); м. Севастополі — 13 (–38,1 %); Запорізькій області — 77 (–48,3 %); Київській області — 66 (–54,5 %); Одеській області — 71 особу (–52,0 %).

Трохи більше, ніж половині, — 1675 засудженим до виправних робіт, суди призначили цю міру покарання за вчинення злочинів проти власності (статті 185—198 КК).

Водночас і новий вид покарання — громадські роботи, тобто виконання засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, і застосування якого у багатьох країнах світу виявилось досить ефективним, суди призначили лише 1,4 % засуджених [0,9 %]. Так, за статистичними даними Державної судової адміністрації України, громадські роботи застосовано всього: у м. Києві — до 7 осіб, м. Севастополі — до 6, Черкаській області — до 34, Одеській — до 39, Київській — до 44 осіб. Найбільша кількість засуджених до громадських робіт в областях: Сумській — цей вид покарання за-

стосовано до 541 особи, або 8,4 % від усіх засуджених, Чернігівській — 271, або 4,7 %. Загалом у 2003 р. по Україні громадські роботи застосовано до 2761 засудженого [1794], або на 53,9 % більше, ніж у попередньому році.

Незначна кількість осіб, яким суди призначили основне покарання у виді громадських робіт, частково пояснюється тим, що цей вид покарання передбачено лише в 14 статтях КК за злочини невеликої тяжкості; наприклад, за умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 КК), побої і мордування (ст. 126 КК), необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК) тощо. У більшості випадків громадські роботи передбачені в законодавстві як альтернативу до інших основних видів покарання. Часто суди призначали громадські роботи як більш м'яку міру покарання засудженим за іншими статтями КК, у санкціях яких вони не передбачені. Наприклад, за вчинення крадіжки (ст. 185 КК, у санкції якої не передбачено покарання у виді громадських робіт) засуджено до цього виду покарання 888 осіб, або третину — 32,2 % від загальної кількості осіб, яким суд призначив зазначену міру кримінального покарання; за злочини у сфері господарської діяльності (статті 199—235 КК) засуджено до громадських робіт 991 особу, або 35,9 %.

Арешт, тобто тримання в умовах ізоляції від суспільства на строк від 1 до 6 місяців, у 2003 р. призначено 1995 засудженим [1674], що на 19,2 % більше від показника попереднього року, або 1,0 % [0,9 %] від усіх засуджених. Арешт застосовано за злочини невеликої тяжкості до 1365 осіб, за злочини середньої тяжкості — 354, за тяжкі — 269.

Обмеження волі з обов'язковим залученням до праці суди застосували до 3514 осіб [3121], або до 1,7 % [1,6 %] від загальної кількості засуджених. Найбільша кількість засуджених до обмеження волі в областях: Сумській — 480, або 7,5 %, Донецькій — 425, або 1,9 %, Дніпропетровській — 333, або 1,8 %.

Зазначену міру кримінального покарання суди призначали за вчинення злочинів невеликої тяжкості 1132 засудженим, середньої тяжкості — 1532, за тяжкі злочини — 766 та за особливо тяжкі злочини — 84 особам. Найчастіше суди призначали обмеження волі за крадіжку. Усього за ст. 185 КК засуджено до обмеження волі 1025 осіб, або 29,2 % від загальної кількості засуджених до цього виду покарання.

Призначено покарання за сукупністю злочинів і за сукупністю вироків за тяжкі та особливо тяжкі злочини 35 140 особам [27 918], або 34,0 % від усіх засуджених за цією категорією злочинів.

Спостерігається тенденція до зменшення кількості засуджених, яким суди призначали додаткові міри кримінального покарання. Так, у 2003 р. позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю застосовувалося до 2499 засуджених [2586], що на 3,4 % менше, ніж попереднього року. Як додаткове покарання позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю суди призначили за привласнення, розтрату майна

або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК) усього щодо 705 осіб, або 27,1 % (засуджено за цей злочин 2627 осіб); за зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК) щодо 331 особи, або 27,9 % (засуджено 1186 осіб); за порушення правил дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК), щодо 609 осіб, або 15,4 % (засуджено 3964 особи). Помітно зменшилася кількість засуджених — 77 [132], або на 41,7 % у Донецькій області, до яких застосовано позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, хоча лише за злочини у сфері службової діяльності (статті 364—370 КК) було засуджено 242 особи.

Зміни в кримінальному законодавстві викликали різке зменшення порівняно з 2001 р. кількості засуджених, яким суди призначили додаткове покарання — конфіскацію майна. Так, якщо в 2001 р. конфіскація майна як додаткове покарання було застосовано до 33 907 засуджених, то в 2002 р. — до 4607, а в 2003 р. — до 4430 осіб. Така тенденція щодо застосування додаткового покарання у виді конфіскації майна частково пояснюється тим, що раніше суди, застосовуючи ст. 46¹ КК 1960 р. при відстрочці виконання вироку, могли призначити засудженому додаткове покарання у виді конфіскації майна. За новим КК (ст. 77) застосування додаткового покарання у виді конфіскації майна в разі звільнення засудженого від відбування основного покарання з випробуванням не передбачено.

Конфіскація майна відповідно до ст. 59 КК встановлена за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини і може бути призначена у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині цього Кодексу. Згідно з даними судової статистики, питома вага засуджених, до яких суди застосовували конфіскацію майна за статтями, у санкціях яких передбачено цю додаткову міру кримінального покарання, становить всього 26,0 % [24,9 %]. Наприклад, відповідно до ч. 5 ст. 191 КК, тобто за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою, у санкції якої передбачено додаткове покарання — конфіскацію майна, засуджено 429 осіб. Водночас суди застосовували це додаткове покарання лише до 48 осіб, або до 11,2 % засуджених за цей злочин. Такий стан справ із застосуванням конфіскації частково пояснюється тим, що 309 засуджених за вчинення цього злочину були звільнені від відбування основного покарання з випробуванням, і тому згідно зі ст. 77 КК до них не могла бути застосована зазначена додаткова міра кримінального покарання.

За одержання хабарів за кваліфікуючих обставин згідно з ч. 3 ст. 368 КК, у санкції якої передбачено додаткову міру покарання — конфіскацію майна, засуджено 27 осіб, проте цей вид покарання суди застосували лише до 2 осіб. Але 20 засуджених за одержання хабарів були звільнені від відбування по-

Таблиця 1. Структура видів покарання, призначених засудженим у 2002—2003 рр.*
(за кількістю засуджених)

Вид покарання	2002 р.		2003 р.		Динаміка	
	абс.	питома вага, % **	абс.	питома вага, % **	абс.	%
Штраф	10 510	5,4	8 915	4,4	-1 595	-15,2
Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю	116	0,06	87	0,04	-29	-25,0
Громадські роботи	1 794	0,9	2 761	1,4	+967	+53,9
Виправні роботи, всього	4 390	2,3	3 292	1,6	-1 098	-25,0
У тому числі						
до 1 року включно	2 801	1,4	2 013	1,0	-788	-28,1
від 1 до 2 років включно	1 589	0,8	1 279	0,6	-310	-19,5
Службові обмеження для військовослужбовців	44	0,02	68	0,03	+24	+54,5
Арешт	1 674	0,9	1 995	1	+321	+19,2
Обмеження волі, всього	3 121	1,6	3 514	1,7	+393	+12,6
У тому числі						
до 3 років включно	2 835	1,5	3 173	1,6	+338	+11,9
від 3 до 5 років включно	286	0,1	341	0,2	+55	+19,2
Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців	137	0,07	102	0,05	-35	-25,5
Позбавлення волі на певний строк, всього	61 013	31,4	60 983	30,3	-30	-0,05
У тому числі						
на 1 рік включно	2 814	1,4	1 843	0,9	-971	-34,5
понад 1 до 2 років включно	11 543	5,9	10 791	5,4	-752	-6,5
Разом від 1 до 2 років включно	14 357	7,4	12 634	6,3	-1 723	-12,0
від 2 років до 3 включно	15 863	8,2	15 274	7,6	-589	-3,7
від 3 до 5 років включно	20 143	10,4	21 522	10,7	+1 379	+6,8
від 5 до 8 років включно	7 493	3,9	8 339	4,1	+846	+11,3
від 8 до 10 років включно	1 766	0,9	1 742	0,9	-24	-1,4
від 10 до 15 років включно	1 375	0,7	1 457	0,7	+82	+6,0
від 15 до 20 років включно	2	0,001	15	0,01	+13	+650,0
від 20 до 25 років включно	2	0,001	0	-	-2	-100,0
Довічне позбавлення волі	155	0,08	130	0,06	-25	-16,1
Інші міри покарання	3 187	1,6	88	0,04	-3 099	-97,2
Засуджено і звільнено від покарання, всього	108 368	55,8	119 146	59,3	+10 778	+9,9
У тому числі						
з випробуванням	100 192	51,6	111 299	55,4	+11 107	+11,1
звільнено внаслідок акту амністії та з інших підстав	5 296	2,7	7 209	3,6	+1 913	+36,1
умовне засудження	2 125	1,1	388	0,2	-1 737	-81,7
відстрочка виконання вироку	755	0,4	250	0,1	-505	-66,9
Усього засуджено осіб	194 212	-	201 081	-	+6 869	+3,5
Додаткові покарання						
Конфіскація майна	4 607	24,9 ***	4 430	26,0 ***	-177	-3,8
Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю	2 586	1,3	2 499	1,2	-87	-3,4
Штраф	50	0,03	42	0,02	-8	-16,0
Позбавлення військового, спеціального звання, рангу або кваліфікаційного класу	60	0,03	63	0,03	+3	+5,0
Призначено покарання за сукупністю злочинів та за сукупністю вироків	43 678	22,5	52 413	26,1	+8 735	+20,0

* За даними Державної судової адміністрації України, наданими 26 березня 2004 р.

** Питома вага у загальній кількості засуджених.

*** Відсоток від кількості осіб, засуджених за статтями КК, санкціями яких передбачено конфіскацію майна.

Таблиця 2. Кількість засуджених осіб у 2002—2003 рр., у тому числі до позбавлення волі, в областях і регіонах *

Область або регіон	Усього засуджених		Засуджено до позбавлення волі					
	2002 р.	2003 р.	2002 р.	% **	2003 р.	% **	Динаміка	
							абс.	%
Автономна Республіка Крим	11 729	11 670	4 687	40,0	4 090	35,0	-597	-12,7
Вінницька	6 650	5 803	1 780	26,8	1 508	26,0	-272	-15,3
Волинська	3 199	3 526	828	25,9	960	27,2	+132	+15,9
Дніпропетровська	12 971	18 554	5 321	41,0	6 958	37,5	+1637	+30,8
Донецька	21 550	22 479	7 853	36,4	7 659	34,1	-194	-2,5
Житомирська	5 641	5 434	1 663	29,5	1 654	30,4	-9	-0,5
Закарпатська	3 871	3 287	739	19,1	535	16,3	-204	-27,6
Запорізька	10 765	10 818	3 218	30,0	3 144	29,1	-74	-2,3
Івано-Франківська	2 839	3 071	521	18,4	574	18,7	+53	+10,2
Київська	7 065	6 462	1 986	28,1	1 891	29,3	-95	-4,8
Кіровоградська	5 393	5 743	1 353	25,1	1 641	28,6	+288	+21,3
Луганська	12 722	12 909	3 980	31,3	4 034	31,2	+54	+1,4
Львівська	6 961	6 628	2 038	29,3	1 824	27,5	-213	-10,5
Миколаївська	6 650	7 001	2 180	32,8	2 313	33,0	+133	+6,1
Одеська	10 412	10 505	3 540	34,0	3 295	31,4	-245	-6,9
Полтавська	6 320	6 585	1 647	26,1	1 847	28,0	+200	+12,1
Рівненська	3 058	3 593	676	22,1	827	23,0	+151	+22,3
Сумська	6 339	6 438	1 907	30,1	1 700	26,4	-207	-10,9
Тернопільська	2 389	2 294	473	19,8	495	21,6	+22	+4,7
Харківська	13 900	13 729	3 793	27,3	3 514	25,6	-279	-7,4
Херсонська	5 495	5 863	1 933	35,2	1 756	30,0	-177	-9,2
Хмельницька	3 497	4 251	971	27,8	1 123	26,4	+152	+15,7
Черкаська	6 019	5 172	1 581	26,3	1 293	25,0	-288	-18,2
Чернівецька	2 530	2 480	704	27,8	691	28,0	-13	-1,8
Чернігівська	5 875	5 731	1 599	27,2	1 501	26,2	-98	-6,1
м. Київ	7 952	8 311	3 382	42,5	3 538	42,6	+156	+4,6
м. Севастополь	1 568	1 815	528	33,7	501	27,6	-27	-5,1
Районні (міські) суди, всього	193 360	200 152	60 881	31,5	60 866	30,4	-15	-0,02
Центральний регіон	343	361	63	18,4	54	15,0	-9	-14,3
Західний регіон	239	222	25	10,5	16	7,2	-9	-36,0
Південний регіон	178	231	31	17,4	34	14,7	+3	+9,7
Військово—Морські Сили	92	115	13	14,1	13	11,3	0	0
Військові суди, всього	852	929	132	15,5	117	12,6	-15	-11,4
Разом по Україні	194 212	201 081	61 013	31,4	60 983	30,3	-30	-0,05

* За даними Державної судової адміністрації України, наданими 26 березня 2004 р.

** Питома вага засуджених до позбавлення волі в області або регіоні у загальній кількості засуджених.

карання з випробуванням, тому до них не було застосовано конфіскацію майна.

Структуру і динаміку судимості осіб та мір кримінального покарання за 2003 р. порівняно з 2002 р. наведено у таблицях.

Вважаємо, що пропонується аналітична інформація буде корисною для юристів-практиків і на-

укових працівників при вивченні питань здійснення в державі правосуддя.

Управління узагальнення судової практики та аналітичної роботи з питань застосування законодавства Верховного Суду України

У Верховному Суді України

На виконання ст. 28 Бюджетного кодексу України та відповідно до вимог Кабінету Міністрів України (доручення від 30 березня 2004 р. № 14238/1/1-04) Верховний Суд України публікує звіт про використання коштів Державного бюджету України за 2003 р. у розрізі кодів економічної класифікації видатків.

Звіт про виконання загального фонду зведеного кошторису по КВК 0600000 «Верховний Суд України» за 2003 р.

Одиниці виміру: гривні

Код та назва програмної класифікації видатків державного бюджету	Показники	Код економічної класифікації видатків	Затверджено кошторисом на рік	Надійшло коштів за звітний період	Касові видатки
0601010 Здійснення правосуддя Верховним Судом України	ВИДАТКИ – усього	–	26 119 800,0	25 876 996,0	25 876 996,0
	Оплата праці працівників бюджетних установ	1110	9 570 800,0	9 558 651,0	9 558 651,0
	Нарахування на заробітну плату	1120	2 259 700,0	2 187 169,0	2 187 169,0
	Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	1131	1 118 900,0	1 118 766,0	1 118 766,0
	М'який інвентар та обмундирування	1134	155 100,0	123 020,0	123 020,0
	Оплата транспортних послуг та утримання транспортних засобів	1135	14 800,0	11 499,0	11 499,0
	Оренда та експлуатаційні послуги	1136	70 400,0	39 684,0	39 684,0
	Поточний ремонт обладнання, інвентарю, будівель та технічне обслуговування обладнання	1137	1 180 100,0	1 179 317,0	1 179 317,0
	Послуги зв'язку	1138	531 100,0	531 100,0	531 100,0
	Оплата інших послуг та інші видатки	1139	713 200,0	713 200,0	713 200,0
	Видатки на відрядження	1140	102 000,0	74 309,0	74 309,0
	Оплата теплопостачання	1161	90 000,0	81 223,0	81 223,0
	Оплата водопостачання і водовідведення	1162	4 000,0	3 554,0	3 554,0
	Оплата електроенергії	1163	115 000,0	88 899,0	88 899,0
	Оплата інших комунальних послуг	1165	375 500,0	375 395,0	375 395,0
	Дослідження і розробки державні програми	1170	20 000,0	19 980,0	19 980,0
	Субсидії і поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	1310	3 064 000,0	3 063 999,0	3 063 999,0
	Виплата пенсій і допомоги	1341	4 282 200,0	4 276 779,0	4 276 779,0
	Інші поточні трансферти населенню	1343	448 200,0	426 316,0	426 316,0
	Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	2110	1 675 800,0	1 675 791,0	1 675 791,0
Капітальний ремонт та реконструкція адміністративних об'єктів	2132	107 000,0	106 997,0	106 997,0	
Придбання землі і нематеріальних активів	2300	92 000,0	91 371,0	91 371,0	
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	2410	130 000,0	129 977,0	129 977,0	
0601020 Підвищення кваліфікації суддів та працівників Верховного Суду України	ВИДАТКИ – усього	–	59 600,0	59 562,0	59 562,0
	Дослідження і розробки державні програми	1170	59 600,0	59 562,0	59 562,0

Світлої пам'яті Володимира Сергійовича Стефанюка

Судово-правова система, юридична громадськість України зазнали важкої, непоправної втрати. 27 березня 2004 р. на 59 році життя помер Перший заступник Голови Верховного Суду України, суддя вищого кваліфікаційного класу,

кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України Володимир Сергійович Стефанюк.

Народився В.С. Стефанюк 27 липня 1945 р. в с. Кікинське Личківського району Новгородської області.

Трудову діяльність розпочав у 1963 р.

У 1972 р. закінчив Харківський юридичний інститут за спеціальністю «Правознавство» і був обраний народним суддею, потім — головою Староміського районного суду м. Вінниці.

Із 1980 р. — заступник голови Вінницького обласного суду. Протягом 1981—1986 рр. — начальник відділу юстиції Вінницького обласного виконавчого комітету.

У 1986 р. призначений начальником управління кадрів Міністерства юстиції Української РСР, у 1987 р. — заступником Міністра юстиції Української РСР.

Із 1991 р. — перший заступник Міністра юстиції України.

5 грудня 2003 р. відповідно до Закону «Про судоустрій України» повторно призначений Першим заступником Голови Верховного Суду України.

Професійний суддя, член президії Ради суддів України, Президії Верховного Суду України, входив до складу виконавчого комітету Спілки юристів України. Заступник голови Науково-консультативної ради при Верховному Суді України. Обирався делегатом п'яти з'їздів суддів України.

Експерт Ради Європи, керівник з реалізації проекту Європейської комісії «Зміцнення судової системи України» (програма TACIS).

Кандидат юридичних наук. Науковий ступінь присуджено рішенням вченої ради Київського національного університету ім. Т. Шевченка від 27 червня 2000 р. після захисту дисертації на тему: «Правова обумовленість запровадження адміністративної юстиції в Україні». Автор понад 50 наукових праць.

На IV Всеукраїнському конкурсі на краще юридичне видання 2000—2001 рр. Спілка юристів України нагородила Володимира Сергійовича дипломом і першою премією у номінації «Юридичні індивідуальні монографічні видання» за монографію «Судова система України та судова реформа».

Доцент кафедри державно-правових наук правничого факультету Національного університету «Киево-Могилянська академія».

Як член Конституційної комісії від Верховного Суду України брав активну участь у розробленні проекту Конституції України, а також у роботі Комісії з координації заходів щодо її запровадження. Очолював робочі групи з розроблення проектів Закону «Про судоустрій України», Адміністративного процесуального кодексу України. Керівник розробників проектів Кодексу про адміністративні проступки та Кодексу про адміністративні процедури України.

У грудні 1996 р. Указом Президента України за особисті заслуги у галузі державного будівництва нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня, а в 2002 р. за заслуги перед українським народом у сприянні становлення правової держави, вагомий особистий внесок у забезпечення прав і свобод громадян, впровадження судово-правової реформи в Україні — Почесною грамотою Верховної Ради України. За особистий внесок у пропаганду правових знань та високий професіоналізм у 2002 р. відзначений Почесною грамотою Кабінету Міністрів України. Удостоєний медалей «Двадцять років перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.» (1965) та «Ветеран праці» (1991).

У 2001 р. міським головою м. Києва нагороджений нагрудним знаком «Знак Пошани», у 2002 р. Міжнародним академічним рейтингом популярності та якості «Золота Фортуна» — орденом «За розбудову України» ім. Михайла Грушевського IV ступеня, у 2003 р. — почесно відзнакою «За вірність закону».

У грудні 1995 р. присвоєно почесне звання «Заслужений юрист України» за особливі заслуги у здійсненні правосуддя, значний особистий внесок у забезпечення захисту прав і свобод громадян.

Із промови Голови Верховного Суду України Василя Тимофійовича Маляренка під час похорону Першого заступника Голови Верховного Суду України Володимира Сергійовича Стефанюка:

— Від нас пішла людина, яка завжди була взірцем у житті, сім'ї, роботі і творчості, людина, яка завжди відзначалася світлим розумом, високою професійністю, працьовитістю і наполегливістю.

Усе своє зріле життя Володимир Сергійович присвятив правосуддю, ствердженню в Україні законності і правопорядку, захисту прав людини.

Яку б посаду не обіймав В.С. Стефанюк, він завжди залишався високоморальним, благородним, чуйним інтелігентом.

Його вклад у судово-правову реформу і розбудову України як правової держави важко переоцінити.

В утвердженні незалежності судів і суддів, розвитку судової системи України, становленні адміністративної юстиції, розробці Адміністративного процесуального кодексу та Кодексу про адміністративні правопорушення — дуже вагомий вклад Володимира Сергійовича. Значною мірою завдяки його наполегливості покращилося фінансування судів. Багато судів, зокрема й Верховний, здійснюють правосуддя у пристойних приміщеннях.

Не стало державного і громадського діяча, чиїх порад і думок, допомоги і досвіду нам завжди не вистачатиме.

Низький йому уклін і глибока шана за все те, що він зробив для Вітчизни, судової системи, для своєї сім'ї, колег і друзів!

Світла пам'ять про нього назавжди залишиться в наших серцях!

Хай буде пухом тобі земля, дорогий наш друже!

Колектив Верховного Суду України глибоко сумує з приводу передчасної смерті Першого заступника Голови Верховного Суду України, заслуженого юриста України, кандидата юридичних наук Володимира Сергійовича Стефанюка і висловлює щире співчуття рідним та близьким покійного.

У Європейському суді з прав людини

Рішення у справах «Купер проти Сполученого Королівства» та «Грівс проти Сполученого Королівства»

*Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини **

**(Judgments in the Cases of «Cooper v. the United Kingdom»
and «Grievs v. the United Kingdom»)**

*Press release of the Registrar of the European Court of Human Rights ***

У рішеннях, ухвалених 16 грудня 2003 р., Європейський суд з прав людини (далі — Суд) постановив, що: у справі «Купер проти Сполученого Королівства»

- не було порушено § 1 ст. 6 Конвенції про захист прав та основних свобод людини (далі — Конвенція), зокрема право на справедливий судовий розгляд незалежним та безстороннім судом;

у справі «Грівс проти Сполученого Королівства»

- було порушено § 1 ст. 6 Конвенції.

Суд постановив сплатити заявникові Грівсу 8 тис. євро для відшкодування судових витрат з вирахуванням суми, яка надавалася йому для оплати правової допомоги.

Обставини справ

Обидві справи стосуються того, чи відповідають судові розгляди, здійснювані військовими судами у Сполученому Королівстві після набрання чинності Закону від 1996 р. «Про Збройні сили», вимогам § 1 ст. 6 Конвенції.

(1) Заявник Грехем Купер, 1968 р.н., є громадянином Сполученого Королівства, проживає у м. Бірмінгемі. Свого часу він служив у Королівських військово-повітряних силах (далі — КВПС).

18 лютого 1998 р. п. Купер був засуджений регіональним військовим судом КВПС за крадіжку (відповідно до Закону від 1968 р. «Про крадіжки») до позбавлення волі строком на 56 днів; його також було понижено у військовому званні та звільнено зі служби. Суд засідав у складі Постійного голови військових судів, двох офіцерів з нижчими званнями та військового прокурора. Постійний голова військових судів мав передпенсійний вік і не підпадав під атестаційні звіти ще з серпня 1997 р. Два звичайних члени суду в 1993 р. відвідували навчальні курси, де вивчали, зокрема, дисциплінарне провадження.

3 квітня 1998 р. наглядна інстанція отримала висновок Генерального військового прокурора і зали-

шила без зміни зазначений вирок. Апеляційна скарга заявника до Апеляційного військового суду була відхилена.

(2) Заявник Марк Антоні Грівс, 1968 р.н., є громадянином Сполученого Королівства, проживає у м. Девоні. Свого часу він проходив службу в Королівських військово-морських силах (далі — КВМС).

18 червня 1998 р. п. Грівс був засуджений військовим судом КВМС за протиправне та навмисне поранення з метою заподіяння тяжких тілесних ушкоджень (відповідно до Закону від 1861 р. «Про злочини проти особи») до позбавлення волі строком на три роки; його також понижено у військовому званні, звільнено зі служби і зобов'язано сплатити потерпілому компенсацію в розмірі 700 фунтів стерлінгів. Суд засідав у складі Голови суду (капітана КВМС), чотирьох офіцерів КВМС і військового прокурора, який служив офіцером КВМС та баристером (адвокатом) і був правовим радником військової частини флоту, що відповідає за розташування кораблів на морі.

29 вересня 1998 р. Адміралтейська колегія отримала висновок військового прокурора флоту і залишила без зміни вирок військового суду. Апеляційна скарга заявника до Апеляційного військового суду була відхилена.

Зміст рішень Суду

Посилаючись на § 1 ст. 6 Конвенції, обидва заявники скаржилися, що утворені згідно із Законом від 1996 р. військові суди, які розглядали їхні справи, не були достатньо незалежні й безсторонні. Тому було порушено право заявників на справедливий і відкри-

* Реферативний переклад з англійської мови здійснено у Львівській лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України П.М. Рабиновичем, Т.І. Пашуком і Т.І. Дудаш.

** Повний текст комюніке та рішення англійською мовою див.: <http://www.echr.coe.int>

тий судовий розгляд незалежним та безстороннім судом.

Беручи до уваги суть обвинувачення і суворість призначеного покарання (позбавлення волі строком на 56 днів в одній справі та на три роки — в іншій), Суд вирішив, що ці провадження у військових судах становили кримінальні обвинувачення проти заявників (§ 1 ст. 6 Конвенції). З'ясувавши, що скарги заявників стосувалися правових питань, які могли б бути вирішені під час дослідження конкретних обставин справи, Суд визнав їх прийнятними для розгляду.

Щодо справи п. Купера, то Суд відхилив загальне твердження заявника, що військові трибунали за своєю природою не здатні незалежно та неупереджено розглядати кримінальні обвинувачення проти військовослужбовців, дотримуючись вимог, що містяться у § 1 ст. 6 Конвенції.

Суд також відхилив скаргу заявника на те, що військовий суд у його справі був упереджений та позбавлений незалежності. Його твердження не давали підстав сумніватись у тому, що в ході провадження військовий суд дотримувався чіткого розподілу функцій обвинувачення, головування й ухвалення рішень, а під час ухвалення рішень було забезпечено незалежність його від вищих судових інстанцій та посадових осіб з вищими званнями чи від іншого службового впливу.

Не було жодних підстав сумніватись у незалежності військового прокурора КВПС, оскільки він був цивільною особою, призначеною Лордом-канцлером (котрий також є цивільною особою), а на провадження у військовому суді його призначив Генеральний військовий прокурор (теж цивільна особа). Суд визнав, що цивільна особа з такою кваліфікацією та значними повноваженнями, задіяна у провадженні військового суду, є однією з найбільших гарантій незалежності таких судових процесів, а призначений для слухання цієї справи Постійний голова військових судів зробив важливий внесок у забезпечення незалежності судового розгляду.

Призначення ж звичайних членів суду з порівняно нижчими військовими званнями не впливало на їхню незалежність, оскільки існували гарантії проти тиску на них, зокрема присутність Постійного голови військових судів і військового прокурора, заборона іншим членам суду доповідати про зміст ухвалених рішень, поширюваних між ними інформаційних повідомлень.

Суд зазначив, що наглядна інстанція є аномальним явищем у сучасній системі військових судів, висловивши занепокоєння з приводу того, що в кримінальному процесі несудовий орган наділений повноваженнями переглядати судові рішення. Однак Суд дійшов висновку, що наглядна інстанція не впливала на позицію військового суду, оскільки остаточне ухвалення рішення завжди залишалося за судовим органом — Апеляційним військовим судом.

Таким чином, Суд дійшов висновку, що не було підстав вважати провадження у війсь-

ковому суді несправедливим і, отже, § 1 ст. 6 Конвенції не порушено.

Стосовно справи п. Грівса Суд зазначив, що військова судова система КВМС значно відрізнялася від такої ж судової системи КВПС. Зокрема, судові органи обвинувачення військово-морських сил могли призначити обвинувача для військового суду з числа морських баристерів (адвокатів) з іншого службового штату. Проте у справі заявника обвинувачем була особа зі штату органів обвинувачення, як і в справі п. Купера. Адміністратор військового суду КВМС був цивільною особою, а не офіцером, як це було у випадку з адміністратором військового суду КВПС. Залучення цивільної особи до провадження військового суду мало важливе значення для незалежності судового розгляду.

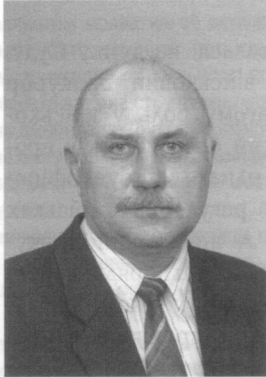
Однак проблема ускладнювалася, на думку Суду, через іншу обставину. Хоча військовий прокурор КВМС і виконував таку ж вагомую роль у військових судах, як і його колега, який брав участь у процесі військових судів КВПС, однак він був офіцером морських сил, служив у регулярних військах за межами військового суду. А військовий прокурор КВПС був цивільною особою, підпорядкованою Генеральному військовому прокурору, також цивільній особі. До того ж військовий прокурор КВМС призначався офіцером — Головним військовим прокурором КВМС.

Суд висловив стурбованість тогочасною практикою подання звітів військовими прокурорами КВМС. Зокрема, звіт військового прокурора флоту про участь у судовому процесі міг бути направлений до службового офіцера з питань звітності. Суд вирішив, що навіть якщо призначеного для участі у провадженні зазначеної справи військового прокурора і можна вважати незалежним (попри покладений на нього обов'язок подавати звіти), однак участь військового прокурора морських сил не є дією гарантією незалежності військових судів КВМС. Тому відсутність цивільної особи у ролі військового прокурора позбавила військовий суд КВМС однієї з найважливіших гарантій незалежності, яку мають інші військові суди.

Крім того, Суд вирішив, що ті інформаційні повідомлення, які надсилалися членам військового суду КВМС, були менш деталізовані і зрозумілі, ніж інформаційні повідомлення у судовій системі КВПС. Вони, отже, були менш дієвими при забезпеченні незалежності звичайних членів військових судів від неналежного зовнішнього впливу.

Таким чином, аналізуючи справи п. Купера і п. Грівса, Суд встановив відмінності між системами військових судів КВПС і КВМС. Ці відмінності призвели до того, що побоювання п. Грівса щодо незалежності та неупередженості провадження у військовому суді, який діяв відповідно до Закону від 1996 р., могли бути об'єктивно обґрунтованими. Отже, провадження у його справі у військовому суді було несправедливим, і тому порушено § 1 ст. 6 Конвенції.

Деякі проблеми розгляду цивільних позовів та порядок застосування інших стягнень у кримінальному судочинстві

М.Г. Баклан,
суддя Верховного Суду
України у відставці

Л.В. Гаврилова,
заступник начальника
управління узагальнення
судової практики
та аналітичної роботи
з питань застосування
законодавства
Верховного Суду України

Забезпечення відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної злочином, і стягнення безпідставно набутого майна мають велике значення для усунення наслідків злочину і поновлення порушених прав громадян, інтересів підприємств, установ, організацій та держави і є однією з важливих умов підвищення ефективності правосуддя.

Розгляд цивільних позовів про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної злочином, і порядок стягнення безпідставно набутого майна регулюються в кримінальному судочинстві статтями 28, 29, 63, 64, 253, 291, 299, 324, 328—330, 335 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК) і відповідними нормами цивільного, цивільного процесуального, трудового й іншого законодавства щодо майнової відповідальності за шкоду, заподіяну громадянам, підприємствам, установам, організаціям, державі. Пленум Верховного Суду України роз'яснив ці питання в таких постановках (з подальшими змінами та доповненнями): від 31 березня 1989 р. № 3 «Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, і стягнення безпідставно нажитого майна» (далі — постанова Пленуму від 31 березня 1989 р. № 3); від 31 березня 1995 р. № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» (далі — постанова Пленуму від 31 березня 1995 р. № 4); від 7 липня 1995 р. № 11 «Про відшкодування витрат на стаціонарне лікування особи, яка потерпіла від злочину, та судових витрат» (далі — постанова Пленуму від 7 липня 1995 р. № 11); щодо розгляду справ про конкретні види злочинів — у постановках: від 25 грудня 1992 р.

№ 12 «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» (далі — постанова Пленуму від 25 грудня 1992 р. № 12); від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику в справах про хабарництво» (далі — постанова Пленуму від 26 квітня 2002 р. № 5), а також у постанові від 27 березня 1992 р. № 6 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» (далі — постанова Пленуму від 27 березня 1992 р. № 6) тощо.

Цивільні позови у кримінальних справах не мають однозначного та безпомилкового вирішення в судовій практиці.

У постанові Пленуму від 31 березня 1989 р. № 3 зазначено: при розгляді цивільного позову в кримінальній справі з питань, не врегульованих КПК, суд може керуватися відповідними нормами Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК; див. п. 5 постанови); з ініціативи суду матеріальна відповідальність може бути покладена тільки на засудженого (п. 10); шкода, заподіяна злочином, підлягає відшкодуванню в повному обсязі (п. 13). Згідно з ч. 4 ст. 1193 Цивільного кодексу України (далі — ЦК) суд не може зменшити розмір відшкодування шкоди, якщо вона заподіяна злочинними діями засудженого. Не підлягають розгляду в кримінальній справі позови за вимогами про відшкодування матеріальної шкоди, що не випливають з пред'явленого обвинувачення (п. 5 цієї ж постанови). Проте вимоги щодо відшкодування потерпілому витрат на амбулаторне лікування або в разі його смерті внаслідок вчиненого злочину — близьким, родичам, визнаним потерпілими, витрат на похорон, пам'ятник тощо, хоч і не випливають із пред'явленого

обвинувачення, але мають розглядатись (а фактично, як свідчить судова практика, і задовольняються) під час розгляду кримінальної справи.

Відповідно до п. 19 постанови Пленуму від 31 березня 1989 р. № 3 за заняття забороненими видами підприємницької діяльності та за вчинення інших кримінальних злочинів, зокрема: придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 198 Кримінального кодексу України; далі — КК) — виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї (ст. 199 КК); незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК); контрабанда (ст. 201 КК); одержання хабара (ст. 368 КК); легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, набутих злочинним шляхом (ст. 209 КК); обман покупців та замовників (ст. 225 КК) — з винних стягується безпідставно набуто майно або його вартість. При цьому гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом і визнані речовими доказами, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 81 КПК передаються у дохід держави (тільки в разі заподіяння шкоди державі, а не фізичним чи юридичним особам, які мають право на відшкодування збитків і реалізували це право відповідно до вимог закону). Якщо до кримінальної відповідальності притягнуто двох осіб і більше, з кожної з них стягується вартість безпідставно набутого особисто майна за принципом часткової відповідальності в розмірі фактично одержаного. Солідарна відповідальність у таких випадках не застосовується.

Особа, яка передала як хабар гроші або інші цінності вимагачу з метою його викриття, відповідно до п. 22 постанови Пленуму від 26 квітня 2002 р. № 5 підлягає звільненню від відповідальності за відсутністю в її діях складу злочину. В такому разі на підставі п. 5 ч. 1 ст. 81 КПК хабар належить повернути законному власнику. В усіх інших випадках, у тому числі при звільненні хабародавця від кримінальної відповідальності згідно з ч. 3 ст. 369 КК, останній не може претендувати на повернення хабара.

Проте суди не завжди дотримуються зазначених положень. Інколи одержаний засудженими хабар або його вартість взагалі не стягуються.

Так, вироком Чернівецького обласного суду за хабарництво були засуджені співробітники відділу боротьби з незаконним обігом наркотиків міського відділу міліції Е. і С. Як встановив суд, вимагаючи хабар у розмірі 1 тис. 200 доларів США, Е. відібрав у С-вої 100 доларів. Однак хабар у засуджених вилучений не був, і його вартість на користь потерпілого суд не стягнув.

З обставин справи вбачається, що С-ва не мала фізичної можливості звернутися до відповідних органів, щоб викрити вимагачів хабара. Е. і С., змусивши потерпілого погодитися дати хабар, привезли її на квартиру до свого родича, де тримали до наступного дня. Потім визначили остаточний розмір хабара — 1 тис. 200 доларів США — і відвезли на квартиру до її знайо-

мого, в якого вона й мала позичити зазначену суму. Коли С-ва розповіла йому про протиправні дії працівників міліції, він повідомив про це правоохоронні органи, і злочинців було затримано. За вищезазначеним п. 22 постанови Пленуму С-ва підлягає звільненню від кримінальної відповідальності не на підставі п. 2 ст. 6 КПК, а згідно з ч. 3 ст. 369 КК, у зв'язку з чим не може визнаватися потерпілою і претендувати на повернення хабара. На нашу думку, в діях С-вой не було складу злочину, оскільки вона фактично була поставлена хабароодержувачем у такі умови, за яких не могла повідомити органам влади про вчинюваний щодо неї злочин або в інший спосіб (крім як дати хабар) відвернути настання негативних для себе наслідків, пов'язаних із вимаганням хабара.

Часто виникають певні труднощі щодо встановлення та доведення, яку саме частку хабара фактично отримав кожен із винних, якщо хабар одержує для групи одна особа і жодний з членів групи не визнає своєї вини.

Наприклад, Севастопольський міський суд при засудженні оперуповноважених відділу державної служби боротьби з економічною злочинністю Нахімовського райвідділу міліції Щ. і Л. постановив вирок: солідарно стягнути з них одержані 90 грн. на користь хабародавця С. Апеляційний суд змінив вирок і постановив стягнути по 45 грн. з кожного із засуджених у дохід держави, а не на користь С., який звернувся до правоохоронних органів після давання хабара, отже, й права на його повернення не мав. Оскільки засуджені не визнавали себе винними, суд не міг встановити суму одержаного кожним із них хабара і постановив повернути її як безпідставно нажиті кошти обом у рівних частках.

Суди в цілому правильно приймають рішення про стягнення безпідставно набутого майна, одержаного як хабар. Проте мають місце й окремі помилки при вирішенні питання про стягнення таких грошей, майна або коштів у дохід держави чи на користь потерпілих.

Так, Дебальцевський міський суд Донецької області при розгляді справи за обвинуваченням О. і П. постановив стягнути із засуджених одержаний хабар у дохід держави, а не на користь потерпілого, не врахувавши те, що: у хабародавця вимагали хабар; із заявою про це він звернувся в прокуратуру до того, як дав хабар, для чого надав власні гроші, які були переписані, помічені та вилучені відразу після їх одержання вимагачами. Апеляційна інстанція не виправила помилки міського суду, залишивши вирок без зміни.

Не визначено у законодавстві та відповідних постановках Пленуму щодо розгляду справ про хабарництво, чи підлягає стягненню із засудженого безпідставно набуто майно, якщо до постановлення вироку він, його родичі або знайомі повернули хабар чи його вартість хабародавцю, який за законом не мав права на його повернення.

Наприклад, одержані дільничним інспектором міліції Г. 10 і 20 грн. його мати під час досудового слідства передала М. і З., котрі звернулися до органів влади після того, як дали хабар. Стрийський міський суд Львівської області, який розглядав цю справу,

стягнення безпідставно набутого майна на обвинуваченого не накладав.

У п. 16 постанови Пленуму від 31 березня № 3 1989 р. зазначено, що при визначенні суми, яка підлягає стягненню із засудженого, мають бути зараховані суми, добровільно передані цивільному позивачеві до постановлення вироку, а також вартість поверненого йому майна. І хоча у вищенаведених справах хабародавці не є цивільними позивачами і не можуть ними визнаватися, суд, встановивши, що гроші, інші цінності, одержані як хабар, повернено обвинуваченим (підсудним), його родичами чи знайомими хабародавцю, який не має права на їх повернення, не повинен застосовувати стягнення безпідставно набутого майна. У цьому випадку суду слід повідомити про це прокурора для пред'явлення позову про витребування такого майна і звернення його в дохід держави. Вважаємо, що доцільно доповнити відповідними роз'ясненнями стосовно зазначених питань п. 22 цієї ж постанови, в якому, зокрема, передбачено, що саме так має чинити суд (надсилати повідомлення прокурору), встановивши, що майно, придбане засудженим на кошти, здобуті злочинним шляхом, реалізоване чи передане на зберігання іншим особам.

Що ж до відшкодування моральної шкоди, то відповідно до п. 9 постанови Пленуму від 31 березня 1995 р. № 4 її розмір суд визначає в межах заявлених вимог залежно від характеру й обсягу заподіяних позивачеві моральних чи фізичних страждань, наявності інших негативних наслідків, з урахуванням у кожному конкретному випадку ступеня вини відповідача та інших обставин. Зокрема, враховуються характер і тривалість страждань, стан здоров'я потерпілого, тяжкість вимушених змін у його життєвих і виробничих стосунках, ступінь зниження престижу, ділової репутації, час та зусилля, необхідні для відновлення попереднього стану. Суд повинен навести в рішенні відповідні мотиви визначення розміру відшкодування моральної шкоди. Всупереч цим роз'ясненням деякі суди не враховують вищенаведене і не мотивують прийняте рішення.

Так, Хмельницький міський суд у вирокі зазначив: підсудний П. завдав потерпілій моральних і фізичних страждань, принизив її честь і гідність, «однак розмір моральної шкоди не може перевищувати 400 грн.» Обставини ж цієї справи такі: помічник оперуповноваженого управління боротьби з організованою злочинністю П. у службовому автомобілі насильно примусив К. задовольнити статеву пристрасть неприродним способом. Потерпіла після цього мала намір покінчити життя самогубством.

Інший приклад: Г. з метою крадіжки відкотив мотоцикл на 300 метрів від будинку, де проживав його власник, і був затриманий. Мотоцикл одразу повернули власнику, який у позові визначив заподіяну йому моральну шкоду в розмірі 1 тис. грн., посилаючись на те, що нібито через вчинений щодо нього злочин він запізнився у військову частину на нараду, внаслідок чого постраждала його ділова репутація. Ленінський районний суд м. Кіровограда без будь-якого мотивування стягнув із засудженого 300 грн.

Судам іноді складно визначити, в якому порядку має відшкодуватися матеріальна та моральна шкода у випадках вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою. Слід враховувати, що на осіб, які заподіяли шкоду спільно (взаємопов'язаними діями або об'єднаними спільним злочинним наміром), відповідно до ч. 1 ст. 1190 ЦК покладається солідарна відповідальність перед потерпілим, а згідно з ч. 2 цієї статті за заявою останнього суд може визначити відповідальність цих осіб у частці відповідно до ступеня їхньої вини. У п. 13 постанови Пленуму від 31 березня 1989 р. № 3 передбачено, що при вчиненні злочину кількома особами вони несуть солідарну відповідальність за заподіяну шкоду — за епізодами злочину, в яких встановлено їх спільну участь. Водночас є неприпустимим покладання такої відповідальності за самостійно вчинені злочини, не пов'язані спільним наміром, а так само на осіб, коли одних із них засуджено за корисливі злочини, наприклад за розкрадання, а інших — за халатність, що об'єктивно сприяло першим у вчиненні злочину. Таким чином, моральна і матеріальна шкода в кримінальному судочинстві може відшкодуватися як у солідарному порядку, так і у частці відповідно до ступеня вини кожного, але з дотриманням вищенаведених вимог. Проте суди при вирішенні зазначених питань допускають помилки.

Так, Цюрупинський районний суд Херсонської області на відшкодування моральної шкоди стягнув солідарно 4 тис. грн. із засудженого оперуповноваженого відділу карного розшуку Б., який недбало поведився з табельною зброєю, а також із С-вої, яка скористалася цією зброєю і пострілом спричинила тяжкі тілесні ушкодження М.

Проаналізуємо й інші спірні, чітко не визначені процесуальні питання щодо вирішення цивільних позовів у кримінальних справах.

Вимоги цивільного позивача щодо відшкодування матеріальних збитків, заявлені в кримінальній справі, на нашу думку, можуть бути вирішені в порядку цивільного судочинства у разі: 1) закриття кримінальної справи з передбачених законом підстав (ч. 2 ст. 28 КПК), крім недоведеності участі обвинуваченого (підсудного) у вчиненні злочину або відсутності події злочину (за винятком випадків, про які далі буде докладніше); 2) відмови в прийнятті позову, що був пред'явлений після початку судового слідства (ч. 3 ст. 28 КПК); 3) коли позов залишений без розгляду: у випадках виправдання підсудного за відсутністю в його діях складу злочину (ч. 3 ст. 328 КПК); внаслідок неявки цивільного позивача чи його представника в судові засідання, якщо вони не клопотали про розгляд позову за їх відсутності і останній не був підтриманий прокурором, за умови, що позов був заявлений фізичною особою, яка за станом здоров'я та з інших поважних причин не може захистити свої права (ч. 2 ст. 29, ст. 291 КПК); 4) якщо позов пред'явлений недієздатною особою або від імені заінтересованої особи її представником, який не має відповідних на це повноважень, за умови, що таке порушення вимог закону (щодо підтвердження повноважень) не було усунуто до початку судового слідства (пункти 8, 9 ч. 2 та ч. 4 ст. 136, ч. 4 ст. 28 КПК).

Непоодинокі випадки, коли цивільний позивач під час розгляду справи звертається до суду з клопотанням не розглядати позов у зв'язку з тим, що він бажає пред'явити його для вирішення в порядку цивільного судочинства. Таке клопотання не суперечить вимогам закону і передбаченим ст. 50 КПК правам цивільного позивача, тому суд має обговорити заявлене клопотання і задовольнити його.

Суд при постановленні обвинувального вироку задовольняє цивільний позов повністю, частково чи відмовляє в цьому (ч. 1 ст. 328 КПК). При виправданні підсудного через недоведення його участі у вчиненні злочину або за відсутності події злочину суд відмовляє в задоволенні цивільного позову (ст. 328 КПК). Однак це не позбавляє фізичну чи юридичну особу підстави притягти його до відповідальності для відшкодування матеріальної чи моральної шкоди в порядку цивільного судочинства в окремих зазначених у законі випадках. Наприклад, коли не доведено участь особи у вчиненні злочину, передбаченого ст. 286 КК, якщо шкоду заподіяно нею як володільцем джерела підвищеної небезпеки. Відмова у задоволенні позову в порядку цивільного судочинства позбавляє позивача права пред'явити той же позов у кримінальній справі (ч. 3 ст. 28 КПК).

Суди при розв'язанні цивільних позовів у кримінальному судочинстві застосовують такі положення цивільного процесуального та кримінально-процесуального законодавства України:

1) суд (суддя) при розгляді кримінальної справи, але до початку судового слідства, повинен відмовити в прийнятті цивільного позову, якщо останній пред'явлений недієздатною особою або особою, яка не має повноважень на ведення справи (підтримання позову). Якщо ці обставини були встановлені під час судового слідства, позовна заява має залишатися без розгляду (пункти 8, 9 ч. 2 ст. 136 ЦПК);

2) у випадках, якщо спір про той самий предмет між тими ж учасниками розгляду кримінальної справи із тих самих підстав було вирішено в порядку цивільного судочинства будь-яким судом, суд, що розглядає кримінальну справу, відмовляє у прийнятті такої позовної заяви (п. 3 ч. 2 ст. 136 ЦПК), а в разі її прийняття, якщо викладені обставини були з'ясовані під час судового слідства, закриває провадження в частині розгляду цивільного позову (п. 3 ст. 227 ЦПК);

3) суд закриває провадження в кримінальній справі в частині розгляду цивільного позову, якщо цивільний позивач заявив клопотання про вирішення його позовних вимог у порядку цивільного судочинства. Неприпустимим при цьому є залишення позову без розгляду;

4) у разі вибуття (смерті) потерпілого, який пред'явив цивільний позов, суд може визнати позивачем правонаступника потерпілого, але тільки до початку судового слідства (ст. 106 ЦПК). Якщо правонаступник відмовляється від позову, останній судом не розглядається (за змістом ст. 291 КПК). Постає питання: чи повинен суд у такому випадку стягнути на користь держави із засудженого, якщо ним вчинено корисливий злочин, безпідставно набуте майно? Суди

по-різному вирішують це питання, практика застосування таких стягнень є обгрунтованою за п. 4 ч. 1 ст. 81 КПК.

Найбільше труднощів при вирішенні цивільних позовів виникає щодо визначення належного відповідача у справах про злочини, вчинені працівниками правоохоронних органів: за заподіяну злочином шкоду визнавати винним працівника міліції, служби безпеки, прокуратури тощо чи відповідний правоохоронний орган (зі статусом юридичної особи), у трудових відносинах з яким зазначені особи перебувають. Згідно зі ст. 1172 ЦК юридична або фізична особа повинна відшкодувати шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків. У п. 8 постанови Пленуму від 31 березня 1995 р. № 4 зазначено: за моральну шкоду, заподіяну працівником під час виконання трудових обов'язків, відповідальність несе організація, з якою цей працівник перебуває у трудових відносинах, а останній відповідає перед нею в порядку регресу, якщо законом не встановлено іншого. На думку авторів, при визначенні належного відповідача у справах цієї категорії слід вважати головним не перебування працівника безпосередньо на службі, а те, чи виконував він трудові (службові) обов'язки під час вчинення злочину, тобто чи застосовував він як правоохоронець надані йому владу, службові повноваження і чи спричинило це шкідливі наслідки.

Так, вище наводився приклад, коли працівник міліції П., перебуваючи на службі, скористався службовим автомобілем для насильного вчинення статевого акту. У цій справі суд правильно поклав обов'язок відшкодувати моральну шкоду на засудженого виходячи з того, що злочин не пов'язаний з виконанням П. службових обов'язків.

Таким чином, якщо працівник вчинив службовий злочин (з використанням службового становища, як у межах, так і з перевищенням влади та наданих повноважень), майнову відповідальність за заподіяну ним матеріальну і моральну шкоду несе юридична особа — відповідний орган (установа). Це положення не має викликати заперечень, коли такий працівник засуджується тільки за службовий злочин. Проте практика розгляду зазначених справ свідчить, що судді навіть у таких випадках не завжди правильно визначають цивільного відповідача.

Наприклад, міліціонери П. і Л. затримали С., К. та Г., із застосуванням насильства доставили до чергової частини міліції, де разом з міліціонером М. побили і склали підроблені рапорти про вчинення адміністративних правопорушень. Вироком Залізничного районного суду м. Сімферополя працівників міліції було засуджено за вчинення злочину з перевищенням службових повноважень і постановлено стягнути з них компенсацію за заподіяння моральної шкоди.

Складніше судам вирішувати цивільні позови у справах за обвинуваченням працівників правоохоронних органів у вчиненні водночас службових і неслужбових злочинів.

Так, міліціонер Ш-в за попередньою змовою про вчинення нападу зі своїм братом і Г. зупинив Б. і

Ш-кого нібито для перевірки документів, пред'явив службове посвідчення. Потім змовники напали на потерпілих, заподіяли тілесні ушкодження та заволодали їхнім майном. За вироком Комсомольського районного суду м. Херсона із засуджених на користь потерпілих солідарно стягнуто призначену судом суму як компенсацію за заподіяння моральної та матеріальної шкоди. Дії працівника міліції суд кваліфікував за сукупністю злочинів (перевищення влади та розбій).

Отже, якщо шкідливі наслідки настали в результаті вчинення не службового, а іншого виду злочину, навіть за умови, що вчинення службового злочину сприяло цьому, належним відповідачем слід визнавати підсудного, а не орган, з яким він перебуває у трудових (службових) відносинах.

При вирішенні зазначеного питання суди допускають порушення процесуального порядку — залишають без розгляду цивільні позови у кримінальних справах, мотивуючи це пред'явленням позовних вимог до неналежних відповідачів.

Так, водій К., якого після перевірки документів побили працівники міліції Я. і К-та, на досудовому слідстві пред'явив позов про відшкодування моральної та матеріальної шкоди до райвідділу міліції за місцем служби підсудних. Радехівський районний суд Львівської області не викликав представника відповідача, не розглянув позов. Мотивуючи це у вироку тим, що райвідділ міліції не є належним відповідачем, оскільки Я. і К-та, що заподіяли шкоду під час виконання службових обов'язків з перевищенням наданих повноважень, не перебувають з ним у трудових відносинах, а підпорядковані обласному управлінню внутрішніх справ (далі — УВС), яке й повинне відповідати за позовом. Оскільки УВС як відповідача до відповідальності не притягнуто, суд залишив позов без розгляду.

Аналогічну помилку допустив і Бориспільський міський суд, який не тільки залишив без розгляду цивільний позов, а й усупереч вимогам ч. 2 ст. 93, ч. 1 ст. 931 КПК не стягнув з підсудного витрати на стаціонарне лікування особи, що потерпіла від злочину, які не підлягають відшкодуванню за рахунок органу внутрішніх справ.

У наведених прикладах та в інших випадках відповідно до ч. 1 ст. 105 ЦПК суд, встановивши, що позов пред'явлений не до тієї особи (фізичної чи юридичної), яка повинна відповідати за позовом, може за згодою позивача, не припиняючи справи, до початку судового слідства замінити первісного відповідача належним відповідачем. Виходячи з викладеного доцільно доповнити п. 4 постанови Пленуму від 31 березня 1989 р. № 3 відповідним роз'ясненням щодо притягнення у справі належного відповідача до початку судового

слідства, якщо на досудовому слідстві це не було вирішено або вирішено неправильно.

Спірним, невизначеним у судовій практиці є питання про визнання (або невизнання) вогнепальної зброї, зокрема табельної, джерелом підвищеної небезпеки, якщо її застосовують працівники правоохоронних органів.

Так, Бобровицьким районним судом Чернігівської області був засуджений начальник відділення дізнання К., який, одержавши табельну зброю, у складі оперативно-слідчої групи виїхав у м. Козелець для проведення слідчих дій. Під час дозвілля внаслідок недбалості він пострілом вбив Т. Мати померлого пред'явила позов про відшкодування матеріальної та моральної шкоди до УВС у Чернігівській області. Суд запропонував їй звернутися з позовом у порядку цивільного судочинства, оскільки злочин був вчинений К. не під час виконання службових обов'язків. Розглядаючи апеляційну скаргу потерпілої, Чернігівський обласний суд погодився з висновком районного суду, що УВС не є належним відповідачем. Проте у цій справі поза увагою судових інстанцій залишилося те, що відповідно до п. 4 постанови Пленуму від 27 березня 1992 р. № 6 джерелом підвищеної небезпеки є будь-яка діяльність, здійснення якої створює підвищену ймовірність заподіяння шкоди через неможливість контролю за нею людиною, а також використання, транспортування, зберігання предметів, речовин та інших об'єктів виробничого, господарського чи іншого призначення, які мають такі ж властивості. Майнова відповідальність за шкоду, заподіяну діями таких джерел, має наставати як при цілеспрямованому їх використанні, так і при мимовільному прояві їхніх шкідливих властивостей. Не вважається володільцем джерела підвищеної небезпеки і не несе відповідальності за шкоду перед потерпілим особа, яка використовує джерело підвищеної небезпеки на підставі трудових відносин з володільцем цього джерела.

Таким чином, табельна зброя, якою працівник правоохоронного органу володіє, зберігає та використовує на підставі трудових (службових) відносин, може визнаватися джерелом підвищеної небезпеки, тому шкода, завдана цим джерелом, має відшкодовуватися відповідно до положень ст. 1187 ЦК.

Неоднозначне вирішення судами цивільних позовів у кримінальній справі та застосування стягнень безпідставно набутого майна, зокрема хабара чи його вартості, призводить до помилок, що значно знижує рівень кримінального судочинства.

Щоб усунути недоліки та суперечності при вирішенні цих питань, потрібно внести відповідні зміни до чинного законодавства, а також доповнити постанови Пленуму Верховного Суду України відповідними роз'ясненнями.

S u m m a r y

Sets out the author's thoughts on the order of determination of civil claims in criminal cases, which is not well regulated by current legislation. Touches upon procedural issues concerning definition of proper civil defendant in criminal judicature, as well as puts opinions on acknowledgement of authorized weapon as the source of increased danger.

Контрабанда: кримінально-правовий аналіз предмета злочину

О.В. Процюк,

*ад'юнкта кафедри теорії кримінального права
Національної академії внутрішніх справ України,
старший лейтенант міліції*

Актуальність названого в заголовку дослідження полягає в тому, що положення нового Кримінального кодексу України (далі — КК) не справили очікуваного впливу на вдосконалення чинного законодавства, тому виникають певні непорозуміння стосовно практичного застосування положень, зокрема ст. 201 КК. Нинішня, запропонована законодавцем, структуризація контрабанди як злочину в диспозиції статті не чітко визначена і потребує вдосконалення. Постає також питання про доречність структурного розміщення в ній груп предметів з урахуванням їх суспільної небезпеки та спорідненості за якостями.

Метою дослідження є узагальнення теоретичних засад, законодавчої бази, практики і визначення на цій основі місця предметів, що розглядаються, у структурі кримінально-правової норми.

Наукова новизна дослідження полягає у спробі аналізу і класифікації контрабанди як такої, визначення доцільності вважати предметом контрабанди валюту, отруйні, сильнотоксичні, радіоактивні, вибухові речовини, зброю та боєприпаси, а також теоретичного обґрунтування їх стану (твердий, рідкий, газоподібний або електроенергія), впливу на вчинення цього господарського злочину й кримінальну відповідальність за нього.

Науковим розробленням предмета злочину свого часу займалися М. Коржанський, М. Завгородній, В. Тацій та ін. Відомі також окремі праці з цієї проблеми таких авторів, як О. Кравченко, А. Бантишев, Л. Дорош, В. Руссков. На основі цих досліджень можна дійти висновку, що предметом контрабанди як злочину є матеріальні речі¹, діючи з якими, особа посягає на блага суб'єктів суспільних відносин.

Питання про місце та значення предмета контрабанди не знайшло свого остаточного формулювання. Є багато точок зору на нього, в літературі з кримінального права він мало вивчений². Цим, на нашу думку, й пояснюються такі різнобічні, а здебільшого — діаметрально протилежні судження авторів.

До предметів цього виду злочину відносять ті матеріальні речі, вчиняючи певні дії з якими, суб'єкт завдає шкоди суспільству³.

Деякі автори вважають, що в предметі злочину об'єкт знаходить своє конкретне й безпосереднє вира-

ження⁴, а інші, — що предмет злочину стосовно об'єкта — явище стороннє і нічим із ним не пов'язане⁵.

Побутує також думка, що мову про предмет необхідно і можна вести лише тоді, коли посягання на нього не відбувається, а в усіх інших випадках матеріальна річ є безпосереднім об'єктом посягання⁶.

Найбільш вдалим за змістом та повнотою відображення суті предмета є такий погляд: предмет злочину — це конкретна матеріальна річ, стосовно якої виявляються певні сторони, якості суспільних відносин, шляхом злочинного фізичного та психічного впливу на які завдається соціально небезпечна шкода суспільству⁷.

Помилки у кваліфікації контрабанди як такої найчастіше трапляються через невміння відокремити об'єкт злочину, тобто те, чому завдається шкода, від предмета злочинного посягання — конкретної матеріальної речі⁸.

Предмет є тією ознакою злочину, котра найчастіше використовується для виявлення об'єкта злочинного посягання. З визначення предмета злочину здебільшого починається процес з'ясування характеру самого посягання, а також способів його впливу на конкретний об'єкт. Багато предметів злочину ви-

¹ Бурчак Ф.Г. Кваліфікація преступлений. — 2-е изд., доп. — К., 1985. — С. 81; Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для юрид. вузів і фак. / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — Х., 1997. — С. 15.

² Коржанский Н.И. Предмет преступления: Учебн. пособие. — Волгоград, 1976. — С. 3.

³ Завгородний Н.И. Понятие объекта преступления в советском уголовном праве. — М., 1975. — С. 44.

⁴ Уголовное право: Часть общая. — М., 1948. — С. 21; Розенберг Д.Н. Советское уголовное право: Часть общая. — Л., 1960. — С. 45.

⁵ Федоров М.И. Понятие объекта преступления по советскому уголовному праву // Ученые записки Пермского университета. — 1957. — Т. 11. — С. 17.

⁶ Тацкий В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. — Х., 1988. — С. 33.

⁷ Коржанский Н.И. Предмет преступления: Учебн. пособие. — Волгоград, 1976. — С. 15; Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. — М., 1980. — С. 67.

⁸ Бурчак Ф.Г. Знач. пр. — С. 49; Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для юридичних вузів і фак. / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — Х., 1997. — С. 23; Тацкий В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. — С. 32.

ступають носіями охоронних суспільних відносин, в яких вони відображаються⁹. При цьому вони завжди виступають разом з об'єктом злочину та поряд з ним. Взаємозв'язок та відмінність між ними виявляються в тому, що в разі злочинного посягання предмету злочину не завжди заподіюється шкода. Крім того, якщо шкода щодо об'єкта має соціальний характер, то стосовно предмета злочину — фізичний вплив, котрий, у свою чергу, спричиняє відповідні шкідливі соціальні зміни в об'єкті¹⁰.

Контрабанда завдає шкоди об'єкту кримінально-правової охорони шляхом безпосередньої дії на нього. Тим часом предмет злочину жодних фізичних ушкоджень, необхідних для кваліфікації кримінально караного діяння, не зазнає. Фактично під час вчинення злочину предмет може видозмінюватись, проте лише дії особи, спрямовані на переміщення предмета, становитимуть склад злочину, а не його пошкодження або видозмінення. Таким чином, предмет такого злочину, як контрабанда, не «криміналізується» (не зазнає шкідливого злочинного впливу) і фактично продовжує залишатися передумовою для виникнення господарських відносин та фактором їх реалізації.

Стаття 201 (розд. VII) КК, положеннями якої регламентується відповідальність за контрабанду, стосується злочинів у сфері господарської діяльності України. Контрабанда порушує встановлений порядок суспільних відносин у зазначеній сфері; вона належить до категорії так званих предметних злочинів (визначення є досить умовним). Точніше можна сказати, що предмет контрабанди, про який йдеться в законі, є необхідною ознакою складу злочину і впливає на його кваліфікацію¹¹.

Відповідно до положень чинного КК контрабандою визнається переміщення товарів у великих розмірах через кордон України поза митним контролем або з приховуванням від нього, а також незаконне перенесення, перевезення історичних та культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних або вибухових речовин, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), стратегічно важливої сировини, щодо якої законодавством передбачено відповідні правила транспортування за межі України.

У примітці до ст. 201 КК зазначено, що контрабанда товарів вважається вчиненою у великих розмірах, якщо їх вартість у 1000 й більше разів перевищує розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Як видно з наведеного, предмети контрабанди чітко сформульовано в диспозиції статті. Їх можна поділити на дві групи: ті товари, які мають мінову або споживчу вартість, і ті, що безпосередньо та вичерпно визначені в диспозиції ст. 201 КК.

Предмети контрабанди першої групи визначено як товари. Вивчення цілої низки законодавчих джерел свідчить, що нині існує велика кількість нормативних актів, які містять тлумачення поняття «то-

вар». Але при дослідженні цього терміну доходимо очевидного висновку про те, що виділені законодавцем в окрему групу особливі категорії предметів контрабанди теж є товарами. До них варто віднести також предмети у твердому, рідкому, газоподібному стані та електроенергію.

У Законі від 22 лютого 2000 р. № 1490-III «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти» наводиться термін «товари» у такому значенні: продукція будь-якого виду та призначення, зокрема сировина, вироби, устаткування, технології, предмети у твердому, рідкому, газоподібному стані, електроенергія, а також послуги, пов'язані з доставкою товарів, якщо їх вартість не перевищує ціни на них.

У ст. 1 розділу I «Загальні положення» Закону від 20 лютого 2003 р. № 549-IV «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» зазначено, що під товарами розуміються товари (предмети) військового призначення та подвійного використання. Товари військового призначення в сукупності чи окремо — це вироби військового призначення: озброєння, боєприпаси, військова та спеціальна техніка, комплектуючі вироби для їх виробництва, вибухові речовини, а також призначені для їх розроблення, виробництва або використання матеріали та обладнання. Товари подвійного використання — окремі види виробів, обладнання, матеріалів, програмного забезпечення і технологій.

Те, які засоби є отруйними або сильнодіючими, визначає Міністерство охорони здоров'я України на підставі Закону від 4 квітня 1996 р. «Про лікарські засоби». Перелік отруйних речовин міститься в додатку № 5 до Наказу МОЗ України від 18 серпня 1995 р. № 153 «Про затвердження нормативних актів-переліків лікарських засобів». Згідно з ним отруйними (сильнодіючими) є речовини чи відходи, які, потрапляючи в організм через органи дихання, травлення або шкіру, спроможні викликати смерть людини чи справити на неї сильний негативний вплив. Поняття ж радіоактивних речовин розкривається певною мірою в ст. 265 КК. Це — природного або штучного походження джерела іонізуючого випромінювання, радіоактивні речовини і ядерні матеріали, що перебувають в установці, виробі чи іншому будь-якому вигляді і щодо яких діють спеціальні правила поведіння. Поняття, що стосується джерел іонізуючого випромінювання, радіоактивних речовин і ядерних матеріалів, міститься в низці нормативних актів, зокрема в Законі від 8 лютого 1995 р. «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку».

Також закони від 16 квітня 1991 р. № 959-XII «Про зовнішньоекономічну діяльність» і від 22 груд-

⁹ Тацій В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. — Х., 1988. — С. 56.

¹⁰ Там же.

¹¹ Бурчак Ф.Г. Знач. праця — С. 28, 81.

ня 1998 р. № 332-XIV «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» за всіх розбіжностей щодо тлумачення терміну «товар» визначають одну його спільну рису: це будь-яка призначена для продажу продукція.

Отже, законодавець виділив певні групи товарів та речовин і передбачив, що їх переміщення за певних обставин може становити більшу суспільну небезпеку, ніж інші. Але виникає питання, чому ці товари та речовини (отруйні, сильнодіючі, радіоактивні або вибухові, зброя та боєприпаси (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), стратегічно важлива сировина, щодо яких законодавством передбачено відповідні правила вивезення за межі України) не виділено в окрему частину?

Якщо предмет є тією ознакою, яка здебільшого використовується для визначення об'єкта протиправного посягання¹², то викликає сумніви обґрунтованість віднесення до контрабанди отруйних, сильнодіючих, радіоактивних, вибухових речовин, зброї та боєприпасів до категорії господарських злочинів. Адже при контрабанді цих предметів виникає загроза суспільній безпеці або здоров'ю людей.

Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 3 «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та пристроями, радіоактивними матеріалами» суди зобов'язані брати до уваги те, що основною характерною ознакою зброї, бойових припасів, вибухових речовин та пристроїв, радіоактивних матеріалів є їх призначення — уражати живі цілі, завдавати шкоди навколишньому середовищу.

Передбачена відповідальність за ввезення в Україну й порнографічних предметів і творів, що пропагують культ насильства та жорстокості. З урахуванням суспільної небезпеки їх виділено в окремі норми (статті 300, 301 КК, розд. XII «Злочини проти громадського порядку та моральності»).

Аналіз законодавства з проблеми, яка розглядається, дає підстави стверджувати, що предмети в газоподібному стані та електроенергія визначаються як товар, вони теж можуть бути предметами контрабанди. Поки що ні на законодавчому рівні, ні науковими колами це питання не розроблено. Тим часом воно в світлі двосторонніх переговорів щодо продажу Україною надлишкової електроенергії Росії є досить актуальним.

Дискусійними залишаються питання: чи охоплює поняття «товар» валюту та валютні цінності? Чи декриміналізовано їх переміщення через митний кордон України? Законодавство не дає ґрунтовних підстав для однозначної відповіді.

На підставі Закону від 14 вересня 2000 р. № 1945-III «Про внесення змін до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення правил валютних операцій» постає питання про кримінальну відповідальність за

контрабанду валютних цінностей. Хоча валюта і є особливим товаром, але вона слугує еквівалентом під час обміну товарів і виконує специфічну функцію визначення вартості їх та послуг. З урахуванням того, що товар — це будь-яка продукція, призначена для продажу, а валюта продукцією не є, то вона (валюта) не є предметом контрабанди. Певно, саме це мали на увазі розробники нового КК, вилучаючи валюту з диспозиції статті «Контрабанда». Щодо інших валютних цінностей, зокрема банківських дорогоцінних металів, то продажу підлягають зливки зі срібла, золота, платини і паладію, які й варто вважати предметами кримінальної караної контрабанди. На наш же погляд, визначення кримінальної відповідальності за контрабанду валютних цінностей було б обґрунтованим, оскільки цей злочин суспільно небезпечний у зв'язку з вивезенням їх за межі України.

Закон також передбачає умови, за яких предмети контрабанди є історичні та культурні цінності. На жаль, повної ясності в цьому питанні немає. Окремі науковці та юристи-практики вважають, що як злочин предмет контрабанди за ст. 201 КК має становити водночас й історичну, і культурну, інші — тільки історичну цінність.

На нашу думку, правові колізії виникають тому, що виклад п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 лютого 1999 р. дуже стислий і, по суті, не усуває протиріч на практиці. Бланкетність цього пункту спричиняє лише плутанину при визначенні правого статусу предмета, що має культурну цінність.

Помилковою є також вимога ст. 201 КК, що стосується одночасного поєднання не тільки культурної, а й історичної цінності предмета шляхом вживання сполучника «та», тому що граматичне тлумачення цієї норми призводить до невірної кваліфікації діяння.

Оскільки поняття культурних цінностей міститься у Конвенції ЮНЕСКО від 14 листопада 1970 р. «Про заходи, спрямовані на заборону і попередження незаконного ввезення, вивезення культурних цінностей і передачі права власності на них» (ратифікована Указом Президії Верховної Ради УРСР від 10 лютого 1988 р. № 5397-XI), а порядок переміщення культурних цінностей через митний кордон України визначений Законом від 21 вересня 1999 р. № 1068-XIV «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», то, на нашу думку, необхідно привести цю кримінально-правову норму у відповідність з уже ратифікованим міжнародним законодавством. Тим паче, що певні кроки на шляху оптимізації нашого законодавства вже зроблено — Законом від 17 травня 2001 р. № 2415-III «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо боротьби з контрабандою та порушенням митних правил» предметом контрабанди визначено культурні цінності, а слова «історичні цінності» вилучено.

¹² Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. — С. 56.

Після виявлення ознак, за наявності яких товари можуть визнаватися предметами контрабанди, в Законі названо умови, за яких предметами цього злочину є історичні та культурні цінності, отруйні, сильнодіючі, радіоактивні, вибухові речовини, зброя і боєприпаси. На відміну від словосполучення, яке застосовувалося раніше: «а так само таке ж незаконне переміщення», нова диспозиція містить формулювання: «а також незаконне переміщення...»

Словосполучення, застосоване в новому КК, дає підставу вести мову про кримінальну відповідальність за будь-яке переміщення з порушенням вимог чинного законодавства та міжнародно-правових норм зазначених вище предметів. Однак, на нашу думку, це не так, законодавець мав на увазі все-таки настання кримінальної відповідальності лише за незаконне переміщення їх поза митним контролем або з приховуванням від нього. І це логічно, оскільки в іншому випадку кримінальна відповідальність наставала б за вчинення будь-яких порушень митного законодавства. Крім того, саме таке тлумачення нового формулювання дає змогу відокремлювати склад злочину, передбачений ст. 201 КК, від деяких подібних злодіянь, зокрема передбачених ст. 268 КК «Незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини», яка кваліфікує переміщення предметів будь-яким способом, окрім зазначених у ст. 201 КК.

Нелогічною та граматично невірною видається також побудова норми в частині, що вказує на розмір вчиненої контрабанди. По-перше, через те, що певні предмети із групи «товарів» перелічуються після вказівки на спосіб переміщення (згаданого словосполучення «а також незаконне переміщення...») та зазначення розміру контрабанди. По-друге, якщо віднести визначений в диспозиції статті спосіб переміщення до окремо виділеної законодавцем групи предметів, то й вказівка на розмір за нечіткого визначення терміну «товар», на який зверталася увага, стосуватиметься цієї групи. А це може призвести до помилок під час кваліфікації названого злочину.

Нове в ст. 201 КК — доповнення до переліку предметів контрабанди стратегічно важливих сировинних ресурсів, щодо яких законодавством регламентуються відповідні правила вивезення за межі України.

Однак виникають певні термінологічні труднощі, оскільки ні визначення, ні перелік предметів, віднесених до вказаної групи товарів, чинні нормативно-правові акти не містять. Науковці виходять з того, що таким предметом контрабанди є сировинні товари, які мають виняткове військове значення. Тим часом аналіз переліку корисних копалин, їх мінімальних запасів або перспективних ресурсів, що вважаються стратегічно важливими, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15 липня 1998 р. № 742 «Про надання спеціальних дозволів (ліцензій) на користування ділянками надр з метою геологічного вивчення та видобування стратегічно

важливих корисних копалин», дає змогу зробити висновок, що такими товарами є й ті, які мають важливе господарське значення. Традиційно до них відносять сиру нафту та продукти її переробки, рідкоземельні та кольорові метали, деякі мо-репродукти.

У Законі від 22 грудня 1998 р. № 331-XIV «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» термін «сировинний товар» визначено як продукт сільськогосподарського виробництва, лісо- чи рибпромисловості, мінеральну сировину природного походження або піддану необхідній обробці для продажу у значних обсягах на міжнародних ринках. А сировина — це предмети праці та природні компоненти, які підлягають подальшій переробці.

Привертас увагу й вказівка на стратегічно важливі сировинні товари, щодо яких законодавством передбачено відповідні правила вивезення за межі України. Виникає питання: а якщо йдеться про ввезення цих товарів, то виходить, що таке діяння не є кримінально караним? Вважаємо, що тут необхідно уніфікувати термінологію і використати зворот «правила переміщення».

Віднедавня набуло поширення явище, яке дістало назву «контрабанда людей». Тож постає питання про можливість визнання людини предметом злочину: воно залишається спірним в теорії кримінального права. Ми поділяємо думку тих авторів, які допускають визначення людини у певних правовідносинах предметом посягання¹³. Але немає підстав визнавати її предметом господарського злочину. Заволодіння людиною, пов'язане з переміщенням через державний кордон України, за певних умов утворює склад злочину, передбачений ст. 149 КК «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини», — злочин проти особистої свободи людини.

Отже, предмети контрабанди досить різноманітні, зокрема й за правовим режимом, за неоднаковим визначенням ступеня суспільної небезпечності злочину. Але відповідальність за контрабанду практично не диференційована в межах її складу (ст. 201 КК) залежно від особливих ознак предмета.

Предметами контрабанди належить передбачити ті з них, незаконне переміщення яких через митний кордон України завдає чи створює загрозу ненадходження до державного бюджету встановлених законодавством України обов'язкових платежів або заподіяння іншої шкоди.

Особливу увагу треба звернути на предмети, заборонені до ввезення в Україну або вивезення з України. Перелік заборонених для вивезення з нашої країни предметів міститься в постанові Кабінету Міністрів України від 11 вересня 1996 р. № 1049 (зі змінами, внесеними постановою від 1 вересня 1997 р. № 934 (954-97-п)). Можливо, контрабанда заборонених до вивезення або ввезення предметів має

¹³ Глистин В.К. Проблемы уголовно-правовой охраны общественных отношений. — Ленинград, 1979. — С. 41–42.

кваліфікуватися за складом як злочин. Дискусійним, на нашу думку, залишається також питання належності до предмета злочину контрабанди валюти, предметів у газоподібному стані та електроенергії.

Вирішення термінологічних, неоднозначних за трактуванням, дискусійних аспектів розглянутих проблем допомогло б ефективніше боротися кримінально-правовими засобами з контрабандою та уникати помилок під час її кваліфікації.

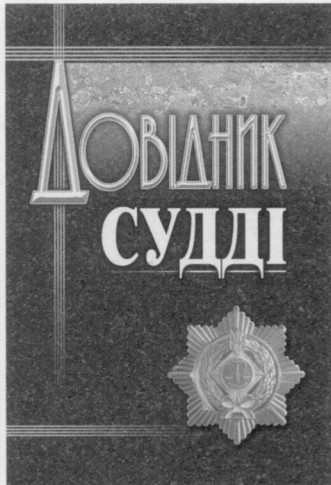
Summary

The publication examines structure of the allocation of separate contraband articles, proposed by legislator in disposition of the article 201 of Criminal Procedural Code of Ukraine. The author carries out criminal-legal analysis of contraband articles, discusses propriety of their allocation in disposition of the criminal norm, taking account of the social danger, submits for discussion if appropriate to consider currency, poisonous, hard, radioactive and explosive substance, weapons and ammunition in the contraband articles (so in the economic crimes).

Видавнича компанія «Воля»

пропонує

Довідник судді :

Законодавчі та відомчі акти з питань організації судочинства

Відповідальний редактор Голова Верховного Суду України В.Т. Маляренко

У довіднику систематизовано нормативно-правові акти щодо організаційно-правових засад судової влади та здійснення правосуддя в Україні, системи судів загальної юрисдикції, основних вимог по формуванню корпусу професійних суддів, системи та порядку здійснення суддівського самоврядування, загального порядку забезпечення судів, ролі судді в судочинстві, матеріально-побутового, соціального і пенсійного забезпечення суддів та інших працівників судів, а також наведено ратифіковані Україною найважливіші міжнародні конвенції і двосторонні договори та угоди про співробітництво і правову допомогу.

Окремий розділ відведено довідковій інформації, яка може знадобитися судді у повсякденній роботі, — адреси і телефони центральних та місцевих органів влади, правоохоронних органів, судів, експертних установ тощо.

Довідник розрахований на суддів, працівників судів, викладачів правознавчих факультетів вузів та студентів.

Обсяг — 832 сторінок.

Судово-бухгалтерська експертиза

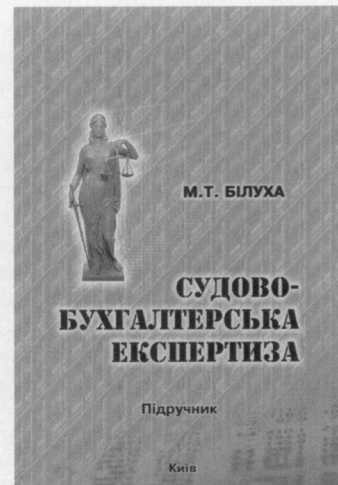
Новий підручник доктора економічних наук, професора М.Т. Білухи

Викладено основи теорії судово-бухгалтерської експертизи, її предмет і метод, організація експертного дослідження, його інформаційне забезпечення, застосування комп'ютерних технологій у проведенні експертного дослідження та узагальненні її результатів.

Висвітлено методологію дослідження судово-бухгалтерською експертизою за міжнародними і національними стандартами ресурсів підприємств, їх фінансово-господарську та інвестиційну діяльність. Зокрема, в таких галузях національної економіки: промисловості, капітальному будівництві, сільському господарстві, транспорті, торгівлі, громадському харчуванні.

Підручник призначений для студентів юридичних і економічних спеціальностей. Може бути використаний для підвищення кваліфікації працівників правоохоронних та судових органів, адвокатури, фахівців з економіки.

Обсяг — 656 сторінок.

Замовити та придбати видання можна за адресою:

03113 Київ 113, вул. Полковника Шутова, 9. Адреса для листування: 03113 Київ 113, а/с 31.

Тел./факс (044) 490-9454, 490-9476

<http://www.voliapub.com> e-mail: office@voliapub.com

Міжнародні зв'язки

У Верховному Суді України 17 березня 2004 р. проведено зустріч із делегацією Секретаріату Ради Європи на чолі з директором Директорату з питань стратегічного планування цієї інституції Жаном-Луї Лораном. Раду Європи (далі — РЕ) на зустрічі також представляли: голова відділу моніторингу стратегічного планування Ендрю Држемчевські, директор Бюро інформації РЕ в Україні Олександр Павліченко, голова відділу з питань ЗМІ Кристоф Пуарель, голова підрозділу Іван Коеджиков та радник програми Мамука Дженті. Від Верховного Суду України в перемовинах взяли участь: заступник Голови А.Г. Ярема, голова Судової палати у господарських справах І.Б. Шицький, судді О.Ф. Волков й В.І. Гуменюк, начальник відділу управління міжнародно-правового співробітництва Н.Л. Напрієнко та інші офіційні особи.

Місія делегації полягала в моніторингу та аналізі виконання зобов'язань, які взяла на себе Україна перед РЕ. Присутніх поінформували, що найближчим часом на тристоронній зустрічі представників РЕ, Європейської Комісії та України буде обговорено результати IV програми, термін якої закінчується у 2004 р., та плани наступної V програми на 2005 р.

Жан-Луї Лоран повідомив, що делегацію цікавить передусім теперішній статус суддів у нашій країні і питання щодо їх безстрокового обрання. За його словами, у Страсбурзі дуже емоційно сприйняли нещодавню спробу внести зміни та поправки до Конституції України, зокрема щодо терміну обрання суддів на 10 років та процедури обрання Президента України. У країнах—членах РЕ переконані, що суддів мають обирати на посаду пожиттєво, а будь-яке обмеження цього терміну є обмеженням свободи їх діяльності зокрема та інституту судочинства взагалі.

«Нам також відомо, — зазначив п. Лоран, — що парламент України нещодавно знову повернувся до цього питання й відновив безстрокове обрання суддів. Ми дуже позитивно це сприйняли, й хотілося б дізнатися, що відбувається тепер, який статус-кво на сьогодні?»

У цьому запитанні прозвучала й відповідь на нього, констатував А.Г. Ярема. Справді, питання зміни статусу суддів в Україні за роки незалежності поставало неодноразово. Адже у свідомості багатьох

представників державних органів, у тому числі й парламентаріїв, не викорінено застарілі уявлення про суд як інституцію, що належала певного часу до правоохоронних органів і якою можна було керувати при вирішенні конкретних справ. Проте після проголошення Україною незалежності та прийняття у 1992 р. Закону «Про статус суддів» на державному рівні відбулася різка зміна у ставленні до суддівського корпусу взагалі й до кожного судді зокрема як до представника судової гілки державної влади. Хоча до недавнього часу були неодноразові спроби змінити підходи до обрання суддів, напрацьовані протягом останніх років, що виправдали себе на практиці: суддів, які пропрацювали п'ять років і позитивно себе зарекомендували, обирають пожиттєво. Зміна зазначеного порядку могла призвести до невизначеності статусу судді, який працював би, розмірковуючи: буде він обраний на наступний термін чи ні. Але це зовсім не означає, що судді змінили світогляд та ставлення до своїх обов'язків. «Ми як були суддями, — підкреслив А.Г. Ярема, — так і залишилися ними, і вважаємо, що ми — справді самостійна гілка державної влади».

Значною мірою цьому сприяють заходи міжнародних організацій щодо утвердження демократичних принципів в Україні. Завдяки їхнім програмам судді нашої країни на власні очі побачили, зокрема у Європі, яким справді має бути суд у правовій державі і ставлення державних органів до суддів. А нещодавно при активній роботі керівництва Верховного Суду та Ради суддів України з парламентаріями вдалося переконати останніх, що судові органи — це окрема гілка влади, а суддя має обиратися на посаду безстроково.

О.Ф. Волков, В.І. Гуменюк та І.Б. Шицький відповіли на ряд запитань представників РЕ, зокрема щодо застосування в українському судочинстві норм Конвенції про захист прав і основних свобод людини, про рішення щодо неконституційності створення Касаційного суду України, а також щодо підвищення кваліфікації та професійного рівня суддів, висвітлення розгляду справ у ЗМІ тощо.

Голова делегації подякував суддям Верховного Суду за надання ґрунтовної інформації, зазначивши, що партнерський діалог між РЕ та правниками України триватиме й надалі.

Влітку нинішнього року завершується термін IV спільної програми РЄ та Європейської Комісії, спрямованої на зміцнення демократичної стабільності в Україні, що розпочалась у 2003 р. з метою подальшого утвердження верховенства права в нашій країні. Заходи, здійснені в рамках програми, значною мірою сприяли ознайомленню вітчизняних фахівців, у тому числі й правників, з європейськими стандартами в цій галузі для їх впровадження у практику в Україні. Оскільки нині розроблюються плани аналогічної за метою V спільної програми, варто зробити короткий огляд заходів IV програми та участі в них представників Верховного Суду України.

До здійснення заходів IV програми були залучені такі державні структури України: Верховний Суд, Міністерство закордонних справ, що було координатором усіх заходів, Міністерство юстиції, Генеральна прокуратура, інші міністерства та відомства, а також неурядові організації. Партнерські відносини з РЄ та Європейською Комісією зумовлюють подальшу інтеграцію зазначених інституцій у європейський правовий, політичний, культурний та комерційний простір.

Пріоритетним напрямом IV програми є систематичне вивчення українськими суддями Конвенції про захист прав і основних свобод людини (далі — Конвенція). У рамках програми відбулося 100 навчальних семінарів із питань застосування норм Конвенції в судовій практиці нашої країни.

Заступник Голови Верховного Суду України П.П. Пилипчук 5 квітня 2004 р. зустрівся з виконуючою обов'язки Першого секретаря Посольства Канади в Україні, керівником Програми Канадського агентства міжнародного розвитку (далі — КАМР) Патріцією Марушак та експертом проєктів зазначеного Посольства Наталією Заварзіною. У переговорах також взяли участь суддя Верховного Суду В.І. Жук, начальник управління міжнародно-правового співробітництва цього суду В.П. Потопенко й інші офіційні особи.

На попередній зустрічі у жовтні минулого року українська сторона виявила інтерес до впровадження в нашій країні канадського досвіду з ювенальної юстиції. Були визначені чотири пріоритетних напрями співробітництва в цій галузі: 1) навчальні курси з ювенальної юстиції для суддів; 2) Національна конференція в Україні з обговорення сучасних проблем ювенальної юстиції та майбутніх реформ; 3) навчальна поїздка до Канади; 4) розроблення системи модельних судів з ювенальної юстиції.

У КАМР, як повідомила Патрісія Марушак, вважають, що проведення Національної конференції може стати першим кроком до впровадження в нашій країні проєкту, який розрахований на 6—7 років.

Вона поставила кілька запитань: коли приблизно планується провести Національну конференцію, чи потрібно залучити до неї фахівців із судів, міністерств та недержавних організацій Канади, які категорії українських фахівців будуть запрошені на цей форум та ін. Пані Марушак також поцікавилася, які заходи можуть запропонувати представники Верховного Суду для подальшого розвитку ювенальної юстиції в Україні, і попросила підготувати відповідний документ.

П.П. Пилипчук повідомив, що Верховний Суд України візьме активну участь в організації проєкту з ювенальної юстиції. Для цього є вагомі підстави. В Україні уже запроваджено спеціалізацію суддів у цій галузі. Передусім, необхідно підвищувати їхню кваліфікацію. Тобто суддя має розумітися не лише в питаннях права, а й психології, володіти педагогічними навиками тощо.

Одним із заходів на допомогу вітчизняним правникам став робочий візит з 15 по 19 березня 2004 р. 22 суддів Верховного Суду України до Європейського суду з прав людини. Делегацію очолює голова Військової судової колегії Верховного Суду М.Д. Дрига; до її складу входили: голова Судової палати у цивільних справах цього суду А.О. Дідківський, судді О.Т. Бірюченський, Л.І. Григор'єва, П.О. Самелюк та інші представники найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції нашої країни. Секретаріат РЄ розробив детальну програму візиту, за якою відбувалися зустрічі та обговорення питань щодо

діяльності Європейського суду з прав людини і процедури розгляду справ у ньому. Представники делегації ознайомилися зі справами українських заявників, що перебувають у провадженні цієї судової установи, обмінялися думками із зарубіжними колегами про визначення статусу суддів у національному законодавстві, практику застосування норм Конвенції при здійсненні правосуддя в Україні, роль судді у забезпеченні свободи слова тощо.

Цікавими та змістовними були бесіди із суддями Європейського суду з прав людини В.Г. Буткевичем, А. Ковлером, М. Угрекхелідзе, які відповіли на ряд запитань, зокрема з розгляду кримінальних та цивільних справ.

Під час зустрічі з головою підрозділу зі співробітництва в сфері прав людини та проведення навчання Генерального директорату з прав людини РЄ Г. Тюбах особливу увагу приділено підготовці висококваліфікованих суддівських кадрів. Було підкреслено, що в рамках програми українським суддям надано значну підтримку у вивченні Конвенції, зокрема до навчання було залучено понад 5 тис. суддів із регіонів. Проте з огляду на реформування судової системи в нашій країні питання подальшого навчання суддів залишається актуальним. Це було враховано також при підготовці пропозицій, поданих Верховним Судом України до V спільної програми Європейської Комісії та РЄ для зміцнення демократичної стабільності в Україні.

Щороку в нашій країні до кримінальної відповідальності притягають приблизно 20 тис. неповнолітніх. Якщо раніше складова частина злочинів, вчинених особами віком від 16 до 18 років, була більшою, ніж 14—16-літніх, то тепер злочинність «молодшає». Для підлітків характерні агресивність, корисливість, жорстокість. Неповнолітні часто вчиняють злочини на ґрунті пияцтва та наркоманії.

Якщо говорити про Національну конференцію, то вона просто необхідна. Форум об'єднає зусилля державних, недержавних організацій та фахівців різних галузей знань, спрямує їх діяльність в одне русло. Безперечно, до цього заходу слід залучити науковців. Результати конференції мають бути опубліковані й розповсюджені серед спеціалістів, які працюють з неповнолітніми, в усіх регіонах України. Найімовірніше, вона відбудеться на початку жовтня нинішнього року.

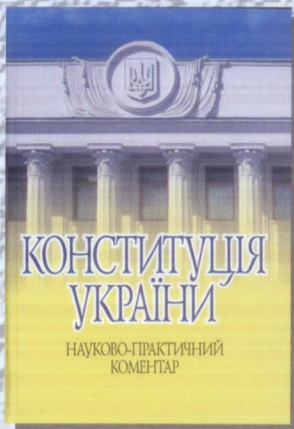
Впровадження ювенальної юстиції, на думку П.П. Пилипчука, слід розглядати у двох аспектах. Серед першочергових заходів — семінари для суддів, які вже проводяться у Верховному Суді й Академії суддів, та вивчення українськими фахівцями досвіду Канади. Зокрема, необхідно ознайомитися з практикою застосування медіації — примирення між потерпілими та обвинуваченими особами.

Що ж стосується стратегічних напрямів, то в Україні слід розробити законодавчі акти, на основі яких можна було б виділити вертикаль спеціалізованих судів ювенальної юстиції у системі судів загальної юрисдикції.

Це перспективи на 6—7 років. Проте час не чекає, і здійснювати заходи із впровадження ювенальної юстиції необхідно вже тепер. Тому найближчим часом у Верховному Суді буде розроблено і передано до Посольства Канади в Україні документ щодо майбутнього спільного проєкту.

Патрісія Марушак констатувала, що КАМР розглядає проведення Національної конференції як старт до більш тісного співробітництва. За її словами, Канада планує співпрацювати з Україною в галузі ювенальної юстиції й надалі.

Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре»

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ: Науково-практичний коментар

Автори: В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін.
Ред. кол.: В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой та ін.

Рік видання — 2003,
808 сторінок.

«Конституція з погляду юридичної форми є письмовим документом, норми якого мають неухильно застосовувати усі органи державної влади, посадові особи, інститути громадянського суспільства, громадяни України задля забезпечення режиму конституційної законності на всій території держави. У зв'язку з цим надзвичайно важливо, щоб статті Конституції були належним чином прокоментовані, розтлумачені вченими, провідними фахівцями в галузі держави і права. Саме у цьому полягає основне призначення та значущість «Науково-

практичного коментарю», підготовленого провідним центром наукової юридичної думки — Академією правових наук України.

Переконаний, що глибокий, професійно підготовлений «Коментар» допомагатиме практичному втіленню в життя конституційних приписів, сприятиме підвищенню правової культури громадян України».

Президент України Л. Кучма
(Витяг з передмови до видання)

Міжнародна поліцейська енциклопедія

За ред. Ю. І. Римаренка, Я. Ю. Кондратьєва,
В. Я. Тація. — Т. 1.

Рік видання — 2003,
1232 сторінки.

В енциклопедії розкрито організаційно-правові засади, стратегія і тактика діяльності поліції — одного з найдавніших та невід'ємних компонентів світової цивілізації. Розглядаючи емпіричний та правовий матеріал, автори звертають увагу на використання у різних політичних системах ідентичних форм і методів попередження, виявлення причин, розкриття та розслідування злочинів. Виєвітлено досвід розвинутих країн, де багато зроблено для перетворення поліції на ефективний державний інститут, що користується довірою та повагою громадян. Енциклопедія представляє широкий спектр поглядів на основні напрями та принципи вдосконалення діяльності МВС України у контексті політичної, адміністративної та судово-правової реформи. Вона відображає основні положення Кошечії розвитку МВС України у XXI столітті, в якій сформульовано найважливіші підходи та напрями реалізації державної політики у галузі захисту прав людини та боротьби зі злочинністю.

Відображаючи термінологічно-понятійний апарат поліцейської, енциклопедія має за мету концептуальне обґрунтування надійного захисту особи, суспільства та держави від злочинних посягань, забезпечення правопорядку, громадської безпеки.

Розрахована на курсантів (слухачів) вищих навчальних закладів системи МВС, магістрів, ад'юнктів, працівників правоохоронних органів, усіх, хто цікавиться проблемами поліцейського права та поліцейської.

Замовити видання можна за адресою:

Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре».

04107 Київ 107, вул. Багговулівська, 17—21.

Тел./факс (044) 537-5140, 537-5118, 537-5120.

E-mail: concern_inYure@e-post.com.ua

